

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2013

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2013

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Tomus LIII. Fasc. 1

Příspěvky k dějinám
Univerzity Karlovy

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM
2014

Vedoucí redaktor: doc. PhDr. Petr Svobodný, Ph.D.
Výkonní redaktoři: PhDr. Eva Doležalová, Ph.D.
PhDr. Blanka Zilynská, Ph.D.

Recenzenti: prof. PhDr. Milena Bartlová, CSc., Mgr. Dušan Coufal, Th.D., Mgr. Martin Dekarli, Th.D., prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., prof. PhDr. Jana Nechutová, CSc., Mgr. Ota Pavlíček, prof. PhDr. Ing. Jan Royt, Ph.D., PhDr. Bohdan Zilynskyj, Ph.D.

Svazek je součástí řešení projektu *Jan Hus roku 1415 a 600 let poté. Dějiny, tradice a jejich prezentace v České republice a v Evropě 21. století* (DF12P01OVV026), podporovaného Ministerstvem kultury ČR v programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI), a Programu rozvoje vědních oblastí na UK P21: *Dějiny univerzitní vědy a vzdělanosti*.

Na obálce je reprodukován renesanční mědiryt monogramisty B. I. (Baltazar Jaenich), *Johannes Hys der Heilige Merterer*, 1565 (Husitské muzeum v Táboře, inv. č. OP 1276, foto Zdeněk Prchlík ml.).

OBSAH

9	<i>Editorial</i>
	<i>Husovské otazníky</i>
13	František Šmahel, Máme právo oslavovat Husa?
17	Eva Doležalová, Jan Hus mezi konfesemi. Zamyšlení nad odkazem Jana Husa a jeho díla (post)moderní církvi a společnosti
	<i>Články</i>
25	Petr Čornej, Vnímání husitství v české moderní a postmoderní společnosti
35	Blanka Zilynská, Hus a vdova Fída – legenda a skutečnost jednoho místa paměti
43	Jiří Kořalka, Jan Hus – posila Čechů v cizině
47	Jiří Beneš, Málo známá husovská biografie Melchiora Vischera z r. 1940
53	Pavel Helan, K druhému životu Jana Husa
59	Michael Hauser, Hus a procedura re-formace. Badiouovská interpretace Mistra Jana Husa
69	Thomas Krzenck, Die aktuelle Popularisierung des Hus-Bildes in Deutschland
79	Milada Studničková, Středověká vyobrazení Jana Husa – teologické interpretace historických událostí
	<i>Materiály</i>
95	Ivana Čornejová, Prameny k dějinám pražské univerzity v ústředním jezuitském archivu v Římě
	<i>Kronika</i>
105	Archivy v (mezinárodním) spojení (Jakub Jareš)
107	Kámen úhelný II (Blanka Zilynská)
	<i>Recenze a zprávy</i>
111	Martin Nodl, Dekret kutnohorský (Michal Svatoš)
113	Univerzity v Olomouci a Trnavě – stále atraktivní badatelské téma (Ivana Čornejová)
117	Dana Jakšičová, Dcery své doby? Školské sestry v českých zemích v letech 1851–1938 (1950) (Karel Černý)
120	Jiří Šouša, Mezi brázdou a bankovním úvěrem. O agrárních a peněžních dějinách 19. a 20. století (Milada Sekyrková)
121	Ota Konrád, Dějepisectví, germanistika a slavistika na Německé univerzitě v Praze (Jana Ratajová)
123	Martina Bečvářová a kol., Zapomenutý matematik Henry Lowig (1904–1995) (Marie Štemberková)
125	Tato fakulta bude rudá! Katedra české literatury Filozofické fakulty Karlovy univerzity očima pamětníků (Pavel Urbášek)
128	Jakub Jareš – Matěj Spurný – Katka Volná a kol., Náměstí Krasnoarmějců 2: učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace (Petr Cajthaml)

Cizojazyčná shrnutí

- 21 Eva Doležalová, Jan Hus zwischen den Konfessionen. Überlegungen zum Vermächtnis von Jan Hus und seines Werkes für die (post)moderne Kirche und Gesellschaft
- 34 Petr Čornej, Die Wahrnehmung des Hussitismus in der modernen und postmodernen Gesellschaft Tschechiens
- 42 Blanka Zilynská, Hus und die Witwe Fida – Legende und Wirklichkeit eines Gedächtnisortes
- 46 Jiří Kořalka, Jan Hus – eine Stärkung der Auslands-Tschechen
- 51 Jiří Beneš, Die wenig bekannte Hus-Biographie von Melchior Vischer aus dem Jahre 1940
- 58 Pavel Helan, Zum zweiten Leben des Jan Hus
- 67 Michael Hauser, Hus und die Prozedur der Re-formation. Die Badiouische Interpretation von Magister Jan Hus
- 78 Thomas Krzenck, Popularizace Husova obrazu v současném Německu
- 86 Milada Studničková, Mittelalterliche Darstellungen von Jan Hus – theologische Interpretationen historischer Ereignisse
- 101 Ivana Čornejová, Quellen zur Geschichte der Prager Universität im Zentralarchiv der Jesuiten in Rom

Autoři

PhDr. Jiří Beneš, Filosofický ústav AV ČR

Mgr. Petr Cajthaml, Ústav dějin UK a Archiv UK, Praha

doc. Mgr. Karel Černý, Ph.D., Ústav dějin lékařství a cizích jazyků 1. LF UK Praha

prof. PhDr. Petr Čornej, DrSc., Ústav pro jazyk český AV ČR, Praha

doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc., Ústav dějin UK a Archiv UK, Praha

PhDr. Eva Doležalová, Ph.D., Historický ústav AV ČR, Praha

Mgr. Michael Hauser, Ph.D., Filosofický ústav AV ČR, Praha

Mgr. Pavel Helan, Th.D., Husitská teologická fakulta UK, Praha

Mgr. Jakub Jareš, Ústav dějin UK a Archiv UK, Praha

PhDr. Jiří Kořalka, DrSc., Praha

Dr. Thomas Krzenek, Leipzig, BRD

PhDr. Jana Ratajová, Ph.D., Ústav dějin UK a Archiv UK, Praha

PhDr. Milada Sekyrková, CSc., Ústav dějin UK a Archiv UK, Praha

PhDr. Milada Studničková, Ústav dějin umění AV ČR, Praha

PhDr. Michal Svatoš, CSc., Praha

prof. PhDr. František Šmahel, DrSc., Centrum medievistických studií, Praha

PhDr. Marie Štemberková, Praha

PhDr. Pavel Urbášek, Archiv Univerzity Palackého, Olomouc

PhDr. Blanka Zilyská, Ph.D., Ústav dějin UK a Archiv UK, Praha

Editorial

První svazek 53. ročníku časopisu *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* je věnován převážně rozpravě o odkazu mistra Jana Husa dvacátému prvnímu století. Jádrem tvoří texty, které byly předneseny na kolokviu *Kámen úhelný, který zavrhli dělníci. Jan Hus – člověk, křesťan, kazatel a reformátor. Planoucí osa českých dějin*, konaném 1. listopadu 2012 v Praze. Kolokvium bylo uspořádáno Husitským muzeem v Táboře ve spolupráci s Centrem mediévistických studií AV ČR a UK a Společností Husova muzea v Praze v rámci projektu *Jan Hus roku 1415 a 600 let poté. Dějiny, tradice a jejich prezentace v České republice a v Evropě 21. století* (DF12P01OVV026) podporovaného Ministerstvem kultury ČR v programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI). Už při samotném kolokviu bylo zřejmé, že život a dílo Jana Husa stále rezonují českou a moravskou veřejností napříč obory i konfesním zázemím. Blížící se 600. výročí kostnické hranice nabízí možnost znovu otevřít stále ještě nedořešená témata českých dějin a připravit prostor pro celospolečenskou diskusi o Husovi a husitství, snad již po létech konečně zbavenou patetického ahistorického nánosu na jedné straně i negativních předsudků na straně druhé. V tomto ohledu doufáme, že se předkládaný svazek stane východiskem přinejmenším pro další diskusi a pro přípravu odborných i popularizujících akcí u příležitosti nadcházejícího jubilea.

Posláním kolokvia bylo mj. podnítit diskusi a klást otázky. Příspěvky, které toto poslání nejvíce naplňují, jsou otištěny beze změn v úvodní části svazku. Věcněji zaměřené texty byly upraveny do podoby standardních odborných statí a prošly recenzním řízením. Svazek je doplněn o materiálovou zprávu o pramenech k jezuitskému období dějin pražské univerzity a o referenční část, která přináší mj. informaci o druhém stejnojmenném husovském kolokviu konaném 21. března 2013.

Eva Doležalová, Blanka Zilynská

Husovské otázky

MÁME PRÁVO OSLAVOVAT HUSA?

FRANTIŠEK ŠMAHEL

Osmého července roku 1900 pronesl třicetiletý Josef Pekař ke krajinskému studentskému spolku ve Slaném slabým hlasem, jako nyní já, toto vyznání: „*My vyrostli jsme v 19. století a nerozumíme tomu zápalu tehdejší doby husitské, a máme proto málo práva oslavovat Husa, neboť nedovedeme se vmyslit do té doby.*“ A dodal: „*Národem Husovým nejsme a nebudeme.*“ Všichni, co tady dnes jsme, jsme děti dvacátého století, které jsme zakončili ve Vatikánu, jak příznačné, papežovým vyjádřením hluboké lítosti nad Husovou krutou smrtí, které bylo snad všemi účastníky vnímáno jako gesto dobré vůle k porozumění mezi epochami, národy a konfesemi.

Krátce před šestistým jubileem Husovy smrti kostnická hranice zůstává dějinným faktem a také již mnohým, jako mnohým před sto lety, nic neříká. Cynici dále budou trousit ve sdělovacích prostředcích odvážné malmoty, jen opalovací krém značky Jan Hus se už asi nebude dále nabízet. Evangelíci, jak se zdá, ve snaze být vzorově ekumeničtí, ztratili své dějinné zakotvení. O Husa takřka již přišli. Katolíci jim ho snadno uzmuli, ale sami si ho neponechali, mají přece vlastního Jana a nespočet mučedníků, kteří rovněž zemřeli za pravdu víry. Znamená to snad, že Hus je vzdálenou minulostí, jak jsem doufal v roce 1968, netuše, jak blízko jsem měl tehdy, byť jako agnostik, k Josefu Pekařovi.

Vzdálenou minulostí Hus může být jen tomu, kdo minulost vůbec reflektuje. Pro většinu Hus asi ještě zůstane zástupným znakem, za kterým se lze snadno ukrýt, když chybí odvaha říci něco přímo. Živou historií Hus snad je alespoň pro ty pořadatele dnešního setkání, kteří mu dali název. Trochu mi zatrnulo. Což mi nestačilo, jak jsem se vnitřně kroutil na lateránské univerzitě, kde někteří z nás byli v roli dobrovolných statistů konfesně zaměřeného, snad i trochu upřímného, avšak v zásadě s vědou neslučitelného zadostiučinění Husovi? Už se stalo. Abych se vyhnul všelijakým tlakům a ohledům, jimž je historik při velkých jubilejích chtěl vystaven, předčasně jsem sepsal středně velkou monografii o Husovi, na kterou jsem dříve nepomyslel. Stejně jsem různým siločarům neunikl. Být nad věcí, vše pochopit, jak jsem jednou řekl, je historikova tepelná smrt. Proto jen s ostychem, zkusmo a příliš kuse si Vám dovolím v daném mi čase přednést jakousi parafrázi esence této libri abortivi.

Hus jako mnozí další vzdělanci české reformní školy vzešel ze skromných venkovských poměrů. Díky své přirozené inteligenci se začlenil mezi žáky drobných farních škol. Církev je potřebovala a formovala pro své potřeby, ale přímo neživila, neboť žili z koled a ze zbožných odkazů. Odtržení od rodin se stali členy ryze mužské komunity kleriků spjatých vyhlídkou na existenční zajištění ve službách církve. Hus, jak se zdá, po celou dobu svého studia na artistické fakultě svými vědomostmi a náboženským zanícením nijak nevyčínal

nad druhé. Konec konců se ani svým jazykově-národnostním cítěním nevymyká z okruhu podobně smýšlejících kolegů z českého univerzitního národa.

Mladý Hus toužil po tom, co bylo a zůstává touhou mnoha jiných mladých a chudých mužů. Teprve když získal lepší „bydlo“, dnes bychom řekli existenční zajištění, v Betlémské kapli, nespokojil se s ním a začal brát své kněžství jako závazné poslání. Nepochybně Hus měl již tehdy ve svém osobnostním rejstříku něco navíc, co upoutávalo nejen jeho vrstevníky, ale i české posluchače v Betlémské kapli. Možná to byl jeho zjev, přesvědčivost projevu, či zabarvení hlasu. Kdo ví, snad vše dohromady, to si lze jen domýšlet. Jeho charisma by mu však ve zvolené roli duchovního a společenského terapeuta nebylo nic platné, kdyby neměl co říci. Husovy rané postily jsou z tohoto hlediska nemastné neslané, jeho obliba musela tudíž vycházet z mluveného slova, jehož střípky zachytily žaloby sesbírané zaklennými donašeči.

Svým domácím předchůdcům Hus vděčil za jejich nábožensko-vzdělávatelskou činnost posilující zvnitřnění víry a rozvíjející reformní myšlení. Oči mu naplno otevřel až oxfordský profesor Jan Wyclif, od něhož přebíral do svých spisů celé věty, odstavce a strany. Všichni jsme ještě děti dvacátého století, takže bychom neměli zapomínat na zkušenosti, které se alespoň některým z nás vryly pod kůži. Příkladem tu může být právě Husův vztah k Wyclifovi. Jedni udělali z Husa pouhého epigona, druzí jeho intelektuální původnost hájili tím, že se snažili dokázat, v čem všem svého oxfordského učitele nenásledoval, případně, co vše převzal od svých domácích předchůdců. V Kostnici byl přítom odsouzen na hranici místo Wyclifa.

Co nám, kteří jsme ještě nezapomněli na žití v minulé totalitě, přítom – možná, kdo ví – uniká? Pokud vezmeme v potaz reformní podněty „evangelického doktora“, které Hus přijal ve značném rozsahu za své, hájil je poněkud pružně. Není ani divu, že tomu tak bylo, neboť od roku 1403 viselo i v Praze nad Wyclifovým učením znamení hereze se všemi represivními důsledky. O svobodnou diskusi tehdy rozhodně nešlo. Téměř vždy, když se Hus distancoval od některých Wyclifových tezí, bylo to v odpovědích na vznesené žaloby, v odpovědích, které se formulují v obranném gardu. Jelikož se však ani pod hrozbou smrti na hranici Wyclifa nevzdal, není důvodu jeho výhradám nevěřit. Což je snad nepřípustné mít odlišný názor na jevy, které se svou zázračností vymykají z běžného rozumování o nerozumném? Právě tak, jako se Hus neshodl s Jakoubkem ze Stříbra v pohledu na nezbytnost laického kalicha ke spáse, mohl se od Wyclifa odlišovat např. v názoru na remanenci. Avšak přece jen, to je již ovšem otázka dnes módní kontrafaktuální historie: neprevzal by a nehájil by Hus z Wyclifa více, kdyby nemusel vážit každé slovo?

Církev, kterou Hus chtěl po vzoru bájně pospolitosti prvotního křesťanství napravit, byla v době schismatu obrem na hliněných nohách. Odpovědní činitelé, kteří betlémskému kazateli dávali důvěru, přestávali mu časem rozumět. Asi jim byl zprvu sympatický, vždyť sami tušili, že mnohé by potřebovalo nápravu. Tu ovšem odmítali provádět zbrkle, chtěli se na ni náležitě připravit, vyčkat s ní na pozdější dobu. Hlavně však zaběhnutý chod věcí nechtěli změnit, kdo by si ostatně pod sebou podřezával větve, na které sedí? Chvillemi se mohlo zdát, že Husovi stoupla jeho popularita do hlavy a že mu dokonce dělala dobře. Pokud tomu tak bylo, pak snad jen v době, kdy mu nic nehrozilo. Později, zejména když neuposlechl krále, někdy až podezřele dlouho váhal nad každým krokem. Vždy se však vzchopil a mužně vzal odpovědnost na sebe.

Chladnou nezúčastněnou analýzou lze dospět k jistému poznání jednotlivých aktérů, dějství a širších obrysů Husovy tragédie, která nemohla skončit jinak, než skončila. Z prvních

střetů o reformní zásady Hus vyšel bez úhony, neboť mocní byli na jeho straně. To v něm posílilo iluzi, že se jeho pravdám dostává pomoci shůry. V druhém dějství narazil na odpor z různých stran. Co je však pro křesťana větší výzvou, než jít za Kristem a plnit jeho příkazy? V této zkoušce se rozhodl vydržet, neboť uvěřil, že pravdy božího zákona jsou na jeho straně. V závěrečném dějství přecenil síly své i božích pravd. Vydal se naivně, leč odhodlaně a s horoucím srdcem do boje, v němž musel prohrát. Na hranici skončit nemusel, odvolat však odmítl, uchoval si vlastní důstojnost, a dal tím nadčasově příklad všem, kteří se pro svobodné vyjádření svých pravd dostali do rozporu s totalitní i jinou mocí.

Ne všichni, co Husa odsoudili, si přáli jeho smrt, nemohli však zachránit někoho, kdo jejich napřaženou ruku odmítl. V sázce bylo příliš mnoho, a to nejen pro kardinály a preláty, ale i pro krále Zikmunda. Jednotu církve bylo třeba před hrozícím rozštěpením za každou cenu zachránit a nehledět na oběti. Proti prokletému a sesazenému papeži Janu XXIII. byl Hus pouhý snílek odněkud z Čech. Svatosvatý kostnický sbor ho odsoudil jako zatvrzelého a nenapravitelného kacíře, který se odmítl vrátit do lůna církve a odpřísáhnout zjevné kacířské bludy. Tento zločinný postup nijak neospravedlňuje zjištění, že proces se odehrál v souladu s kanonickými předpisy. Což vedení hrdelních procesů sovětským prokurátorem Vyšinským nebo odsouzení Milady Horákové neproběhlo podle formálních náležitostí tehdy platného práva? Historik na rozdíl od právníka může vyslovit soud podle vyššího principu, jímž v daném případě je právo člověka na svobodu slova.

Mám-li v několika málo slovech shrnout smysl a výsledky Husova reformního úsilí, pak – vedle osobní zásadovosti a statečnosti – na první místo kladu jeho aktivní pojetí víry. Zatímco církev se u prostých věřících spokojovala s pasivním plněním formálních liturgických úkonů a jejich aktivitu povzbuzovala převážně jen ve smyslu finanční i jiné podpory, Hus patřil k okruhu duchovních, kteří se snažili vnější christianizaci společnosti doplnit zvnitřněním víry v širších kruzích obyvatelstva. Ideálně se to týkalo každého křesťana, to však v Husově době bylo vyloučeno v důsledku negramotnosti naprosté většiny prostých lidí na vesnicích i ve městech. A jelikož mnozí duchovní byli bez dokončeného vysokoškolského vzdělání a řada z nich dostatečně neovládala latinu, Hus zaměřil své katechizační úsilí právě na tyto služebníky církve. Via facti šlo o kněze působící v jazykově českých oblastech a farních osadách, jimž bylo třeba poskytnout srozumitelné návody a pomůcky. Složitý a rozkolísaný pravopis byl tomu na překážku. Husovu intelektuální výjimečnost lze spatřovat i v tom, že se zasadil o zjednodušení českého pravopisu. V návaznosti na to, což unikalo pozornosti, Hus z latiny převedl citační zásady a indexy (tzv. „ukazovadla“), jimiž položil základy jazykově české teologie. Kdo jiný než autor Výkladů mohl být v té době původcem Orthografie?

Objasněním osudových obrysů Husova života a tragického konce historikova úloha nekončí, neboť se nemůže vyhnout závěrečnému soudu. V době, kdy Hus ještě zcela nezmizel z projekce vzdálené minulosti do současnosti, jeho dějinnost nutně spočívá na proměnlivých pilířích osobních i skupinových postojů, představ i životních zkušeností. Sám za sebe ponechám stranou otázku, zda lze v Husově pojetí víry a křesťanského života vidět obdobnou výzvu, jakou byla pro jeho stoupence a následovníky. Svou statečnou obětí za svobodu vlastního názoru Hus podle mne dále vyčnívá nad dějinami, avšak pouze v jakési metahistorické podobě oproštěné od oprávněnosti názoru založeného na víře. Hus sám na cestu vedoucí k reformaci nevstoupil, dotlačila ho na ni sama církev. Což však Luther na počátku svého působení, roku 1520, poctivě nepřiznal, že až dosud učil všemu co Hus, aniž měl o tom potuchy? Otázky kolem Husa nepřestávají vzrušovat.

JAN HUS MEZI KONFESEMI ZAMYŠLENÍ NAD ODKAZEM JANA HUSA A JEHO DÍLA (POST)MODERNÍ CÍRKVI A SPOLEČNOSTI*

EVA DOLEŽALOVÁ

JAN HUS IN-BETWEEN CONFESSIONS: REFLECTING ON JAN HUS'S LEGACY TO (POST)MODERN CHURCH AND SOCIETY

This article presents the view of contemporary Christian churches on Jan Hus's legacy to modern times. The author also analysis Hus's influence on modern non-religious movements, especially socialism, nationalism, and liberalism.

Key words: Jan Hus – Church – historical memory – tradition

Ti starší mezi námi si ještě možná pamatují nebo od jiných slyšeli nebo četli, jak živá byla památka Husova, jak to jméno někoho elektrizovalo, někoho odpuzovalo, ale málokoho nechávalo lhostejným. Podle některých pamětníků to platilo na českém venkově ještě počátkem padesátých let dvacátého století. Prvoplánová síla té tradice byla tak velká, že ani ti, kdo ji ironizovali nebo se od ní distancovali, nepočítali s tím, že by ji tím mohli rozbořit. Skutečnost byla taková, že ji tím ironizováním sice nezbořili, ale přece jen k jejímu zboření také trochu přispěli. V roce 1965 vyšel k 550. výročí Husova upálení sborník *Hus stále živý*. Miroslav Novák, tehdejší patriarcha Církve československé, se v úvodním slově tohoto sborníku tehdy již musel zeptat: „*Opravdu nám nemá Mistr Jan Hus už nic říci?*“¹ Pochybnosti tohoto typu se objevovaly čím dál častěji. Ti, pro které Hus něco podstatného znamenal, umřeli nebo zestárlí. Dnes je většina intelektuálů ochotna připustit, že Hus byl významnou historickou osobností.² Ale takových bylo hodně. Hus byl také kazatel, který uměl působit na své posluchače. I takových bylo hodně. Hus byl kritikem zlořádů v církvi. Byl reformátorem pravopisu. Byl statečným člověkem, který vydržel až do konce na hranici. Ale i takových bylo hodně. Byl hluboce a upřímně věřícím křesťanem. I takových bylo hodně.

Teď už asi cítíte, jak je ta argumentace falešná. Ten, kdo byl významnou osobností a měl všechny ty atributy, si samozřejmě zaslouží, aby byl vzpomínán a ctěn, ale samo o sobě by to nestačilo k vyvolání tak mohutné odezvy v českém národě. Byly tu ve hře jiné faktory,

* Příspěvek je součástí řešení projektu *Jan Hus roku 1415 a 600 let poté. Dějiny, tradice a jejich prezentace v České republice a v Evropě 21. století* (DF12P01OVV026), podporovaného Ministerstvem kultury ČR v programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI).

¹ Miroslav NOVÁK, *Úvodní slovo*, in: Miloslav Kaňák (ed.), *Hus stále živý*. Sborník studií k 550. výročí Husova upálení, Praha 1965, s. 5–6.

² Např. Zdeněk KUČERA – Tomáš BUTTA (edd.), *Mistr Jan Hus v proměnách času a jeho poselství víry dnešku*, Praha 2012.

z nichž mnohé byly historiky podrobně studovány, ale jiné ani neumíme pojmenovat. Ty faktory tu byly a působily a ta odezva tu byla. Kdo se zabývá Husem, musí se chtít nechtě zabývat i těmi faktory a tou odezvou. Řečeno slovy papeže Jana Pavla II. z roku 1999, Husova smrt rozevřela v srdcích a myslích českých lidí ránu a stala se zdrojem konfliktů a rozdělení.³ Není divu, že byl Husův odkaz různými stranami těchto konfliktů deformován a zplošťován, využíván a zneužíván. To patří k věci. Když si historici, teologové, literární vědci, ekumenické komise a další vytkli za cíl zbavit Husovu památku ideologických nánosů a čítankovosti a objektivně zhodnotit jeho osobnost, jeho přínosy, klady i zápory, vydali se zároveň na cestu, na jejímž konci je Jan Hus jako někdo, o kom se ví, jehož si můžeme vážít, ale koho už nenosíme v srdci. Samozřejmě přitom hrála významnou úlohu jednostranná a v mnoha ohledech nesprávná interpretace Husa jako kritika sociálních poměrů a husitského hnutí jako sociální revoluce. Když se zprofanoval komunismus a socialismus, odneslo to i husitství a odnesl to Hus sám. Ale nebyl to jediný faktor a odvažují se tvrdit, že to nebyl ani hlavní faktor. Mnozí z těch, kdo se distancovali od komunismu, se distancovali také od husitství i od Husa. Ale distancovali se od Husa jenom proto? To je má první otázka do diskuse.

Nyní tedy my – snad se můžeme označit za strážce Husova odkazu – stojíme před otázkou, co dál. Pokusme se na několika příkladech vystopovat, jak s Husovým odkazem zacházely a zacházejí křesťanské církve a denominace. Říká se, že Hus nebyl vynikajícím teologem. Kdo se začte do jeho traktátů bez profesionálních předsudků, brzy zjistí, že na mnoha místech Hus náhle shodí scholastickou zátěž a vykročí jinam. Stále se sice přitom opírá o citáty bible a církevních otců, ale už se nerozhoduje na základě rozumu a logiky. Nechá se vést vírou. Proto může tak jednoznačně přitakat citátu glosy k dekretu papeže Bonifáce VIII., že kdekoli jsou dobří lidé, tam je církev římská.⁴ Je možné, že i toto vykročení jinam převzal od Viklefa. Ale i k tomu musel mít víru. Je tedy snad víra i pro nás cestou, jak hledat živou sílu v Husově odkazu? Předkládám i tuto otázku k diskusi.

Na zdi reformátorů v Ženevě Hus vyobrazen není. Na zdi Bodleyovy knihovny v Oxfordu Husův portrét je a je tam i portrét Jeronýmův.⁵ Hus byl reformátorem církve, jak to nakonec potvrzují i závěry nedávné husovské ekumenické komise.⁶ Je proto přirozené, že Husův hlas zní nejsilněji v protestantských církvích západního křesťanstva. Začnu ovšem českými zeměmi. Chci se zabývat převážně současností, ale několika větám o historii se nemohu vyhnout. Je charakteristické, že v husitské revoluci i po ní byl Hus nejvíce vzpomínán v umírněné církvi podobojí, kde byl uctíván jako mučedník, zatímco do radikálnější církve tábořské a později do Jednoty bratrské doléhal zpočátku jeho vliv slaběji. Nevím však ani o jediném případě, kdy by táboři nebo čeští bratři cokoliv z Husa výslovně odmítali. Církev podobojí a Jednota bratrská se poté postupně sbližovaly a Husova památka při-

³ Projev papeže Jana Pavla II. k účastníkům římského mezinárodního symposia o Mistru Janu Husovi (Papežská lateránská univerzita 15.–18. 12. 1999) při audienci ve vatikánské *Sala del Concistoro*, 17. 12. 1999 [citováno dle: <http://www.cirkev.cz/res/data/004/000525.pdf>, ověřeno 21. 3. 2013].

⁴ Mistr Jan Hus, *Tractatus de ecclesia*. Z rukopisů vydal S. Harrison THOMSON, Praha 1958, s. 43.

⁵ V *Bodleian Library* v Oxfordu vznikla série portrétů významných osobností už r. 1619 na návrh zakladatele knihovny Thomase Bodleye.

⁶ František J. HOLEČEK – Zdeněk VYBÍRAL – Miloš DRDA (edd.), *Jan Hus na přelomu tisíciletí: mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia: Papežská lateránská univerzita Řím, 15.–18. prosince 1999*, Ústí nad Labem 2001 (= Husitský Tábor, suppl. 1).

tom účinkovala. Komenský v Kšaftu vděčně připomíná, že Hus přinesl české církvi světlo pravdy.⁷ Pak bylo dlouhá léta všechno skryto, ale žhavý popel z kostnické hranice nepřestal doutnat. Devatenácté století Jana Husa jakoby znovu objevilo a postavilo jej do nové role. Stal se z něho národní hrdina, inspirace v boji za sebeurčení národa.⁸ Hus byl používán jako argument, jeho názory a dílo však zůstávaly spíše v pozadí. Strážkyněmi Husova odkazu se staly obě legální evangelické církve, helvetská i augsburská, ve velké míře sdružující potomky tajných českých bratří. Obě církve se spojily v roce 1918 v Českobratrskou církev evangelickou.⁹ Její ustavující generální sněm výslovně konstatoval, že české evangelické církve „navazují znovu zjevně na českou reformaci husitskou a na církev podobojí i Jednotu bratrskou“.¹⁰

Hus však vzbuzoval zájem i mezi katolíky. V roce 1920 se reformní katolíci v českých zemích názorově i organizačně oddělili od církve římsko-katolické a vytvořili samostatnou Církev československou.¹¹ Od začátku se vědomě přihlásili k Husovi a husitství. Jejich kostely často nesou označení Husův sbor. V r. 1971 byl přijat název Církev československá husitská. Tato církev převzala úlohu explicitní nositelky a strážkyně Husova odkazu, zatímco Českobratrská církev evangelická se od konce padesátých let k Husovi a husitství hlásí jen málo. Evangelický farář Lubomír Miřejovský vzpomíná na první setkání se svým předchůdcem v tábořském sboru Bohuslavem Součkem někdy na začátku padesátých let. Souček prý mu mj. řekl: „Doufám, že nejsi barthián. ... Působil jsem v tomto sboru v duchu husitství a bratrství. ... Myslíš, že v tom dokážeš pokračovat?“¹² Husovo poselství ovšem nadále zaznívá i v evangelické církvi, nemůže nezaznívat, stále se i zde zpívá „Jezu Kriste, štědrý kněže“.¹³ Jenom to poselství zní zatím velmi tiše. Je to tak správné? Tak zní moje třetí otázka do diskuse.

Pokud jde o zahraniční protestantské církve, musím přiznat, že jsem jejich poměr k Husovi nikdy systematicky nesledovala. Luther znal Husovy spisy, sám o sobě prohlásil, že je husita¹⁴. Kalvínovu pozornost, pokud vím, Hus nezbudil. Přesto je v tradičních protestantských církvích, i mimoevropských, povědomí o Husovi zřetelné. Husovo muzeum v Kostnici navštěvují i protestanti z Koreje. Husův vliv je zde ovšem nepřímý, je vnímán jen jako jeden z řady reformátorů, ale je to něco víc než pouhé uznání Husova významu.

Církev římsko-katolická, k níž Jan Hus patřil, kterou chtěl opravit, ale od níž se odvolal ke Kristu, pracovala v několika posledních desetiletích velmi seriózně na přehodnocení svého pohledu. Prohlášení Jana Pavla II. ze 17. prosince 1999 bylo důstojným a pozitivním vyvrcholením několikaleté činnosti historické ekumenické komise, složené z expertů

⁷ Jan Amos KOMENSKÝ, *Kšaft umírající matky, Jednoty bratrské*, in: Milan Kopecký (ed.), *Dílo Jana Amose Komenského*, díl 3, Praha 1978, s. 591–614.

⁸ Např. Petr ČORNEJ, *Zrození husitského mýtu: problém optiky*, in: 19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvávají, Praha 2008, s. 86–103; Jan NOVOTNÝ, *K formování husitské tradice za národního obrození*, Husitský Tábor 4, 1981, s. 187–192.

⁹ Např. Miloslav BĚŤÁK a kol., *Pomůcka ke studiu historie Českobratrské církve evangelické a jejích sborů*, Praha 1982, s. 10–11.

¹⁰ Ustavující generální sněm českých evangelických církví konaný v Praze 17. a 18. prosince 1918, Praha 1919, s. 33. Citováno podle <http://ceskybratr.evangelnet.cz/index.php?act=detail&menuid=2&podmenuid=69&-idTXT=156> [vyhledáno 28. 3. 2013]. *Malý obrazový průvodce dějinami Českobratrské církve evangelické*. Sestavila a komentářem opatřila Eva FIALOVÁ, Praha 2008, s. 45.

¹¹ Pavel MAREK, *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918–1924)*, Brno 2005.

¹² Lubomír MÍŘEJOVSKÝ, *Dopisy z XX. století*, Praha 2004, s. 222.

¹³ *Evangelický zpěvník*. Synodní rada Českobratrské církve evangelické, Praha 1979, píseň 308, s. 443–444.

¹⁴ František ŠMAHEL, *Husitská revoluce, IV, Epilog bouřlivého věku*, Praha 1993, s. 145.

z církevního i vědeckého prostředí. Období činnosti komise rámuje mezinárodní vědecké konference v Bayreuthu r. 1993 a v Římě roku 1999.¹⁵ K iniciativě se hlásí mj. česká provincie dominikánského řádu. Institucionální posun katolické církve v této věci je velmi důležitý, nicméně Hus nebyl plně rehabilitován a možná nikdy nebude. Nepřímý vliv Husova odkazu na katolickou církev je ovšem velký a trvalý. I tento vliv má zásluhu na díle obnovy započatém druhým vatikánským koncilem. Hus tak může křesťany nejen rozdělovat, ale také spojovat.

O Husově vlivu na východní, ortodoxní křesťanské církve mi není prakticky nic známo, ani o jeho vlivu na židy nebo muslimy, což ovšem neznamená, že takový vliv se nemohl vyskytnout. Hus je například zmíněn v hebrejské tzv. husitské kronice.¹⁶ Tvrdí se tam o něm, a to se sympatiemi, že hlásal návrat k jedinému Bohu a odmítal Trojici. Daleko důležitější je ale Husův vliv na -ismy, tj. na moderní nenáboženská hnutí. Musím zmínit alespoň socialismus, nacionalismus a liberalismus. Přes všechny výhrady a přes všechno pohoršení, které to může vyvolat, směji možná i přívrženci a aktivisté těchto hnutí patřit, podle viklefovsko-husovské terminologie, do sboru předurčených, ať už jsou v milosti podle přítomné spravedlnosti nebo nejsou. To je můj čtvrtý námět do diskuse.

Teď by byl asi namíste nějaký závěr. Husovská inspirace české společnosti se polarizuje, větví a ztrácí na síle. To je přirozený běh věcí. Máme státní svátek 6. července.¹⁷ To je formalita; sice významná a výmluvná, ale přece jen formalita. Nepomůže žádný „bengál vyhlaný“, řečeno s Karlem Tomanem.¹⁸ Různé úhly pohledu na Husa jsou možné a vzájemně se doplňují. Naše dnešní symposium toho bude, doufám, příkladem. To je dobrá zpráva. Horší je, že větší část Husova díla a osobnosti zůstávají stranou. Odstraňuje se jeden mýtus jen proto, aby byl vzápětí vytvořen mýtus nový nebo oživen mýtus, o kterém jsme se domnívali, že už je passé. Hodně těch nových a obnovených mýtů a pověr je negativních. Hus záviděl dobré bydlo úspěšnějším klerikům, byl to prostopášník, vášnivý a nekritický člověk, neschopný velkorysosti k protivníkům, nevalný teolog, iniciátor rozkolu na pražské univerzitě a kdovíco ještě. To vše se odehrává za slabého zájmu veřejnosti. Hus, který ve své roli národního hrdiny spíše jen dožívá, nemůže už vzbudit žádné politické vášně. Snad jedině citáty z Husových Knížek o svatokupectví,¹⁹ použité jako argumenty, nebo spíše pseudoargumenty proti církevním restitucím, mají širší ohlas. Přípravy na šestisetleté Husovo jubileum se odehrávají v době, kdy vrcholí diskuse nejen o církevních restitucích, ale obecněji o významu a úloze církve, tedy opět a pokolikáté už, *De ecclesia*. Myslím si, že by se toho nemělo využívat k Husově propagaci. Husův hlas, hlas tichý a jemný, tu s námi zůstává a dá-li Bůh, bude tu s námi i nadále.

¹⁵ Mezinárodní symposium *Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi* se konalo 22.–26. září 1993 v Bayreuthu, 15.–18. prosince 1999 se pak konala mezinárodní konference o Mistru Janu Husovi v Římě.

¹⁶ Israel Jacob YUVAL, *Jude, Hussiten und Deutsche. Nach einer hebräischen Chronik*, in: Alfred Haverkamp – Franz-Josef Ziwe (Hgg.), *Juden in der christlichen Umwelt während des späten Mittelalters*, Berlin 1992, s. 59–102 (= *Zeitschrift für historische Forschung*, Beiheft 13); Eva DOLEŽALOVÁ, *Židé v českých zemích za panování Lucemburků*, in: František Šmahel – Lenka Bobková (edd.), *Lucemburkové: česká koruna uprostřed Evropy*, Praha 2012, s. 679–687.

¹⁷ Státní svátek byl v Československé republice zaveden oficiálně až r. 1925.

¹⁸ Karel TOMAN, *Červenec*, in: Týž, *Měsíce*, Praha 1918.

¹⁹ Jan HUS, *Knížky o svatokupectví*, in: Jiří Daňhelka (ed.), *Magistri Iohannis Hus Opera Omnia*, IV, Praha 1975, s. 187–270.

**Jan Hus zwischen den Konfessionen.
Überlegungen zum Vermächtnis von Jan Hus und seines Werkes
für die (post)moderne Kirche und Gesellschaft**

ZUSAMMENFASSUNG

Am stärksten erklingt die Stimme von Hus in den protestantischen Kirchen, doch weckt er auch unter Katholiken Interesse. Der indirekte Einfluss des Vermächtnisses von Hus auf die katholische Kirche ist groß und beständig. Die Tschechoslowakische Hussitische Kirche hat die Rolle des Wächters über Hussens Vermächtnis übernommen, während in der Evangelischen Kirche der Böhmisches Brüder die Botschaft Hus' sehr leise erklingt. Ist das so richtig? Wichtig ist der Einfluss von Hus auf die modernen areligiösen Bewegungen wie vor allem Sozialismus, Nationalismus und Liberalismus. Gehören auch die Anhänger dieser Bewegungen unter die Prädestinierten? Als Kommunismus und Sozialismus profaniert wurden, wurden auch der Hussitismus und Hus selbst in Mitleidenschaft gezogen. Freilich war dies nicht der einzige und auch nicht der hauptsächliche Faktor. Als sich Historiker und Theologen zum Ziel setzten, das Gedenken an Hus von seinen ideologischen Ablagerungen zu befreien, beschränkten sie einen Weg, an dessen Ende wir Hus nicht mehr im Herzen tragen. Der größere Teil von Hussens Werk und Persönlichkeit bleibt abseits liegen. Zitate aus seinem Büchlein über die Simonie, die gegen die Kirchenrestitutionen gebraucht wurden, stoßen auf ein breiteres Echo, doch sollten sie nicht zur Propagierung von Hus verwendet werden. Hus als Theologe wirft die scholastischen Ketten ab und lässt sich vom Glauben leiten. Ist der Glaube der Weg, auf dem man die lebendige Kraft des Vermächtnisses von Hus suchen kann? Die Stimme von Jan Hus, leise und zart, bleibt mit uns präsent.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

Články

VNÍMÁNÍ HUSITSTVÍ V ČESKÉ MODERNÍ A POSTMODERNÍ SPOLEČNOSTI*

PETR ČORNEJ

PERCEPTION OF HUSSITISM IN MODERN AND POST-MODERN CZECH SOCIETY

This contribution traces the way in which the changes the Czech society had undergone since the last quarter of the 18th century influenced the way it interprets Hussitism. Hussitism started as a movement advocating a Church reform and only later focused also on a change of political structure, aiming at strengthening the role of the estates. Even so, ever since the Enlightenment Period, scholars and the public tended to focus mainly on its secular aspects, while interest in its religious dimension was dwindling. This process culminated after February 1948, when the Communist regime ostentatiously acclaimed the Hussite legacy but interpreted Hussitism very narrowly in terms of a class struggle. At the moment, interest in Hussitism is largely in decline.

Key words: Hussitism – Czech society – religious reform – Enlightenment – tolerance – progress – tradition – Marxism – post-modernity.

Na rozdíl od jiných pojednání nemohu v tomto případě vpadnout in medias res. Pochopení problému, jímž se zde (vzhledem k stanovenému rozsahu pouze tezeově) zabývám, nutně vyžaduje alespoň stručnou charakteristiku výchozí situace. Podle mého soudu, který nikomu nevnucuji, tvořilo husitství nedílnou součást demokratizačních tendencí evropského pozdního středověku. Svůj program, v podobě výzvy určené celému křesťanskému světu, prosazovalo jako obecně platnou normu v pevném přesvědčení, že poznalo závazný výklad božího zákona, totožného s nejvyšší (svatou, absolutní) pravdou. I když Evropa 15. století jeho snahy neakceptovala, vnímalo svůj zápas jako milník na cestě křesťanstva k dosažení spásy, zatímco podle protivníků husitských názorů vedl nezadržitelně do pekelné tlamy věčného zatracení. Tato dominující optika na obou stranách jasně definovala, co je dobro a co je zlo.

Ačkoliv husitství pokládalo za svůj primární cíl nápravu křesťanské církve, nebylo pouze reformně náboženským hnutím, nýbrž obsahovalo i zjevnou sekulární složku. Ve víru dramatických událostí husitského století vznikl český stavovský stát, v němž se o politickou moc dělil panovník s vysokou a nižší šlechtou i královskými městy, ale zároveň i stát, v němž uspořádání náboženských poměrů stvrzoval zemský sněm. Prolínání reformně církevního úsilí s vytvářením stavovských struktur dodalo husitství revoluční dynamiku a učinilo z něho jedinečný dějinný fenomén.

Pro husitství je však příznačná nejen permanentní a historicky podmíněná tenze mezi duchovní a světskou mocí, ale také nepřehlédnutelný národní a jazykový rozměr. I když počátky nástupu češtiny jako kulturního a úředního jazyka tkví v starších dobách, není

* Příspěvek vznikl v rámci plnění úkolu GAČR P405/12/G148 *Kulturní kódy a jejich proměny v husitském období*.

pochyb, že právě husitská epocha tento proces urychlila. Ani národní a jazykový moment (slova *jazyk* ve významu řeč a *národ* chápala čeština 15. století jako synonyma) nelze objasnit bez vztahu k náboženské a stavovské komponentě. Husitský program by nikdy nezískal širokou podporu, kdyby nesdělával principy božího zákona v národních jazycích, především v češtině, již posléze české stavy uzákonily jako oficiální jazyk svých vrcholných institucí.¹

Bez ohledu na přítomnost stavovské, respektive sociální a národní složky, zaujímal v husitství vůdčí pozici víra. Jejím prismatem byl také fenomén husitství vnímán a hodnocen od konce středověku až do poloviny 18. století. Především na konfesijní orientaci záviselo, zda v křesťanském pojetí dějin případně husitům pozitivní role obránců nezkalených božích pravd a průkopníků reformace, nebo jedné z nejstrašnějších herezí. Vítězství katolických sil na bělohorské pláni určilo v Čechách i na Moravě linii závazného výkladu husitství na dlouhých sto padesát let.

Tradiční náboženská interpretace husitské epochy se otfásla až s nástupem osvícenství, kdy Bůh začal vyklízet výsadní pozice a jeho místo rychle zaujímal Rozum s Přírodou. Analogické a symbolické myšlení, charakteristické pro evropský středověk, se hroutilo pod náporom racionalismu a ruku v ruce s tím se měnilo vnímání a interpretace dějin,² včetně husitské epochy. Habsburský režim, úzce spjatý s katolickou církví a obávající se po výbuchu Velké francouzské revoluce jakéhokoliv náznaku společenské destabilizace a názorové nonkonformity, však mohl setrvat v relativním klidu. Po dílčích nábězích k očistění Jana Husa, jehož kritika mravně zkažené katolické církve zaujala v době vlády Josefa II. osvícensky orientované duchovenstvo, vědce i publicisty,³ a po protinapoleonské kampani, jejíž součástí tvořily odkazy na udatnost i um husitských válečníků,⁴ nastal jistý útlum. Důvod však nespočíval výhradně v cenzurní praxi, která potlačovala jakékoliv pozitivní zmínky o husitství. Neméně významnou úlohu sehrál též postoj osvícenců, považujících krvavé války o víru za projev překonaného náboženského fanatismu, cizího člověku nové doby, jež jako hodnoty uznávala toleranci a mírumilovnost.⁵

¹ Shrnuji zde nosné body pojetí, o které jsem se opřel ve dvou svých syntetických pracích, viz Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české*, V, 1402–1437, 2., revidované vydání, Praha – Litomyšl 2010, s. 653–666; Petr ČORNEJ – Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české*, VI, 1437–1526, Praha – Litomyšl 2007, s. 11–19, 273–286, 452–459, 703–704.

² Erazim KOHÁK, *Člověk, dobro a zlo. O smyslu života v zrcadle dějin. Kapitoly z dějin morální filosofie*, Praha 1993, s. 172–187; Bedřich LOEWENSTEIN, *Projekt moderny (O duchu občanské společnosti a civilizace)*, Praha 1995, s. 109–171.

³ Byli to především profesor teologie na pražské univerzitě Kašpar Royko (původem ze Štýrska), exjezuita Johann Heinrich Wolf, Václav Stach, Augustin Zitte, František Martin Pelcl a mladý Josef Dobrovský. K nim zvláště Josef HANUŠ, *M. Jan Hus a husitství za pobělohorské protireformace*, in: Augustin Žalud (ed.), *Mistr Jan Hus v životě a památkách českého lidu*, Praha 1915, s. 34–42; Arnošt Kraus, *Husitství v literatuře, zejména německé*. Část II. *Husitství v literatuře barokní a osvícenské*, Praha 1918, s. 145–161, 177–182, 185–190; František KAVKA, *Husitská revoluční tradice*, Praha 1953, s. 92–105; Jiří RAK, *Zrod novodobé husitské tradice*, Husitský Tábor 2, 1979, s. 97–106, zvláště s. 100–103; Týž, *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy*, Jinočany 1994, s. 52–54; František KUTNAR, *Obrozenské vlastenectví a nacionalismus. Příspěvek k národnímu a společenskému obsahu češství doby obrozenské*, Praha 2003, s. 84–86, 140–143.

⁴ *Tamtéž*, s. 224–230; Jiří RAK, *Husitské reminiscence v české protinapoleonské propagandě*, Jihočeský sborník historický 49, 1980, s. 256–266; Týž, *Paradoxy zrodu moderních husitských tradic*, in: Miloš Drda – Zdeněk Vybíral (edd.), *Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách* (Husitský Tábor – Supplementum 3), Tábor – Ústí nad Labem 2007, s. 727–741, zvláště s. 728–729.

⁵ V obecné rovině B. LOEWENSTEIN, *Projekt moderny*, s. 109–126. Ve vztahu k husitské látce v obrozenecké literatuře a historiografii František Xaver ŠALDA, *Mistr Jan Hus a doba jeho v moderní poesii české*, in: A. Žalud (ed.), *Mistr Jan Hus*, zvláště s. 104–105; F. KUTNAR, *Obrozenské vlastenectví*, s. 100–109. Jako konkrétní doklad kolísání mezi národní hrdostí na husity a jejich kritikou z osvícenských i katolických pozic lze uvést

Až do počátku čtyřicátých let 19. věku nevěnovali husitství soustavnější zájem ani čeští obrozenci, s čestnou výjimkou Františka Palackého. Vlastenečtí katoličtí kněží, tvořící vlivnou a literárně činnou složku národního hnutí,⁶ zůstávali vůči husitské tematice z pocho-pitelných důvodů vlažní, a ostatní tvůrci se obávali oplétaček se státní mocí. V česky tiště-ných zábavných a osvětových časopisech se husitská tematika během předbrežnové doby v porovnání s jinými historickými náměty výrazněji nefrekventovala.⁷ Pokud čeští prero-mantičtí a romantičtí umělci sáhli v metternichovském období po husitské látce, zpracovali ji obvykle s vědomím politicky daných limitů, v souladu s vládnoucím estetickým názorem i s ohledem na vkus svých adresátů. V tehdejší historické malbě i beletrii se v podivuhodné jednotě snoubil osvícenský odsudek husitského fanatismu a krutosti s romantickou zálibou v dobrodružných, sentimentálních i hrůzostrašných rytírnách. Husitští vůdci, prezentovaní v katolickém baroku jako děs budící zločinci, ani nemuseli změnit svou podobu, která se v romantismu stala znakem výlučnosti a vzdorné, silné individuality. Stačí se podívat na obraz Antonína Machka, jenž Žižkovi před klášterem sedleckým propůjčil ještě roku 1828 tradiční „Räubergestalt“,⁸ nebo se začíst do básní Františka Ladislava Čelakovského a Jana Erazima Vocela, eventuálně do novel Karla Sabiny.⁹ Obdobně si počínali z Čech pocházející němečtí (v nejednom případě původem židovští) spisovatelé, kteří, ač nepřehlí-želi národní složku husitismu, manifestovali zemské vlastenectví a husitské snahy spojovali s všelidskými principy proklamovanými nastupujícím liberalismem.¹⁰ „Žid je také člověk,“ prohlašuje husitský král Jiří Poděbradský v Herlošově románu *Der letzte Taborit*. V tom-to směru měli proti česky píšícím kolegům předstih, neboť mohli své texty zveřejňovat

hlavně Puchmajerovu ódu *Na Jana Žižku z Trocnova*, oslavující sice vojevůdce jako českého reka a přemožitele říšských Němců, avšak připojující na závěr vyčítavé verše: „Kdyžs potom zle, vše lidství z sebe shodě, / se zbra-ně na ni uchopil, / a dost jí žele natropil. / Načs zemanům a mnichům páchal škodu, / a pustě vzteku otěže, / hnal na tvrze a na věže? / Čís mněl, že jest to ještěřého rodu – / zde pověr skrýš, tam loupeže?“ Naposledy k básni Viktor VIKTORA, *Puchmajerova Óda na Jana Žižku z Trocnova*, in: Jaroslav Vyčichlo – Viktor Viktora (edd.), *Jeden jazyk naše heslo buď*, I, *Antonín Jaroslav Puchmajer*, Radnice – Plzeň 2001, s. 31–25.

⁶ Miroslav HROCH, *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas*, Praha 1968, s. 41–61 (příkladně tabulky na s. 45–49); Týž, *Na prahu národní existence*, Praha 1999, s. 150–155; Vladimír MACURA, *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*, 2., rozšířené vydání, Jinočany 1995, s. 118–120.

⁷ Milan ŽITKO, *Obraz české minulosti v kulturních časopisech doby předbrežnové*, in: Miroslav Hroch (ed.), *Úloha historického povědomí v evropském národním hnutí 19. století* (AUC – Philosophica et historica 5, 1976, Studia historica XV), s. 15–43 (o husitství hlavně s. 19, 26).

⁸ K obrazu TS /Tomáš SEKYRKA/, *Jan Žižka před klášterem sedleckým*, in: Naděžda Blažičková-Horová (ed.), *Dě-jiny v obrazech. Historické náměty v umění 19. století v Čechách*, Praha 1996, s. 23–24. K Žižkovu zpodobení v pobělohorském období a na počátku obrození Karel GUTH, *Žižka ve výtvarném umění*, in: Rudolf Urbánek (ed.), *Sborník Žižkův 1424–1924*, Praha 1924, s. 290–304, zvláště s. 298–303.

⁹ Viz charakteristiku Prokopa Holého („duch se divě zmitá, msta ho běře krátce“) v stejnojmenné básni Františka Ladislava Čelakovského a Žižky u Jana Erazima Vocela. Jeho dojemné verše *Černá země*, věnované prstí z místa Husova skonu, rozplakaly mladičkého Jana Neruda, v názavné básni *Sběh* však vystupuje Jan Žižka, pod jehož přílbou „září hrůzně / jedno oko jen“. Všechny tři texty otiskl Vojtěch MARTÍNEK (ed.), *Hus a husitství v české poezii*, Praha 1915, s. 15–23. K Sabinovým *Obrazům ze XIV. a XV. věku* obšířně Michal CHARYPAR, *Karel Sabina: „epigon“ a tvůrce. Textová příbuzenství jako zdroj smyslu a poznání*, Praha 2010, s. 120–135.

¹⁰ Arnošt KRAUS, *Husitství v literatuře, zejména německé*, část III, *Husitství v literatuře devatenáctého století*, Praha 1924, s. 71–103, 121–173; Jiří KOŘALKA, *Jan Hus und die Hussiten in den deutsch-tschechischen Beziehungen des 19. Jahrhunderts*, in: *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 35, 1984, Heft 8, s. 495–507, zvláště s. 498–499; Steffen HÖHNE, *Die literarische Instrumentalisierung der böhmischen Geschichte im Vormärz. Hus und die Hussiten*, in: K. – H. Ehlers (ed.), *Brücken nach Prag: deutschsprachige Literatur im kulturellen Kontext der Donau-monarchie und der Tschechoslowakei. Festschrift für Kurt Krolop zum 70. Geburtstag*, Frankfurt a. M. etc. 2000, s. 43–80; Jozef ZUMR, *Carl Friedrich Lessing a jeho sympatie k husitství*, *Táborský archiv* 11, 2002, s. 261–271 (autor zasazuje obrazy známého malíře do širšího kulturního, hlavně literárního kontextu).

v Lipsku i v jiných německých kulturních centrech, kam rakouská cenzura nedosáhla. Kdo však chtěl, obstaral si jejich práce i v Čechách.¹¹

Karl Herloš-Herloßsohn, Moritz Hartmann, Alfred Meissner a další autoři, publikující za českými hranicemi,¹² prokazovali, že husitství je velkým tématem, obsahujícím obrovský rezervoár historických argumentů pro sekulární emancipační procesy, zahájené osvícenstvím pod praporem *pokroku* i *svobody* a posléze těsně propojené s požadavkem demokratizace politického systému. Idea pokroku se pro formující moderní občanskou (a průmyslovou) společnost stala obdobně nezpochybnitelnou a vzývanou hodnotou,¹³ jakou byl pro středověkého člověka *boží zákon*.

Tkvělo hluboko v logice věci, že české národní hnutí jako organická složka moderních emancipačních proudů našlo v husitství svůj předobraz i historické zdůvodnění. Naplno se to projevilo v předvečer a v průběhu revolučních let 1848–1849, kdy se husitského příkladu dovolávali čeští liberálové i radikální demokraté. Ač se obě skupiny ve svých akcentech poněkud lišily, shodně oceňovaly především národní (zvláště protiněmeckou) a politickou náplň husitského zápasu, jehož interpretaci přizpůsobovaly aktuálním potřebám.¹⁴ Reformně náboženská složka husitství zajímala málokoho. Uvádím tu alespoň dva příklady za všechny. V Tylově dramatu o Žižkovi formuluje kněz Koranda jako součást husitského programu rovnost občanů před zákonem a v Kolárově dramatu Žižkova smrt sní umírající vojevůdce o českém královském trůnu, který má na dosah ruky.¹⁵ Letmé nahlédnutí do česky psané beletrie, osvětových článků, úvah a esejů publikovaných v revolučních časech však prozrazuje, že se většina autorů, vzdor posunu směrem ke kladnému hodnocení husitství, nevymanila z ahistorického historismu silně romantického zabarvení.¹⁶

Pevnou filozoficko-dějinnou koncepci vtiskl husitství až František Palacký, který prostudoval českou historii 15. století jako žádný badatel před ním. Svým způsobem byl jeho čin zákonitý. Hodslavického rodáka nespoutávala, na rozdíl od jeho českých vrstevníků, katolická tradice, naopak jako odchovanec bratrsko-luteránského prostředí zaujal k husitské epoše pozitivní vztah. Vcelku věrně proto postihl husitské emancipační snahy, které nahlédl optikou osvícensko-liberálních hodnot a umocnil strhující, v jádru romantickou interpretací, založenou na dialekticky pojatém střetávání protikladů, ať již rozumu a „citu nábožného“, demokratismu a feudalismu či češství a němečtví. Palacký husitství prezentoval jako demokratické národní hnutí, jež, i důrazem kladeným na vzdělanost, rozrušilo středověké

¹¹ Herlošovu dílu, zvláště jeho historickým románům, ale i šíření německé produkce z Lipska do Čech, věnovala pozornost Zuzana URVÁLKOVÁ, *Dvojlomná zrcadlení. Dílo Karla Herloše-Herloßsohna v českém literárním kontextu*, Praha 2009.

¹² A. KRAUS, *Husitství v literatuře* III, s. 110–173; Jiří KOŘÁLKA, *Nationale und internationale Komponenten in der Hus- und Hussitentradition des 19. Jahrhunderts*, in: Jan Hus und die Hussiten in europäischen Aspekten (Schriften aus dem Karl-Marx-Haus Trier, 36), Trier 1987, s. 43–74, zvláště s. 48–50.

¹³ E. KOHÁK, *Člověk, dobro a zlo*, s. 190–192; B. LOEWENSTEIN, *Projekt moderny*, s. 137–158.

¹⁴ Josef ZUMR, *Žižka „demokrat a republikán“ v reflexi roku 1848*, in: M. Drda – Z. Vybíral (edd.), *Jan Žižka z Trocnova* (Husitský Tábor – Supplementum 3), s. 755–759; J. RAK, *Paradoxy*, s. 732–736.

¹⁵ K Tylovu dramatu *Žižka z Trocnova a bitva u Sudoměřic* J. RAK, *Bývalí Čechové*, s. 29. O divadelní hře Josefa Jiřího Kolára *Žižkova smrt* (premiéra 17. listopadu 1850) Petr ČORNEJ, *Světla a stíny husitství (Události – osobnosti – texty – tradice). Výbor z úvah a studií*, Praha 2011, s. 342–345. Bez znalosti této práce, poprvé publikované již roku 2001, dospěla ke stejné rekonstrukci Magdaléna POKORNÁ, *Žižkova smrt – letmo na jevišti, léta v policejní režii*, in: Jaroslav Vyčichlo (ed.), *Jeden jazyk naše heslo buď*, III, Divadlo národního obrození a jeho souvislosti, Radnice – Plzeň 2005, s. 99–105.

¹⁶ Mojmír OTRUBA, *Ahistorický historismus českého obrození*, in: Tomáš Vlček (ed.), *Historické vědomí v českém umění 19. století*, Praha 1981, s. 112–123.

struktury a pomáhalo „otevřítí duchu lidskému nekonečnou dráhu pokroku a osobiti jemu s vyšší svobodou také vyšší důstojenství“.¹⁷ Tím husity zároveň představil jako nositele nesporných civilizačních hodnot připravujících nástup novověku a vyčlenil jim čestné místo v nikdy nedovršeném směřování lidstva k božnosti.¹⁸

Palackého převratný krok znamenal i razantní odmítnutí názorů o ryze středověkém charakteru husitství a o jeho nekulturnosti. V polemickém diskursu, který se poté rozpoutal a vlastně dosud neskončil, nezbyvalo konzervativním kritikům husitismu v podstatě nic jiného než chtít nechtě akceptovat osvícensko-liberální kritéria, včetně vývojového hlediska. Pokrokovost i demokratičnost husitství zpochybňovali (a stále zpochybňují) právě poukazem na jeho středověkou podstatu a kulturní negativismus, patrný zvláště v zaujetí, s jakým ničilo umělecká díla.¹⁹ Jak vidno, nepřineslo oslabení původní náboženské optiky žádnou změnu hodnotících znamének. Dobro a zlo zůstaly na svých místech, i když svár o svaté pravdy vystřídal spory o jiné, v dané chvíli aktuálnější principy.

Mnozí příslušníci moderního českého národa, usilujícího ve druhé polovině 19. věku o dosažení politické svébytnosti, měli – i díky ohlasu Palackého díla – jasno. Považovali se za potomky, pokračovatele a ideové dědice husitů, kteří jako první v Evropě pozdvihli korouhev pokroku a zahájili boj proti autoritě římskokatolické církve, proti konzervativní šlechtě, za obranu národních zájmů proti domácím i zahraničním Němcům a za politická i sociální práva široce pojímaného lidu. Toto přesvědčení nečerpalo inspiraci přímo z Palackého *Dějiny*, lektury přece jen poněkud náročné, nýbrž z jejich zjednodušených tezí, popularizovaných v dílech umělců, publicistů a politiků, přímých účastníků mohutného táborového hnutí. Jsme tu svědky opravdového zázraku! Velká část české společnosti, tvořené vesměs matrikovými katolíky, se nadchla pro husitství, neboť jeho aktualizovaný obraz odpovídal představám obrozeného národa o sobě samém. Od druhé půlky 19. věku se téměř všechny české politické strany, rozumí se s výjimkou katolických, hlásily k husitství, projektující do jeho výkladu vlastní programové priority a reklamující si slavnou dějinnou epochu pokud možno pro sebe. Husitství se tak změnilo v mýtus, který nalezl odpovídající umělecké ztvárnění v díle Aloise Jiráska, Svatopluka Čecha, Jaroslava Vrchlického, Bohuslava Schnircha, Josefa Václava Myslbeka, Mikoláše Alše, Václava Brožíka i Lud'ka Marolda. Náměstí i ulice v českých městech dostávaly jména čelných husitských osobností, jejichž sochy ozdobily veřejná prostranství.²⁰ Tento proces dovršila první československá republika, která, zejména Masarykovou zásluhou, učinila husitství a husitskou tradici jako pokrokové jevy součástí oficiální státní ideologie.

Při pohledu na etnické, konfesijní a sociální složení obyvatelstva meziválečného státu je však očividné, že husitská tradice postrádala integrující funkci, neboť byla pocíťována i chápána jako národně česká, nekatolická, pokrokářská a socialistická. Tyto její limity

¹⁷ František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, III, Praha 1939, s. 237.

¹⁸ K Palackého koncepci husitství například Josef FISCHER, *Myšlenka a dílo Františka Palackého. Kniha první*, Praha 1926, s. 171–187; Jiří KOŘALKA, *František Palacký (1798–1876). Životopis*, Praha 1998, s. 348–361, 499–505; Jiří ŠTALF, *František Palacký. Život, dílo, mýtus*, Praha 2009, s. 123–129, 206–211, 230–234, 273–276; Petr ČORNEJ, *Ke genezi Palackého pojetí husitství*, in: František Šmahel za spolupráce Evy Doležalové (ed.), *František Palacký 1798/1998. Dějiny a dnešek*, Praha 1999, s. 123–137; Týž, *Světla a stíny husitství*, s. 10–16.

¹⁹ Srv. Jiří KUTHAN, *Cisterciácké kláštery v českých zemích a husitské obrazoborectví*, *Časopis Národního Muzea* 163, 1994, s. 81–89.

²⁰ Vzhledem k nedostatku místa zde odkazují pouze na své dvě práce, o něž se tu opírám. Viz Petr ČORNEJ, *Lipanské ozvěny*, Praha 1995, s. 49–102; Týž, *Světla a stíny*, s. 16–17.

podtrhovala již od šedesátých let 19. věku provázanost se sokolstvem a po 28. říjnu 1918 úzké propojení s formující se tradicí legionářskou, zhmotněnou v impozantní stavbě Památníku osvobození na pražském Vítkově.²¹ Čeští Němci se k husitské tradici, s výjimkou levicových kruhů, v zásadě přestali hlásit po polovině 19. století, kdy ji v ostře protiněmec-kém duchu uchopilo české národní hnutí, a konzervativní šlechta se vůči Husovi a husitství vymezila v roce 1889 známým výrokem Karla Schwarzenberga o tlupě „lupičů a žhářů“. Reakcí na tato slova byl návrh postavit v Praze Janu Husovi pomník, který roku 1915 vyrostl na Staroměstském náměstí, téměř symbolicky jako protiváha později odstraněnému mariánskému sloupu.²² Připočteme-li k tomu, že čeští a moravští katolíci uctívali tradiční svaté a roku 1863 obnovili (i jako zjevný protiklad k Husovu dni) cyrilometodějskou památku slavenou 5. července, je bilance více než srozumitelná. Husitství i po staletích českou a posléze československou společnost názorově štěpilo.

Snad mi čtenář dovolí, abych se na tomto místě alespoň ještě na chvilku zastavil u Františka Palackého, který i v čase rozbouraných vášní dokázal ocenit civilizační přínos katolické církve. Jeho vypsání husitské epochy je dílem primárně vědeckým, opřeným o systematické studium pramenů. Palacký si nic nevymýšlel, ani nepopouštěl uzdu umělecké imaginaci, byť vládl perem skutečně mistrovsky. Jako nekatolík vyznávající po celý život pevný hodnotový systém založil svou interpretaci především na pramenech husitské provenience, vcelku pochopitelně přejímal jejich optiku a občas – spíše bezděčně – podléhal jejich dikci. Hermeneutik by na tomto místě nejspíš mluvil o Vorverständnis, předporozumění. A asi by nebyl daleko od pravdy.²³

V Palackého interpretaci husitství by nám neměly uniknout ještě dva důležité momenty. Ačkoliv velký historik věděl, že české reformní hnutí mělo na svém počátku „ráz výhradně církevní a náboženský“,²⁴ věnoval ve svých textech větší prostor komponentě sekulární. Tím do značné míry předurčil směr dalšího husitologického bádání, které se, zjevně také pod vlivem tehdejších převratných civilizačních proměn, koncentrovalo na výzkum politické, národnostní i sociální problematiky a posléze ekonomických otázek, Palackého naturelu bytostně vzdálených. Kdysi stěžejní náboženská složka se v době adorující vývoj, pokrok a modernitu postupně ocitla na okraji zájmu, jsouc pěstována hlavně konfesijně orientovanými vědci. Celistvý obraz husitství se tak, ovšem i v důsledku prohlubující se badatelské specializace, vytrácel.

Pečeť svého nazírání vtiskl Palacký interpretaci husitské epochy též v jiném ohledu. Záslouhou jeho autority se v převažujícím českém historickém vědomí prosadila teze, že vrchol českých dějin tvoří revoluční husitství, zatímco lipanskou bitvou začíná jejich sestup, zákonitě ústící v osudovou bělohorskou bitvu, která naplno uvolnila prostor rekatolizaci i absolutismu. Je tomu tak proto, že za personifikaci čistého, demokratického a eo ipso pokrokového husitství (potažmo i češství) pokládal Palacký poražené radikální tábory, nikoliv hlavní a životaschopný střední směr, který uzavřel kompromisní

²¹ Jan GALANDAUER, *Čtyřikrát o pomníku Jana Žižky na vrchu Vítkově (1884–1904–1920–1950)*, in: Robert Novotný, Petr Šámal a kol., *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy. K počtě Petra Čorneje*, Praha – Litomyšl 2011, s. 364–372.

²² Michael BOROVÍČKA, *Mistr Jan Hus na českém zemském sněmu v roce 1889*, Husitský Tábor 9, 1986–1987, s. 249–270; Jan GALANDAUER, 6. 7. 1915. *Pomník mistra Jana Husa. Český symbol ze žuly a bronzu*, Praha 2008.

²³ Vyrovnávám se tu s pojetím, které, stržen postmoderním viděním, prezentoval Kamil ČINÁTL, *Dějiny a vyprávění. Palackého Dějiny jako zdroj historické obraznosti národa*, Praha 2011.

²⁴ F. PALACKÝ, *Dějiny*, III, s. 5.

narovnání s katolickou církví i císařem, tradičními autoritami středověkého světa.²⁵ Jednota bratrská, řídící se ve své činnosti principy humanity, bez níž jsou demokracie a pokrok nemyslitelné, pak nemohla jako menšinová církev descendentní linii zvrátit. Tento výklad, jak známo, v zásadě přejali a rozpracovali Ernst Denis, T. G. Masaryk i většinový proud meziválečné české historiografie. Hlas Kamila Krofta, decentně oponujícího zúžené koncepci, zůstal oslyšen. Tento dnes opomíjený historik bezpečně vyhmátl úskalí podobných interpretací, frekventovaných též v rámci takzvaného sporu o smysl českých dějin.²⁶ Kdyby polipanské husitství bylo opravdu zplanělé, podlehla by česká reformace na Bílé hoře vyšší (a tedy hodnotnější) katolické kultuře. S touto Pekařovou tezí, ahistoricky naznačující, že bez husitství by nebylo Bílé hory, Krofta poučeně a noblesně polemizoval.²⁷

Vysoké hodnocení radikálně reformačních i revolučních elementů a kritiku husitského středního proudu, (zdánlivě) oportunisticky uzavírajícího kompromisy s představiteli starého (tj. konzervativního, zpátečnického) světa, nelze vysvětlit jen Palackého a Masarykovým etickým perfekcionismem či politickými tužbami české společnosti. Jak nedávno upozornil Zdeněk V. David, měl tento přístup obdobu v anglosaském prostředí, jež se stejnou vehemencí odsuzovalo umírněnou anglikánskou církev a na dějinný piedestal vynášelo puritánské sektáře.²⁸ V zmíněném pojetí tak, důsledně vzato, skýtá záruku opravdového pokroku pouze radikalismus, oproštěný od nedůstojných kompromisů a spoléhající na mesiášské poslání nepočtených skupin, sdružujících vyvolené, dokonalé a odhodlané, jedním slovem předvoj. Tito průkopníci, ve své době zpravidla nepochopení a přinášející oběti za velké ideály, však nebojují nadarmo. Jejich úsilí patřičně ocení až budoucnost (rozuměj vývojově vyšší civilizační stadium), k níž svým zápasem klestili cestu.

Na otázku, proč čtenářům tuto krátkou a nutně schematickou rekapitulaci předkládám, mám pádnou odpověď. Byl to marxismus, který maximalistickou mentalitu, shledávající v bojovném a mnohdy extrémním radikalismu pokrokovou dějinnou sílu, aplikoval na výklad husitství nejdůsledněji. Ve vědecké rovině bylo toto hledisko po únoru 1948 dovedeno až ad absurdum, a to ve dvou v podstatě rivalizujících koncepcích. Josefu Mackovi nestačil radikalismus hlavního tábořského proudu, ani důslednost Jana Žižky, a za nejpokrokovější složku husitského spektra označil militantní tábořské chiliasty, (údajně) vyjadřující zájmy ještě nerozvinuté a třídně neorganizované chudiny.²⁹ Robert Kalivoda pak jen o několik málo let později představil jako avantgardu takzvané adamity, v jejichž myšlení a působení shledával sensualistický racionalismus a pantheismus, který je zároveň první formou ateismu v dějinách českého myšlení „*a jedním z prvních projevů ateismu v evropských duchovních dějinách*“.³⁰ I když se východiska obou badatelů poněkud lišila (u Macka lze snadno doložit ukotvenost ve stalinistické variantě marxis-

²⁵ F. PALACKÝ, *Dějiny*, IV, s. 119–120.

²⁶ Všechny zásadní příspěvky znovu vydal Miloš HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějin 1895–1938*, Praha 1995.

²⁷ Josef PEKAŘ, *Bílá hora. Její příčiny a následky*, Praha 1921, s. 34, 69–72, 85–86, 156–157; Týž, *Žižka a jeho doba*, III, *Žižka vůdce revoluce*, Praha 1930, s. 46, 69–75, 321–328; Kamil KROFTA, *Žižka a husitská revoluce*, Praha 1936, s. 121–140; Týž, *Nesmrtelný národ*, Praha 1940.

²⁸ Zdeněk V. DAVID, *Nalezení střední cesty. Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*, Praha 2012, s. 38–56.

²⁹ Josef MACEK, *Tábor v husitském revolučním hnutí*, II, *Tábor chudiny venkovské a městské*, Praha 1955, s. 367. V koncepci zkrátce Týž, *Husitské revoluční hnutí*, Praha 1952.

³⁰ Robert KALIVODA, *Husitská ideologie*, Praha 1961, s. 383.

mu, v Kalivodově případě pak zamlčenou inspiraci rozvolněnějším chápáním marxismu oplodněného freudismem a usilujícího o plné osvobození tvůrčích lidských sil), kořen jejich pojetí je shodný.³¹

Marxismus jako programově atheistický i racionalistický směr, zrozený v lůně osvícensko-romantického světa, považoval náboženskou komponentu husitismu za pouhou roušku zahalující třídní zájmy a husitství interpretoval jako třídní zápas, anticipující sociální revoluce 19. a 20. století i vznik komunistického hnutí. Náboženská a věroučná složka husitství fakticky ztratila v tomto pojetí opodstatnění a skutečný důvod vzniku husitismu byl hledán a nalézán v sociálně-ekonomických vztazích, zejména ve vykořisťování vesnického i městského obyvatelstva, v rozšíření peněžního hospodářství a v roli měst narušujících feudální systém.³²

Československé (a především české) veřejnosti vnucoval komunistický režim toto redukcionistické pojetí nikoliv na vysoké teoretické bázi, nýbrž s pomocí cílené propagandy, šířené prostřednictvím politických aktivistů, školních učebnic, médií i umělecké tvorby (zvláště filmu, divadelních představení a krásné literatury) plnící v první řadě formativní funkci.³³ Svůj výklad husitství přitom prezentoval jako nezpochybnitelnou pravdu, vyvozenou z poznání objektivně platných zákonitostí historického vývoje. Pro lepší stravitelnost i kvůli zdůvodnění vlastní legitimacy ji však ochutil omáčkou z národovecké kuchyně a poukazem na roli, kterou husitská tradice plnila v letech nacistické okupace. Také díky tomu obohatila pražské panorama monumentální jezdecká socha Jana Žižky z Trocnova, která byla určena pro Památník osvobození na Vítkově a jejíž ideové pojetí i tvar vznikly ještě v atmosféře první republiky.³⁴

Po roce 1956 masivní propagace husitství zeslábla, aniž dosáhla svého cíle. Zatímco v dějinném vědomí se paradoxně (též v důsledku takzvané jiráskovské akce) upevnil mytický obraz, který husitské epoše propůjčila druhá polovina 19. století,³⁵ oficiální historická věda, povzbuzená uvolněnější politickou situací i sérií významných výročí (především jubileem Husovým roku 1965), opustila dogmatický marxismus. Neortodoxní Robert Kalivoda dokonce prohlásil husitskou revoluci za vítěznou, byť pod prapory pravice, a rehabilitací pokompaktátního utrakvismu vstoupil do Kroftových stop.³⁶ V období tzv. normalizace již husitství komunistickou moc příliš nezajímalo a ta se víceméně spokojila s jeho defor-

³¹ Bohumil JIROUŠEK, *Josef Macek. Mezi historií a politikou*, Praha 2004, s. 121–126; Josef VÁLKA, *Kalivodovo historické myšlení*, in: Historicko-filozofické dílo Roberta Kalivody (Aluze, příloha 1), Olomouc 2000, s. 6–22; František ŠMAHEL, *Husitský věk v pojetí Roberta Kalivody*, ibid., s. 23–35; Martin NODL, *Dějepisectví mezi vědou a politikou. Úvahy o historiografii 19. a 20. století*, Brno 2007, s. 108–122; Jan MERVART, *Koncepce dějin Roberta Kalivody a přjetí jeho Husitské ideologie*, in: Bohumil Jiroušek a kol. (edd.), *Proměny diskursu české marxistické historiografie (Kapitoly z dějin historiografie 20. století)*, České Budějovice 2008, s. 337–354.

³² Tato koncepce je obsažena například v posmrtně vydaném nástinu Kurt KONRAD, *Dějiny husitské revoluce*, ed. Rostislav Nový, Praha 1964.

³³ P. ČORNEJ, *Světla a stíny*, s. 374–404.

³⁴ Vladimír MACURA, *Masarykovy boty a jiné semi(o)fejetony*, Praha 1995, s. 53–55; Zdeněk HOJDA – Jiří POKORNÝ, *Pomníky a zapomínky*, Praha – Litomyšl 1996, s. 150–163.

³⁵ František ŠMAHEL, *Vzdálená minulost husitství*, in: Naše živá i mrtvá minulost. 8 esejí o českých dějinách, Praha 1968, s. 46; Petr ŠÁMAL, *Znárodněný klasik. Jiráskovská akce jako prostředek legitimizace komunistické vlády*, in: R. Novotný, P. Šámal a kol., *Zrození mýtu*, s. 457–472.

³⁶ Robert KALIVODA, *Husitská revoluce a poděbradská epocha. Úvaha o „poděbradském“ vyústění husitské revoluce*, *Filosofický časopis* 13, 1965, s. 387–393; Týž, *Husitství a jeho vyústění v době předbělohorské a po-bělohorské*, *Studia Comeniana et historica* 13/25, 1983, s. 3–44.

movaným výkladem v učebnicích pro základní a střední školy. Specializované bádání krá-čelo vlastní cestou, využívajíc alespoň částečně podněty soudobé západní historiografie a od poloviny šedesátých let pokračujíc v součinnosti s vědci konfesijní a nemarxistické orientace.³⁷ Víra, zbožnost a náboženství se do interpretace husitství neokázale navracely, aniž si toho veřejnost všimla.³⁸

Listopad 1989 sice poskytl příležitost, aby své názory bez obav vyslovili křesťané rozmanitého zaměření, konzervativci i dosud umlčovaní nebo pouze trpění vědci. Leč navzdory několika pozoruhodným náběhům k široce založenému dialogu, se zásadní debata, pojatá jako prezentace názorově rozdílných a přitom ucelených koncepcí husitské epochy, nekonal. Většine české společnosti pak komunistická propaganda otrávil husitství natolik, že o něm nechce nic slyšet, nebo o něm sdílí zkreslené představy. Tento posun pozoruhodně kontrastuje se situací v sousedním, tradičně katolickém Polsku, kde beletrií i vojenskými historiky probuzený zájem o husitství nabyt v posledním desetiletí podobu módy. Pro české prostředí jsou typické jiné hlasy. „Žižka je pro mě první komunista“, vpálil mi vloni do obličeje regionální politik. A režisérka dětských televizních pořadů, dle tvaru příjmení feministka, netušila, že husité nehodlali zrušit soukromé vlastnictví. Základní neznalosti a zmatek v hlavách jsou živnou půdou pro snahy vytlačit připomínky husitství z veřejného prostoru. Z pražského Karlova náměstí tak ve vši tichosti zmizela socha Jana Želivského, ač frekventovaná stanice metra, nesoucí jméno téhož kazatele, nikomu nevadí, a v jižních Čechách se jen horko těžko podařilo uchránit trocnovský areál před proměnou v zábavní park. Nadále chátrá domnělý Husův rodný domek, jehož zamýšlenou rekonstrukci zatím zhatila džungle ekonomických zájmů. A Betlémskou kapli, znovu postavenou komunistickým režimem,³⁹ navštěvují převážně turisté z nekatolických oblastí Evropy i Severní Ameriky. K symbolu kalicha se zato už od časů rockové skupiny Orlík, vedené Danielem Landou a Davidem Matáskem, hrdě hlásí nové generace českých nacionalistů a v posledních letech, ve shodě s dávnou sociálně demokratickou tradicí, také demonstranti odmítající takzvané reformy pravicových vlád.

Aktualizační potenciál husitství, umocněný v 19. století vlnou historismu přežívajícího do poloviny 20. věku, se zřejmě vyčerpál či alespoň podstatně smrskl. Vrstvami postmoderního chaosu prokmitává jen chvilkově, například v reakcích na přehodnocení Husova významu papežem Janem Pavlem II. či v diskusích o politicky výbušné otázce církevních restitucí. Tento stav se v dohledné době sotva změní. Postmoderna sice zavrhl velké, svaté, absolutní pravdy, zároveň s nimi však „zrušila“ národy i dějiny, které (podle ní) nelze objektivně poznat a tudíž ani vyložit. Učinila tak v představě, že přispívá k všelidskému blahu, poněvadž rozdílná historická zkušenost brání vzájemnému porozumění. Pronikavé omezení školního dějepisu vychází mimo jiné i z tohoto způsobu uvažování. Badatelům nezbyvá než vzdor situaci pokračovat v práci, snažit se o komplexní vnímání husitství a u vědomí propojenosti jeho reformně náboženské i sekulární složky klást pramenům adekvátní otázky. To vše v naději, že prohloubí dosavadní

³⁷ Na katolické straně stačí uvést jména Jaroslava Kadlece, Viléma Herolda a Zdeňky Hledíkové, na straně druhé F. M. Bartoše, Amedea Molnára, Jany Nechutové a Noemi Rejchrtové.

³⁸ Primát víry v hodnotovém systému doložil František ŠMAHEL, *Idea národa v husitských Čechách*, České Budějovice 1971. Kniha v čase počinající normalizace prošla téměř bez pozornosti recenzentů.

³⁹ Jan RANDÁK, *Betlémská kaple, revoluční tradice a vstup marx-leninské historiografie do prostoru*, in: B. Jiroušek a kol. (edd.), *Proměny diskursu*, s. 225–249.

poznatky a za odměnu alespoň občas zahlédnou odlesk autentické minulosti, která dnes, snad kromě církvi a skupinek zapálených nadšenců,⁴⁰ už téměř nikoho nezajímá.

PETR ČORNEJ

Die Wahrnehmung des Hussitismus in der modernen und postmodernen Gesellschaft Tschechiens

ZUSAMMENFASSUNG

Der zu den Demokratisierungsbewegungen des Spätmittelalters zählende Hussitismus bestand aus zwei Grundkomponenten, einer reformerisch-religiösen und einer säkularen, welche außer der Strukturierung des Ständestaates auch ihre soziale und nationale Dimension besaß.

Für seine historische Wertung bestimmend war bis zur Mitte des 18. Jh. die religiöse Komponente. Nach katholischer Auffassung führte das hussitische Programm die Verirrten in die ewige Verdammnis, während die nichtkatholischen christlichen Kirchen den Hussitismus als Beginn einer Erneuerung der christlichen Ideale und Beginn der europäischen Reformation interpretierten. Im böhmischen Milieu siegte nach 1620 die katholische Auffassung. Ihre klare Optik wurde von der Aufklärung getrübt, welche die Geschichte mit den Kriterien des Fortschritts, der Freiheit, des Friedens und der Toleranz maß. Die böhmischen Aufklärer und die erste Generation der nationalen Erwecker gingen mit dem Hussitismus eine widersprüchliche Beziehung ein, hielten ihn im wesentlichen für eine fortschrittliche Erscheinung, verurteilten aber seinen religiösen Fanatismus. Eine positive Einschätzung des Hussitismus überwog in der böhmischen Gesellschaft erst in der zweiten Hälfte des 19. Jh., und zwar einerseits infolge der demokratischen Ideale der 1848er Revolution, andererseits und vor allem aber dank des Werkes von František Palacký, dessen Anschauungen von Journalisten, Politikern und Künstlern propagiert wurden. Die Mehrheit der tschechischsprachigen Gesellschaft hielt sich für Nachfahren und Erben der Hussiten, jener angeblichen nationalen und demokratischen Kämpfer gegen Klerikalismus und konservativen Adel. Die reformerisch-religiöse Dimension verschwand aus den modernen Interpretationen des Hussitismus und der wissenschaftlichen Historiographie. Dieser Trend erreichte in der marxistischen Geschichtsauffassung seinen Höhepunkt, welche nach der Machtübernahme im Februar 1948 vom kommunistischen Regime offiziell durchgesetzt wurde. Die kommunistische Verherrlichung des Hussitismus als Klassenkampf verleidete der tschechischen Gesellschaft diesen Abschnitt ihrer Geschichte im wesentlichen und bewirkte Hand in Hand mit der antihistorischen Ausrichtung der Postmoderne, dass mit Ausnahme von Forschern, der Kirche und Nationalisten heute nur Wenige am Hussitismus interessiert sind.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

⁴⁰ Viz internetovou stránku www.husitství.cz, již skvěle vede „hejtman“ Jiří Motyčka.

HUS A VDOVA FÍDA – LEGENDA A SKUTEČNOST JEDNOHO MÍSTA PAMĚTI*

BLANKA ZILYNSKÁ

HUS AND WIDOW FIDA: LEGEND AND REALITY OF ONE PLACE OF MEMORY

This contribution focuses on the evolution of the memory of Jan Hus in Constance, especially on the issue of identifying the house where he lodged prior to his arrest. It recapitulates reports about the house of widow Fida and information about her. The article also brings some details about the owners of the house where Hus's memorial is currently located.

Key words: Jan Hus – Konstanz/Constance – places of memory – widow Fida – Hus's house

Kostnice/Konstanz patří do českých dějin, ačkoli je prostorově hodně vzdálená od českého prostředí. Byla nazvána „odděleným místem paměti“ prvořadého významu.¹ Toto město se zařadilo do české historické paměti jistě záhy po tragickém ukončení Husova procesu. Nepochybně na tom měli zásluhu jeho průvodci a svědci exekuce, vytvoření zprávy o jeho odsouzení a její postupné opracování až do podoby legendárního čtení. Kostnice je ovšem velmi složitým místem paměti, a to nejen proto, že je objektem různých pamětí uvnitř národního kolektivu,² ale také proto, že Kostnice není jedolitě místo paměti: skládá se z několika dílčích míst, jejichž funkce, podoba, a konečně i lokalizace se konstituovaly postupně.

Složkami kostnické Husovy memorie je stejně místo jeho popravy jako místo odsouzení, místa věznění, a konečně i místo posledních dnů Husovy svobody. V průběhu století se měnila míra zájmu o jednotlivé složky paměti, forma jejich vnímání i účel připomínání každé z nich. Při této příležitosti nemáme však dostatek prostoru, abychom probírali všechny složky. Zaměřím se proto pouze na tzv. Husův dům. Těší se velkému zájmu. Návštěvníci v něm hledají atmosféru, poučení, snad i „relikvie“. Podle ohlasu návštěvníků se zdá, že místo je působivé, i když v něm není vše autentické. Přesto si historik klade řadu otázek: ubytoval se Mistr Jan po příjezdu do Kostnice opravdu zde? Jak se paměť o této skutečnosti udržela? Co toto místo představuje, co je na něm hledáno? V souvislosti s chystanou novou expozicí nabývají tyto otázky na významu, proto se k nim chci vrátit a připomenout stav našich znalostí o místě Husova kostnického pobytu před jeho zatčením.

* Studie je součástí řešení projektu *Jan Hus roku 1415 a 600 let poté. Dějiny, tradice a jejich prezentace v České republice a v Evropě 21. století* (DF12P01OVV026), podporovaného Ministerstvem kultury ČR v programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI).

¹ Marek FAPŠO, *Vzdálené místo paměti aneb exkurz do Kostnice přelomu století*, rukopis studentské práce, přednesené na konferenci Populární kultura a česká identita, pořádané Centrem pro studium populární kultury, Moravská Třebová 27.–28. 5. 2011. Koncept míst paměti formuloval Pierre NORA, *Les Lieux de mémoire*, Paris 1984.

² M. FAPŠO, l.c.

V sobotu 3. listopadu 1414 dorazil Hus se svým doprovodem do Kostnice. Hledali (nebo měli dojednané?) ubytování, našli je bez překážek – neměli potíže s přijetím na byt ani v důsledku přeplněnosti města, ani kvůli Husově pověsti kacíře. Podle prvního dopisu samotného Husa³ našli ubytování blízko kvartýru papežova. Papež Jan XXIII. dorazil do sousedního Kreuzlingen 27. října 1414 navečer a v neděli 28. října byl slavnostně přijat v městě Kostnici; ubytován byl v biskupském sídle při münsteru. K biskupskému chrámu ústí ulice sv. Pavla, dávná hlavní tepna města, v níž Hus bydlel;⁴ z okna svého herbergu mohl vidět věž kostela, ale neznamená to, že byli s papežem „sousedí“. Formulace Husova listu ukazuje, jak se pisatel soustředil na svoji kauzu: vnímá bod, který ho táhne; ponechává stranou reálné vzdálenosti.

Podle Petra z Mladeňovic se Hus ubytoval v ulici sv. Pavla „u dobré vdovy Fídy“.⁵ Podle Ulricha Richentalo to bylo „in der Pfistrinen huß an sant Paulsgassen“,⁶ tedy v domě ve svatopavelské ulici, kde Husovou domácí byla žena, jejíž označení můžeme vyložit jako vdova Pfisterová, nebo pekařka Fida, nebo vdova po pekaři (Pfister = Bäcker).

Její dům byl tradičně spojován s domem č. 64 v jižní části Pavelské, dnes Husovy ulice. Městské prameny, zvláště knihy městských berní však nedokládají v tomto domě žádnou takovou majitelku. To lze říci s jistotou i přes nejistotu výsledků sledování majitelů domů v uvedeném prameni.⁷ V 80. letech 20. stol. ji proto začal hledat v dalších částech města a v dalších pramenech (zvláště kupních smlouvách) kostnický historik Gernot Blechner a dospěl k zajímavým výsledkům. Dovolím si je shrnout.⁸

³ Václav NOVOTNÝ (ed.), *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, Praha 1920, s. 217–219, č. 96, dopis z neděle 4. listopadu 1414: „... Venimus in Constanciam sabbato post festum Omnium sanctorum sine omni nocumento, ... et stamus in Constancia in platea prope pape hospicium...“

⁴ Johann MARMOR, *Geschichtliche Topographie der Stadt Konstanz und ihrer nächsten Umgebung mit besonderer Berücksichtigung der Sitten- und Kulturgeschichte derselben*, Konstanz 1860 (reprint Offenbach am Main 2001), zvl. s. 174–183; Fritz HIRSCH, *Konstanzer Häuserbuch, I, Bauwesen und Häuserbau*, Heidelberg 1906, s. 92, II, *Geschichtliche Ortsbeschreibung*, 1. Hälfte: *Bischofsburg und Niederburg* (mit einem Stadtplane), bearb. v. Konrad BEVERLE – Joseph SÄTZLER, Heidelberg 1908; Tobias ENGELSING (mit Beiträgen von Jochen MARHOLDT), *Straßen und Namen in Konstanz. Biographische Skizzen aus der Stadtgeschichte*, Konstanz 1983, nestránkováno; Gernot BLECHNER, *Von Hieronymus zum Delphin-Kreis. Das Haus „zum Delphin“ an der Hussenstraße*, in: *Das Delphinbuch 6*, 2006, s. 102–132, k historii ulice s. 103–104.

⁵ Václav NOVOTNÝ (ed.), *Petri de Mladoniewicz relatio de Magistro Johanne Hus*, in: *Fontes rerum Bohemicarum VIII*, Praha 1932, s. 25–120, zde s. 32: „... circa bonam viduam, dictam Fida, hospitatus“. Těžko lze rozhodnout, zda má tady výraz „dobrá“ jen smysl „poctivá“, nebo má být „dobrá vdova“ aluzi na biblickou vdovu ze Sarepty, která ubytovala proroka Eliáše a která mu byla určena bohem, aby se o něho starala (1. Královská 17, 8–16; Lukáš 4,25–26), jak soudí Gernot BLECHNER, *Auf den Spuren der Fida Pfister. Die „verschollene“ Wirtin des Jan Hus bekommt ein Gesicht*, in: *Geschichte und Geschichten aus Konstanz und von den Schweizer Nachbarn* (Konstanzer Beiträge zu Geschichte und Gegenwart, NF 4), Konstanz 1995, s. 105–121, zde s. 105, a přisuzuje takovou úvahu panu Janovi z Chlumu.

⁶ Otto FEGER (Hg.), *Ulrich Richental, Das Konzil zu Konstanz. Kommentar und Text*, Konstanz 1964, s. 187–188, 202–203; nová edice v původním německém znění: Thomas Martin BUCK (Hg.), *Chronik des Konstanzer Konzils 1414–1418 von Ulrich von Richental* (Konstanzer Geschichts- und Rechtsquellen 41), Ostfildern 2010, s. 43, 60–61; slovenský překlad: Mária PAPONOVÁ – František ŠMAHEL – Daniela DVOŘÁKOVÁ (edd.), *Ulrich von Richental, Kostnická kronika. Historické rozprávania o meste, ktoré sa stalo stredom Európy, a čo to znamenalo pre Slovákov a Čechov*, Budmerice 2009, s. 148, 176.

⁷ Gernot BLECHNER, *Wo in Konstanz war die Herberge des Jan Hus? Eine Hauslokalisierung anhand zeitgenössischen Quellenmaterials*, in: *Schriften des Vereins für Geschichte des Bodensees und seiner Umgebung*, Heft 101, 1983, s. 49–71, zde s. 64. *Die Steuerbücher der Stadt Konstanz, I, 1418–1460*, bearb. v. Stadtarchiv Konstanz, Konstanz 1958. K problematice využití kostnických berních knih srv. pozn. 30.

⁸ G. BLECHNER, *Wo in Konstanz*, zvl. s. 67–68; nověji a podrobněji: Týž, *Auf den Spuren der Fida Pfister*, l.c.

Hans Pfister von Dießenhofen byl kostnický měšťan a konšel, doložený prvně r. 1390. Tehdy koupil se svojí první ženou Kateřinou dům v ulici sv. Pavla, dnes Hussenstraße 22.⁹ Tato část ulice patřila do daňového obvodu Schnetztor a v prvních dochovaných berních knihách z let 1418–1422 se tam objevuje vdova Pfisterin. Fida byla evidentně druhou ženou Hanse Pfistera, který zemřel někdy mezi lety 1411 a 1414.¹⁰

V roce 1423 koupila Fida (Viden), vdova Hanse Pfistera, spolu s bratrem Konradem Heldem dům v Münstergasse (vedle známého domu Zur Katz, kde se scházela lepší kostnická společnost).¹¹ V této ulici ji dosvědčuje v roce 1425 také berní seznam. Díky daňovým dokladům víme, že Fida zemřela asi r. 1459, neboť místo ní se objevují její dědici.

Fida tedy nebyla žádná chudinka – ovdovělá stařenka pronajímající pokojíček, aby vyžila. Pocházela z významné radní rodiny z Meersburgu, kde jsou Heldové dobře doloženi (otec Burkhard, purkmistr, matka Margareta). Fida se přivdala do stejných kruhů města Kostnice. Podle stáří dětí lze vyvodit, že se provdala asi r. 1403. R. 1417 koupila se svými dětmi statek v Mittelstenweiler u Salemu; byl to lenní statek, a protože jako žena nemohla povinnosti s ním spojené vzít na sebe, byl lenní závazek napsán na jejího otce Burkharda Helda z Meersburgu, jeho syna Konráda a syna Fidy, Henslina Pfistera z Kostnice. Platili za léno ženskému klášteru v Lindau. Tento statek dostala pak r. 1425 dcera Fidy jako věno při vstupu do kláštera dominikánek v Meersburku. Syn Fidy se stal duchovním, je doložen jako kaplan u sv. Pavla.¹² Protože obě děti Pfisterových vstoupily do duchovního stavu, dědila po Fidě její rodina – sourozenci: kromě bratra Konráda je známa sestra Anna, provdaná za meersburského purkmistra, další bratr-duchovní a provdané sestry. Jména byla značné – Fida odváděla daně ze sumy (v přepočtu) 1500 zlatých (cena 730 krav, nebo 145 koní nebo čtyř městských domů). Při dalších transakcích v letech 1436 a 1455 se objevuje jako „*frow Vida Heldin, Hansen Pfisters säligen eliche wittwe, burgerin zu Costentz*“, tedy paní Fida, rozená Heldová, vdova po Hansi Pfisterovi, kostnická měšťanka. Tím se potvrzuje i vzájemná souvislost výše zmíněných záznamů.

Totožnost vdovy Fidy se tedy nezdá problémem. Nebyla pekařkou ani vdovou po pekaři, nebyla ani chudá, ani stará, měla v době příjezdu Husa nezletilé děti. Dobrá, chudá a soucitná stařenka v hereckém podání Světlý Amortové jistě neodpovídá skutečnosti.¹³ Podle Gernota Blechnera se v případě Fidina domu v Pavelské ulici jednalo o zájezdní hostinec v severnější, reprezentativnější části ulice, dosti prostorný, aby mohl ubytovat i Husův doprovod.¹⁴ Hus by tak volil ubytování na úrovni, které odpovídalo jeho pozici

⁹ Doloženo kupní smlouvou (Generallandesarchiv Karlsruhe – listina 5/7528).

¹⁰ Úmrtí není doloženo, Blechner je odvozuje z věku dětí, poslední zprávy o Hansi Pfisterovi (naživu byl ještě v červnu 1411) a prvního výskytu Fidy jako vdovy počátkem listopadu 1414. Viz G. BLECHNER, *Wo in Konstanz*, s. 53–54, pozn. 22.

¹¹ Christoph HEIERMANN, *Die Gesellschaft „Zur Katz“ in Konstanz. Ein Beitrag zur Geschichte der Geschlechtergesellschaften in Spätmittelalter und früher Neuzeit*, Stuttgart 1999.

¹² Totožnost Henslina Pfistera s kaplanem u sv. Štěpána a dalším oltářníkem Hansem v münsteru je nejistá, proto i stanovení data jeho smrti na r. 1497 je pouze hypotetické. O dětech Fidy G. BLECHNER, *Auf den Spuren*, s. 118.

¹³ Film *Jan Hus*, režie Otakar VÁVRA, vznik 1954, premiéra 29. 4. 1955.

¹⁴ G. BLECHNER, *Wo in Konstanz*, s. 55–56: dům měl dvůr a stání pro koně („Remise mit Stallungen“); autor soudí na hostinec také podle profesního zaměření majitelů od 20. let a domovního označení Zur roten Kanne, doloženého od 90. let 15. stol. V době Pfisterových je hostinský provoz pravděpodobný, nikoli jistý. Sporné úvahy o počtu účastníků Husovy mše konané v jeho hostinci ponechávám stranou – viz G. BLECHNER, *Wo in Konstanz*, s. 62, podle A. J. KUČERA, *Nový román o Husovi. Z rozmluvy s autorem Oskarem Wöhrlem*, in: *Zahraniční Čechoslovák* 13, 1932, č. 1 (1. 1. 1932), s. 1; srv. František ŠMAHEL, *Nová lokalizace Husova přibytku v Kostnici*, *Husitský Tábor* 8, 1985, s. 364–366, zde s. 365.

univerzitého mistra a někdejšího rektora významné univerzity, doprovázeného oficiální delegací Českého království. Nemusel se proto stydět, když jej v týdnu následujícím po příjezdu, 9. listopadu, navštívil v jeho hostinci kostnický biskup Ota III. z Hachbergu (nebo jeho zástupce?), místní oficiál Konrád Helye a papežský auditor neznámého jména.¹⁵ Podruhé byl vyhledán ve svém příbytku vysoce postavenými církevními hodnostáři ve svůj osudný den, 28. listopadu, kdy byl zatčen a odveden do vězení.¹⁶ Obě uvedené zprávy však nepřispívají nijak k identifikaci Husova herbergu.

O čtyři domy dále se ve stejné části ulice zastavil krátce i Jeroným Pražský, když přijel v dubnu 1415 za Husem do Kostnice. Jeho bytný Hans Gutjar provozoval se svým zetěm (v domě č. 14) vinný šenk, takže je logické, že také ubytovávali.¹⁷

Blechner nebyl první, kdo zpochybnil situování Husova „herbergu“. Zřejmě poprvé formuloval myšlenku, že dům Fidy musel být jinde, než vznikl Husův památník, německý spisovatel Oskar Wöhrle, autor románu o Husovi, který vyšel v létě 1933 i česky.¹⁸ F. M. Bartoš reagoval na jeho pochyby shromážděním dokladů o Husově tradici spojované s domem č. 64. Jeho článek v Kostnických jiskrách z r. 1933¹⁹ i brožura vydaná o rok později však nepřinesly nic přesvědčivého pro období do roku 1600.²⁰ Doklady pro tradici Husova pobytu v domě č. 64 tedy nesahají zřejmě hlouběji a je jasné, že se může jednat o uměle vytvořenou tradici.

Blechner své teze bohatě doložil. Myslím, že nové situování Husova ubytování je věrohodné a „musíme se s ním smířit“.²¹ Co však zůstává nedořešeno, je otázka, jak se tradice a memoria přenesly na dům, kde je už téměř 100 let muzeum.

¹⁵ Zprávu podává Jan Kardinál z Rejštejna v dopise do Čech z 10. 11. 1414, viz V. NOVOTNÝ (ed.), *M. Jana Husi korespondence*, s. 221–222, č. 98; vydavatel zpochybňuje osobní návštěvu biskupa, předpokládá příchod biskupova vikáře a oficiála, o nichž mluví místní kronikář.

¹⁶ V. NOVOTNÝ (ed.), *Petri de Mladonowicz relatio*, s. 37–38.

¹⁷ G. BLECHNER, *Von Hieronymus*, s. 105–110; Týž, *Wo in Konstanz*, s. 62. Jeroným byl na blízkou Husovu dopravdu, Hus sám byl ve vězení. Je zřejmě jen náhodou, že byl Jeroným v blízkosti „Husova bydlíště“ také vězněn – ve věži kostela sv. Pavla. Osud svatopavelského kostelního a hřbitovního komplexu a jeho nové využití (kulturní středisko a obchody) dokumentuje publikace: Frank T. LEUSCH et al., *Paulshof und Paulskirche. Neue Zweckbestimmung für historische Gebäude nach Abschluß grundlegender Instandsetzung*, Konstanz s.d. Přínáší i fotodokumentaci zbytků středověké stavby.

¹⁸ Oskar WÖHRLE (1890–1946), *Jan Hus. Der letzte Tag. Geschichtlicher Roman*, Berlin, Bücherkreis 1932, 271 stran. Česky: Týž, *Jan Hus. Poslední den. Historický román*, přeložil Karel Kalláb, Praha, Družstevní práce 1933, 332 s. Jeho názor na chybnou lokalizaci domu i tzv. Husova kamene reprodukoval veřejnosti A. J. KUČERA, *Nový román o Husovi (Z rozhovory s autorem)*, Literární noviny 5, 1930–1931, č. 21 (prosinec 1931), s. 3; přetisk in: Zahraněční Čechoslovák (viz pozn. 14). S Wöhrlem hovořil o této záležitosti snad také F. M. Bartoš (viz pozn. 19). Mezi nejstarší reakce české společnosti patří také dodatek k heslu *Hus Jan*, napsanému F. M. Bartošem, který formuloval Antonín FRINTA, in: Ottův slovník naučný nové doby II/2, Praha 1933, s. 1281. Frinta jen konstatuje, že „spisovatel O. Wöhrle dokazuje, že skutečné bydlíště Husovo ... bylo v téže ulici jinde.“

¹⁹ František Michálek BARTOŠ, *Z dějin Husova domu v Kostnici*, Kostnické jiskry 15 (18), 1933, č. 40 (12. 10.), s. 266.

²⁰ F. M. BARTOŠ, *Hus a město Kostnice 1415–1915*, Praha 1934 (Publikace Společnosti Husova musea 5); německá neautorizovaná verze Týž, *Hus und Konstanz 1415–1915*, in: Postylla Bohemica. Zeitschrift der Konstanzer Hus-Gesellschaft (hg. v. Frank Boldt) 7, 1978, Nr. 1, s. 7–69.

²¹ Česká historiografie se vyrovnala s novými zjištěními v rozsáhlé recenzi shrnující hlavní nová fakta, viz F. ŠMAHEL, *Nová lokalizace*; autor přijal novou lokalizaci, počítá s ní v dalších textech, např. F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, II, Praha 1993, s. 273–274 a pozn. 216; Týž, *Život a dílo Jeronýma Pražského. Zpráva o výzkumu*, Praha 2010, s. 72, 144, pozn. 325 a 329; obdobně Petr ČORNEJ, *Velké dějiny země Koruny české*, V, 1402–1437, Praha – Litomyšl 2000, s. 158–159 a pozn. 58 na s. 683. Větší ohlas však zjištění nemělo, druhá Blechnerova studie z roku 1995, pokud vím, reflektována nebyla. Slovenská edice Richentalovy kroniky (viz pozn. 6) novou lokalizaci domu vdovy Fidy nerespektuje, srv. editorské poznámky na s. 148.

Blechnerovy výklady o vzniku tradice v dnešním „Hushausu“ nejsou stejně přesvědčivé jako jeho doklady o Fidě Pfisterové. Mylnou tradici měl odstartovat jeden z majitelů tohoto domu, kameník Heinrich Schöffler, jemuž přisuzuje první označení domu tabulkou, kterou si sám jako kameník vyrobil a která měla obsahovat posměšné verše jako reakci na smyšlený neúspěšný pokus Husa skrýt se tady při jeho údajném útěku z koncilu.²² Dům měl Schöffler podle Blechnera získat 1589 nebo 1590, v jeho rodině měl zůstat do poloviny 20. let 17. stol. Po Schöfflerovi byl údajně dále označován „zum Schafberg“.

Pátrání po osobě Heinricha Schöfflera přineslo několik upřesnění a nové pochybnosti. Heinrich Schöffler se objevuje v souvislosti s městem Kostnicí nejprve r. 1580 v kategorii „Ußbürger“, což jsou měšťané, kteří získali městské právo závazkem placení daní, ale nebyli ve městě zakoupeni, proto nebyli plnoprávními měšťany, usedlími. Schöffler postoupil mezi majitele domů koupí nemovitosti v ulici sv. Pavla nedaleko Schnetztor. Kupní smlouva a dlužní úpis jsou zapsány v kopiáři špitálu sv. Ducha v Kostnici s daty 19. a 24. srpna 1589.²³ Novým zjištěním je vlastnictví námi sledovaného domu městským špitálem, od něhož jej Schöffler kupuje. Bližší údaje se zatím nepodařilo zjistit.²⁴ Rok po zakoupení domu ve svatopavelské ulici na něm zapisuje Schöffler „hypotéku“ – ručí domem za svůj dluh Gebhartu Hainemu.²⁵ V letech 1600–1602 se Schöffler objevuje dočasně ve Steuerbücher zase mezi „Ußbürger“, od r. 1603 opět v domě v Pavelské.²⁶

Pokud by Schöffler vyvěsil tabulku před koncem 16. stol. (1589–1599), viděl by ji český student Zdeněk Brtnický z Valdštejna, který v r. 1600 navštívil Kostnici, a jistě by neopomenul zmínit existenci označení Husova herbergu, jak upozornil F. M. Bartoš.²⁷

Schöffler žil zřejmě do r. 1604 nebo 1605 (v tom roce již vystupuje na jeho místě jako plátcе městské daně jeho vdova).²⁸ Mohl tudíž dům označit také až po odjezdu Brtnického. Celá úvaha ale stojí pouze na Schöfflerově profesi kameníka. Otázka fyzické podoby nápisu na domě však není jednoznačná. Nejstarší zpráva o existenci nápisu a zároveň o jeho zrušení hovoří o zamazání veršů – nemuselo tedy jít o kamennou desku, nýbrž nápis

²² G. BLECHNER, *Wo in Konstanz*, s. 65–66.

²³ Archiv města Kostnice (dále AMKost), Kopialbuch 115a, zápis 4 a 5.

²⁴ Knížka o špitálu Wolfgang W. SCHÜRLÉ, *Das Hospital zum heiligen Geist in Konstanz. Ein Beitrag zur Rechtsgeschichte des Hospitals im Mittelalter*, Sigmaringen 1970, neobsahuje přehled majetku špitálu a zabývá se jen právním postavením instituce v rámci města.

²⁵ AMKost, Kniha radních zápisů z let 1588–1593, sign. H VIII/19, nefoliováno (rok 1590). Připomínají se zde také povinnosti Schöfflera vůči velkému špitálu (zbytek dluhu). Blechner cituje starší signaturu H V 4/3, obsah zápisu nevyužil.

²⁶ Uspořádání Steuerbücher z této doby není tak přehledné jako v 15. stol. a postavit na nich teorii umístění tabulky na domě č. 64 nelze. Knihy jsou uloženy v AMKost, sign. L (pro leta 1580–1605 sign. L 160 – L 190); každý desátý rok byl zpřístupněn edičně, viz Peter RÜSTER, *Die Steuerbücher der Stadt Konstanz*, III, 1540–1620, Konstanz 1966. K pojmu Ußbürger viz Bernhard KIRCHGÄSSNER, *Das Steuerwesen der Reichsstadt Konstanz 1418–1460. Aus der Wirtschafts- und Sozialgeschichte einer oberdeutschen Handelsstadt am Ausgang des Mittelalters*, Konstanz 1960, s. 151–165. Rodina H. Schöfflera se objevuje také v soupisu obyvatel od Mikuláše Hamerera z roku 1610, v němž je registrována Schöfflerova žena a dvě děti, viz AMKost, sign. A V 29, Seelen-Beschrieb der Stadt Konstanz, fol. 11r. Prohlídka seznamu zemřelých (AMKost, sign. A VI 8/1 – Register der verstorbenen) z let 1602–1611 nepřinesla žádný adekvátní údaj, Schöfflera jsem nenašla.

²⁷ O Brtnického studijní cestě Josef POLIŠENSKÝ, *Život a smrt Zdeňka Brtnického z Valdštejna – přítele škol a akademii*, Studia Comeniana et Historica 12/24, 1982, s. 37–44; partii věnovanou Kostnici z jeho rukopisného cestopisu otiskl F. M. BARTOŠ, *Hus a město Kostnice*, s. 7.

²⁸ AMKost, sign. L 190, Steuerbuch anno 1605, nefoliováno, obvod Schnetztor, Heinrich Schöfflers witib.

psaný/malovaný na omítce. O takový nápis na domě se ovšem mohl postarat i kdokoliv z ostatních majitelů domu, nejen výše uvedený kameník.²⁹

Vlastníci domu u Schnetztor jsou doložitelní od r. 1418, kdy začíná řada kostnických Steuerbücher.³⁰ Před tímto rokem a tedy pro dobu koncilu by pomohla jediná nějaká kupní smlouva, která zatím nalezena nebyla.³¹ Od r. 1418 (možná i dříve) obýval „náš“ dům pergameník Claus Huber, který zde působil až do 60. let. Řada jmen dalších majitelů neposkytuje zatím žádné indicie k úvahám, co mohlo vést k přenesení husovské tradice na tento dům.

Nejstarší svědectví o návštěvách na místech Husova martyria přinášejí cestovní relace těch, kteří do Kostnice přijeli a na Husa se ptali. Český panoš Jaroslav neuvádí v r. 1464 žádné bližší topografické údaje a připomíná jen, že „sú tu Němci zúfali svatého mistra Jana Husi upálili“.³² Němec Hans von Waltheim navštívil Kostnici v r. 1474 a mj. prý spatřil místo Husova upálení.³³ Husova památka tedy nebyla v Kostnici zapomenuta, ale neměla podobu kultu pevně spojeného s určitým místem.

Řadu majitelů domu v dnešní Husově ulici č. 64 můžeme pro 15. stol. doplnit údaji z jedné listiny datované 6. června 1492. Jedná se o koupi věčného platu na domě blízko Schnetztor, opřeném zadní partií o městskou hradbu.³⁴ Osoby zmiňované v souvislosti s platem – prodávající Margret Cromer a kupující Steffan Butler – nejsou dosud v souvislosti s hledaným domem známy. Na dorzu listiny však tvrdí kancelářská poznámka, že dům drží aktuálně (tedy někdy po r. 1492, snad začátkem 16. stol.?) Hans Spengler, Binder.³⁵ To je muž, kterého uvádí jako majitele domu Blechner s neurčitým zařazením do počátku 30. let 16. století.³⁶

²⁹ Bartoš počítal se vznikem nápisu na počátku 17. stol., neboť nejstarší svědek praví o nápisu v roce 1788, že je podle jazyka asi 200 let starý (viz dále pozn. 40). Bartoš dále kombinoval s protireformačním působením jezuitů a mlčením Brtnického (viz pozn. 27).

³⁰ Srv. pozn. 7 a 26. Zápisy o výběru daně nepostupují vždy striktně podle domů v uliční linii, často se objevují osoby navíc, které jsou zapsány mezi dvěma majiteli domů; mohou to být osamostatněné děti majitelů domů, povinné platit berni, ale také jiní poplatníci bez nemovitosti, nebo jiné osoby dočasně ubytované v daném místě. Taková jména pak rozkolísají sledování posloupanosti majitelů domů a mohou být příčinou chybných atribucí. V případě námi sledovaného domu je to jasně vidět tehdy, kdy jeho dříve doložený majitel se v určitém roce ocitá v rámci obvodu Schnetztor na třetí nebo ještě vzdálenější pozici místo obvyklého druhého místa od začátku obchůzky výběrčího, tj. od brány.

³¹ Žádný z autorů se v pátrání pod rok 1418 nedostal. Johann MARMOR, v prvním svazku širší rukopisné verze své topografie Kostnice (*Häuserbuch* I–IV, AMKost A/I 30), dospěl jen k r. 1664 (tištěná verze z r. 1860, viz pozn. 4, seznam vlastníků neobsahuje); F. M. Bartoš se spokojil údaji od Marmora. Blechner prošel řadu dalších archiválií, ale před rok 1418 také nepostoupil. Doplnil však majitele pro období 1418–1664, kdy začíná seznam Marmorův. Blechner neeší Marmorův údaj k r. 1685 – Heinrichs Schaffler Wittwe; dům měl být od 1664 v rukách Johanna Weltingera, takže návrat do vlastnictví Schafflerových je nejasný. Řada majitelů jistě není kompletní a bude nutné, a snad i možné ji dále upřesňovat.

³² Deník panoše Jaroslava, in: Rudolf URBÁNEK, *Ve službách Jiříka krále*, Praha 1940, s. 28.

³³ Friedrich Emil WELTI (Hg.), *Die Pilgerfahrt des Hans von Waltheim im Jahre 1474*, Bern 1925, zvl. s. 11, 89–90; výtah pro oblast Bádenska Albert WERMINGHOFF, *Das Oberbadische Land im Pilgerbuche des Hans von Waltheim aus den Jahren 1474/75*, Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins, NF 37, 1922, s. 71–83. Místo poprav bylo zjevně prvním místem paměti, kam se chodili návštěvníci dívat. Mluví o něm i Brtnický r. 1600 – viz pozn. 27.

³⁴ AMKost, N.Sp.A., listina č. 72 (fond Neues Spitalarchiv naznačuje, že již tady patřil tento dům do zájmové sféry špitálu, nebo špitál při získání domu převzal i příslušné listiny).

³⁵ Dorzální poznámka zní: „git yetz Hans Spengler, Binder“.

³⁶ G. BLECHNER, *Wo in Konstanz*, s. 65: Binder Hans Spengler byl členem cechu kovářů. Koncem 30. let vystupuje jako vlastník domu jeho vdova.

Reformace nezměnila charakter Husovy památky v Kostnici. Soustředila se na myšlenkové paralely a ospravedlnění obětí koncilního soudního výroku, neustavila však pevná „kultovní“ místa paměti.³⁷ Jediný prostorový moment zaznamenáváme v souvislosti s faktem, že jedno z center protestantů, kteří se drželi ještě nějaký čas po rychlém potlačení kostnické reformace (r. 1548), bylo také v okolí Schnetztor, tedy v bezprostřední blízkosti domu, se kterým se později pojila představa, že se v něm skrýval nebo byl ubytován Hus. Jen spekulativně si lze položit otázku, zda je to náhoda nebo zda je nějaká souvislost mezi protestanty a následným vytvořením husovské tradice v tomto místě? Majitelé domu č. 64 se mezi vytrvalými protestanty nevyskytují.³⁸ Můžeme proto vyslovit jiný dohad, pracující s opačným smyslem původního vyznačení domu: nebyl posměšný nápis pořízen majitelem domu, který byl „dobrý katolík“, jako výsměch protestantským sousedům?

Husovo bydliště se objevuje ve zprávách cestovatelů mezi připomínanými místy, vedle místa odsvěcení a místa upálení, až v polovině 18. století. Nejdřív jen konstatují, k naší smůle bez upřesnění domu, že místo viděli (tak r. 1759 Martin Gerbert),³⁹ teprve ze závěru 18. stol. máme svědectví konkrétnější, spojené s dnešním „Husovým domem“.

Nejstarší informaci o lokalizaci domu do blízkosti Schnetztor přinesl advokát Georg Philipp Eberlin, autor kroniky města Kostnice z r. 1788, v níž cituje i text posměšných veršů a uvádí zprávu o jejich odstranění asi r. 1786 a nahrazení portrétním reliéfem od Josefa Sporera.⁴⁰ V té době vlastnila dům Anna-Maria Huech, vdova po Jakubu, v jejímž případě nevíme o ničem, co by vysvětlilo uvedené kroky. O nápisu se udržela paměť i v 19. století. Připomněl jej další majitel domu Xaver Sulger v rozmluvě s Janem Kollárem roku 1844.⁴¹ Tytéž verše se vrátily na dům neznámo kdy na plechové tabulce, která je doložena i na fotografiích z konce 19. století.⁴²

Tradice Husova domu a jeho kult ve městě byly vytvořeny nejpozději koncem 18. století. Náhlý objev různých husovských předmětů včetně kabátů počátkem století následujícího⁴³

³⁷ K tomuto tématu více Blanka ZILYNSKÁ, *Reformační Kostnice a husovská tradice*, in: Robert Novotný – Petr Šámal a kol., *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy* (K počtě Petra Čorneje), Praha – Litomyšl 2011, s. 329–341.

³⁸ Wolfgang ZIMMERMANN, *Rekatolisierung, Konfessionalisierung und Ratsregiment. Der Prozeß des politischen und religiösen Wandels in der österreichischen Stadt Konstanz 1548–1637*, Sigmaringen 1994, zvl. s. 184–195 a osoby podle rejstříku.

³⁹ Martin GERBERT, *Iter Alemanicum* (návštěva Kostnice 1759, vznik díla 1765) – zprávu našel F. M. BARTOŠ, *Z dějin Husova domu* (1933); cituje ji Týž, *Hus a město Kostnice*, s. 31; Týž, *Hus und Konstanz*, s. 59; také G. BLECHNER, *Wo in Konstanz*, s. 67.

⁴⁰ Zprávu analyzoval G. BLECHNER, *Wo in Konstanz*, s. 67–68; sřv. F. M. BARTOŠ, *Hus a město Kostnice*, s. 10, 31, 34; Týž, *Hus und Konstanz*, s. 16–17, 58–59, 64–65.

⁴¹ Jan KOLLÁR, *Druhá cesta do Vlach*, in: Týž, *Prózy*, Praha 1956 (Vybrané spisy Jana Kollára, sv. 2), s. 533–610, zážitky z Kostnice na s. 535–539. Podle tohoto svědectví byly verše smazány, protože budily pohoršení jako nepravdivé, a v době Kollárovy návštěvy byl na domě jen reliéf. O verších se nezmiňují ani další čeští návštěvníci, např. F. Palacký, F. Stulík, F. Dittrich. Sřv. Jiří KOŘALKA, *Putování českých cititelů Jana Husa do Kostnice v letech 1829–1868*, Husitský Tábor 15, 2006, s. 73–119, zde s. 78–87. Také rukopisná práce J. MARMOR, *Häuserbuch I*, 1866, s. 180 (AMKost), říká, že nápis je již odstraněn.

⁴² F. M. Bartoš v pracích z let 1933–1934 (viz výše) mluví o plechové tabulce umístěné aktuálně na fasádě domu; také dobové pohlednice a knižní reprodukce zachycují fasádu s reliéfní bustou i s versovaným nápisem. K jejich chronologii bude nutné se vrátit. Definitivní sejmnutí tabulky a výměna Sporerova reliéfu za jeho novodobou kopii souvisela zřejmě s úpravou fasády domu v roce 1936. Sřv. Helmut MAURER, *Das Hus-Haus und die Husenstraße in Konstanz*, in: Johannes Hus in Konstanz. Der Wiederaufbau des Hus-Hauses in Konstanz. Festschrift zur Einweihung am 6. 7. 1980, Konstanz 1980, s. 19–24.

⁴³ Josef Němec napsal 20. 2. 1852 v dopise své ženě Boženě Němcové, že se v Sudincích na jižním Slovensku setkal spolu s Janem Králem s tamějším evangelickým farářem Samuelem Ferjenčíkem, který dostal v Kostnici

a „vytvoření“ Husovy světničky, prvně zmiňované r. 1861, už jen dotvářejí daný kolorit. Pro naše úvahy nemusíme osudy domu dále sledovat.

Zbývají otázky: jak se vyrovnat s faktem, že Husa připomíná památník v jiném domě, než kde krátce pobýval? Jak se to stalo, že se paměť o pár domů posunula? V souvislosti s připravovanou expozicí je důležitá především první otázka, zatímco ta druhá by měla být předmětem dalšího zkoumání. Při projektování nové expozice není možné jiné řešení než připomínat Husa na místě, které je od roku 1922 ctitelům Husa k dispozici: v domě zakoupeném českými finančníky a spravovaném Společností Husova muzea. Vnucuje se jen otázka, která může být podrobena diskusi, v jaké míře seznámit návštěvníky expozice se stavem znalostí o Husově obydlí v Kostnici.

BLANKA ZILYNSKÁ

Hus und die Witwe Fida – Legende und Wirklichkeit eines Gedächtnisortes

ZUSAMMENFASSUNG

Der Beitrag beschäftigt sich mit der Entwicklung eines Gedächtnisses von Magister Jan Hus in Konstanz, insbesondere mit der Frage der Identifizierung jenes Hauses, in welchem er vor seiner Verhaftung untergebracht war. Rekapituliert werden die Nachrichten über das Haus der Witwe Fida und Informationen über sie, die der deutsche Forscher Gernot Blechner erbracht hat. Seinen Untersuchungen der städtischen Steuerverzeichnisse und der Kauf- und anderer Verträge nach war das heutige Haus Hussenstraße 22 im Besitz von Viden Pfisterin, der Witwe von Hans Pfister. Sie stammte aus einer Ratsfamilie in Meersburg und überlebte ihren Mann um viele Jahre. Im Jahre 1423 kaufte sie sich in einer Straße nahe dem Münster an und verließ ihr bisheriges Haus.

Die tschechische Gesellschaft pflegte traditionsgemäß den Hus-Kult in Konstanz und sammelte Belege über sein Verhältnis zum Haus Hussenstraße 64. Die Belege für diese Stätte reichen aber nicht unter das Jahr 1600 zurück. Verfasserin konzentriert sich in ihrem Beitrag auf die Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert und gelangt anders als G. Blechner zu dem Schluss, dass der Steinmetz Heinrich Schäffler, der damalige Besitzer des besagten Hauses, aller Wahrscheinlichkeit nach nicht derjenige war, welcher dazu beitrug, dass durch das Anbringen einer Tafel mit dem Text über den hiesigen Aufenthalt von Hus die Aufmerksamkeit auf dieses Haus gelenkt wurde.

Die Besitzer des Hauses am Schnetztor sind ab 1418 nachweisbar, als die Steuerbücher der Stadt Konstanz aufkamen. Angaben über die Zeit vor diesem Jahr konnten bislang nicht gefunden werden. Im Jahre 1418 bewohnte unser Haus der Pergamentmacher Claus Huber, der hier bis in die 60er Jahre tätig war. Die Reihe der bislang bekannten Hausbesitzer können wir für das 15. Jh. um weitere Personen aus einer Urkunde vom 6. 6. 1492 ergänzen, die den Kauf der ewigen Rente an diesem Haus betrifft: als Verkäuferin wird hier genannt Margret Cromer, und als Käufer tritt Steffan Butler in Erscheinung.

Die Tradition des Hus-Hauses und sein Kult in der Stadt wurden spätestens Ende des 18. Jahrhunderts geschaffen, ohne dass wir bisher in der Lage gewesen wären zu klären, unter welchen Umständen sich die Aufmerksamkeit gerade auf dieses Haus richtete.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

kousek sukna z Husova pláště, který daroval F. Palackému (případ uvedl do literatury J. KOŘALKA, *Putování*, s. 77–78, který datuje Ferjenčíkovu návštěvu Kostnice a předání daru do jeho studentských let kolem r. 1818). Dopis je otištěn v edici Miloslav NOVOTNÝ (ed.), *Život Boženy Němcové. Dopisy a dokumenty, III, Dvě cesty na Slovensko (1851 a 1852)*, Praha 1953, s. 91–92, k tomu pozn. 581 na s. 210–211. Připomeňme v této souvislosti i objev „relikvie Husova pláště“ v Musée Unterlinden ve francouzském Colmaru, ohlášený veřejnosti r. 2012. Látká byla darována muzeu r. 1842 „par M. Bamberger, conseiller à la cour royale et membre du conseil municipal“, jak hlásá pamětní záznam na zadní straně rámečku, v němž je látka zapaspartována.

JAN HUS – POSILA ČECHŮ V CIZINĚ

JIŘÍ KOŘALKA

JAN HUS AND HIS ROLE IN THE LIVES OF CZECHS ABROAD

This contribution follows the relation of Czech expatriates to the legacy of Master Jan Hus and the way his name was used in the names of their clubs and associations. The author describes differences in identification with his legacy in various countries, mainly in Germany, Switzerland, and the United States.

Key words: Jan Hus – Czech Reformation – organizations of Czech emigrants abroad

Od šedesátých let 19. století – souběžně s velkým rozmachem spolkového hnutí v českých zemích – vznikaly desítky spolků mezi českými vystěhovalci jednak ve Spojených státech amerických, jednak také v několika evropských zemích, zejména v Německu, Švýcarsku a Francii. Také v tomto případě se potvrdilo, že se čeští krajané v cizině snažili vždy uplatnit v novém prostředí zkušenosti a návyky, které z domova znali v době, kdy svou vlast opouštěli, a udržovali tyto poznatky po několik desetiletí.¹ Často se v krajanském hnutí objevoval názor, že by zahraniční Češi měli být ve své společenské aktivitě důslednější než jejich krajané ve staré vlasti, kteří museli brát ohled na méně svobodné politické poměry.

Spolky Čechů v cizině se vyvíjely ve třech ideově odlišných proudech.² Na zkušenosti a zážitky z roku 1848 a z národního hnutí šedesátých let navazovaly spolky vlastenecko-národního zaměření. Vzestupem českého dělnického hnutí z konce 19. století byly ovlivněny spolky sociálně demokratické. Se zvýšenou aktivitou katolické církve a křesťansko-sociálního proudu na přelomu 19. a 20. století souvisely méně početné české krajanské spolky katolické. Zatímco katoličtí aktivisté se názvy spolků a svou agitací hlásili k českým světcům, především uctívali svatého Václava, Jana Nepomuckého a Češi moravského původu hlavně Cyrila a Metoděje, byl pro vlastenecké a sociálně demokratické spolky zahraničních Čechů klíčovou osobností jednoznačně Jan Hus.

Mistr Jan Hus sloužil Čechům v cizině jako morální posila, jako symbol a legitimizace české národní svébytnosti a jejího přijetí v jinonárodním prostředí. Husův svátek 6. července se pro první generaci českých přistěhovalců v Americe i v evropských zemích stal

¹ K tomu Jiří KOŘALKA – Květa KOŘALKOVÁ, *Základní tendence českého vystěhovalectví a české reemigrace do počátku 20. let 20. století*, Češi v cizině 7, 1993, s. 30–47, zde s. 39.

² Podrobná dokumentace v úvodu k edici pramenů Jiří KOŘALKA – Johannes HOFFMANN (Hgg.), *Tschechen im Rheinland und in Westfalen 1890–1918*. Quellen aus deutschen, tschechischen und österreichischen Archiven und Zeitschriften, Wiesbaden 2012 (= Studien der Forschungsstelle Ostmitteleuropa an der Universität Dortmund, Bd. 44).

nejvýznamnější událostí roku. Veřejné Husovy oslavy se mezi zahraničními Čechy konaly o několik let dříve než v českých zemích. Pokud se mi to podařilo zjistit z českoamerického a evropského krajanského tisku, slavil se šestý červenec pouličním průvodem, s hudbou, projevy a zpěvem poprvé roku 1863 v St. Louis, Missouri.³ Ve stejné době členové České besedy ve švýcarském Curychu, spolku českých řemeslníků, učitelů a studentů curyšské polytechniky, navázali na uctívání Husovy památky v nedalekém bádenském městě Kostnici, kde byl v říjnu 1862 zřízen Husův kámen (*Hussenstein*).⁴ Češi v Curychu organizovali od roku 1863 ve spolupráci s liberálními kostnickými měšťany každoroční pokládání věnce se stuhami v národních barvách u Husova kamene⁵ a aktivně se podíleli na přípravách první velké národní pouti Čechů do Kostnice v červenci 1868.⁶

Oproti jednostranným zprávám německého tisku o národnostním boji v Čechách připomínali vůdčí představitelé českých spolků v Německu mezinárodní dosah Husovy osobnosti ještě více než jeho význam národní. Příznačná byla argumentace Československého spolku ve Stuttgartu, vyzývající zahraniční i domácí Čechy k peněžním sbírkám na Husovu pamětní desku v Kostnici: „*Dokažte, že co věrní synové vlasti své nezapomněli jste onoho muže, který učinil národ, z něhož pocházíte, po celém vzdělaném světě tak slavným!*“⁷

Od posledního desetiletí 19. století začíná celá vlna přejmenování nebo ustavení nových českých krajanských spolků v Německu spojených s Husovým jménem – roku 1889 v Halle, 1895 v Kasselu, 1899 v Hannoveru, 1902 v Düsseldorfu, kolem roku 1905 v Rixdordu u Berlína, 1907 v Kostnici (zde spolek neměl dlouhého trvání, protože většina Čechů nenašla v místě zaměstnání), roku 1908 v porúrském Sodingenu, 1910 v Brambaueru u Dortmundu. V saských Drážďanech se původní český spolek *Vlastimil* roku 1910 přejmenoval na Československou besedu *Hus*.⁸ V době vystupňovaných národnostních konfliktů bylo Husovo jméno pro veřejnost v Německu mnohem přijatelnější než slovansky znějící vlastenecké názvy, v nichž byl někdy záměrně hledán protiněmecký osten.

Také v Porýní a Vestfálsku, ve vzdálenosti několika set kilometrů od Kostnice, pořádaly téměř všechny české krajanské spolky vzpomínkové akce k Husovu výročí vždy počátkem července. Roku 1910 připojil Československý spolek *Hus* v Düsseldorfu k této akci pod názvem *Proč uctíváme památku mistra Jana Husa* veřejné vysvětlení: „*Rok co rok ctíme a vzpomínáme velké tragedie kostnické. A budeme tak činiti dále, ba čím bude vzdělanější lidstvo, tím mohutnější a opravdovější budou projevy naše pro pravdu a světlo, proti lži a tmě. [...] My moderní emigranti zvláště můžeme lehce pochopiti ten veliký význam Husův i v ohledu národním. Kdo z nás nepocítil již mnohokrát ten krásný pocit, když mohl s trochu vzdělaným cizincem svěsti hovor o Janu Husovi a slavné době husitské, a když poznali jsme, že onen cizinec zná onu dobu náboženských nepokojů, kus slavné naší historie? Proto ctíme Husa, jeho charakter, právě tak jako nenávidíme jeho vrahy.*“⁹

³ *Oznámení*, Slávie (Racine, Wisconsin) 2/33, 26. 6. 1863, s. 7; *Ze St. Louis*, Slávie (Racine, Wisconsin) 2/90, 31. 7. 1863, s. 6.

⁴ Ernst KEIL, *Die Geschichte des Hussensteins in Constanz*, Die Gartenlaube (Leipzig) 1863, s. 452–456; exemplář Stadtarchiv Konstanz, Abt. S II, Fasz. 1100.

⁵ Národní listy (Praha) 7/120, 1. 8. 1867, s. 3.

⁶ Jiří KOŘALKA, *Putování českých ctitelů Jana Husa do Kostnice v letech 1829–1868*, Husitský Tábor 15, 2006, s. 73–119, zde s. 97–98.

⁷ *Ctěným česko-slovanským spolkům zahraničním*, *Vlast* (Brémy) 2/2, 1. 11. 1877, s. 2.

⁸ Jiří KOŘALKA, *Husitský odkaz ve společenském a kulturním životě českých krajanů v zahraničí*, Husitský Tábor 4, 1981, s. 177–185.

⁹ B-EK, *Z Düsseldorfu*, Český vystěhovalec (Praha) 6/18, 9. 7. 1910, s. 5.

Nebylo výjimkou, že na Husových oslavách v Německu se spolu se zahraničními Čechy podíleli také místní Němci. Z České besedy *Barák* v Kolíně nad Rýnem se dochovaly dvojjazyčné česko-německé pozvánky na vzpomínkovou slavnost k Husovu výročí,¹⁰ v Düsseldorfu se počátkem června 1911 místní Němci spolu se členy českých krajských spolků z Moersu, Neumühlu, Sterkrade a Kolína nad Rýnem zúčastnili připomínky Husovy památky na břehu Rýna, do něhož byl roku 1415 vhozen popel z kostnické hranice.¹¹

K pětistému výročí upálení Jana Husa za první světové války roku 1915 uveřejnila redakce krajského časopisu *Český vystěhovalec* úvahu, která shrnula význam mýtu Husovy památky pro české krajské spolky: „*V našem zahraničí mělo jméno Husovo od počátku mimořádný význam a památky jeho vzpomínáno každoročně se zvláštní horlivostí. Vidíme to i v počtu spolků nesoucích jeho jméno i ve velkém množství přednášek každoročně konaných. [...] A okolnost, že tragickou smrt svoji našel v dávné cizině, vzdálen domova a přátel, činí ho tím bližší našim srdcím, která také často poznala stesk po domovině, jež trápil jej v žaláři kostnickém a který tak krásně projevuje ve svých Listech všem věrným Čechům, napsaných v žaláři, v těžkém očekávání nejstrašlivější smrti. Proto budeme my, čeští vystěhovanci, vzpomínati v letošní zvláště význačné výročí smrti Husovy se dvojnásobnou silou zásad a naučení, která nám zachoval a která po odloupení středověkého názoru církevního mají věčnou a všelidskou platnost. Budeme ho vzpomínati dle možnosti a okolnosti přednáškou, vzpomínkou i četbou, ve snaze přiblížiti se co nejvíce jeho ideálnímu příkladu pravdivosti a hrdinné obětavosti pro dobro všeho lidstva.*“¹²

Ve srovnání s českými krajskými spolky v Německu a ve Švýcarsku připomínaly názvy řádů (lůží) českých vystěhovalců ve Spojených státech amerických převážně bojové tradice husitského hnutí.¹³ Název Tábora nebo Nový Tábora mělo nejméně jedenáct osad a míst založených Čechy ve státech Wisconsin, Illinois, Minnesota, Iowa, Jižní Dakota, Kansas, Oklahoma, Nebraska a dvě místa státu Texas.¹⁴

Jméno Jana Husa se v případě Čechoameričanů vyskytovalo zřejmě jen u kostelů a modliteben metodistů a jiných protestantských církví – bylo příliš duchovní a málo bojovné. Naopak právě tato smířlivost a překonávání národního omezení vyhovovaly českým spolkům v Německu při volbě spolkových názvů a při organizaci výročních slavností.

¹⁰ Knihovna Náprstkova muzea Praha, archiv Německo 1, sv. 7, Kolín nad Rýnem, Karel Winternitz.

¹¹ *Z Moersu*, Český vystěhovalec (Praha) 7/17, 24. 6. 1911, s. 6.

¹² *K pětistému výročí upálení Mistra Jana Husa*, Český vystěhovalec (Praha) 11/14, 3. 7. 1915, s. 5.

¹³ Byly to zejména Žižkův Tábora v Clevelandu, Ohio; Prokop Veliký v Cedar Rapids, Iowa; Poslední Tábora, Ely, Iowa; Roháč z Dubé v osadě Bohemia (původně Tábora), stát New York; Jednota Tábora v Chicagu, Illinois, která měla 18 lůží, mj. Žižkův Tábora, Žižkův kalich, Žižkův palcát, Žižkův dub, Tábora, Žižkov nebo Husité. Podrobný soupis řádů a lůží v jednotlivých státech USA podal Jan HABENICHT, *Dějiny Čechů amerických*, St. Louis 1904–1910, s. 38–39, 67, 170, 341, 596–597.

¹⁴ Seznam jedenácti českých míst a osad s názvem Tábora nebo New Tábora v USA uveřejnil Jiří KOŘALKA, *Tábora als Symbol und historische Tradition in der tschechischen Gesellschaft des 19. Jahrhunderts*, Husitský Tábora 11, 1994, s. 77–95, zde s. 90–92; v českém znění Týž, *Tábora: realita, mýtus, symbolika*; in: Milan Hlavačka – Antoine Marès – Magdaléna Pokorná et alii (edd.), *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*, Praha 2011, s. 463–478.

Jan Hus – eine Stärkung der Auslands-Tschechen

ZUSAMMENFASSUNG

Jan Hus wurde nicht nur in Böhmen, sondern auch im Ausland in erster Linie als Kirchenreformer anerkannt. Als Vorkämpfer der Gewissensfreiheit und Vorläufer der deutschen Reformation wurde er hauptsächlich in protestantischen, liberalen und sozialistischen Kreisen Deutschlands und anderer Länder mit lutherischer Tradition verehrt. Aus diesem Grund wählten mehrere Vereine tschechischer Arbeitsmigranten in Deutschland an der Wende des 19. zum 20. Jahrhundert den Namen von Hus als ihr Symbol und Beweis der tschechischen nationalen Eigenständigkeit. Die größten Festlichkeiten tschechischer Auslandsvereine in Europa fanden alljährlich am 6. Juli, zum Jahrestag des Feuertodes von Hus in Konstanz statt. Demgegenüber hoben Vereinsnamen der amerikanischen Tschechen vielmehr die kämpferischen Traditionen der Hussiten und Taboriten hervor.

Deutsche Übersetzung: Author

MÁLO ZNÁMÁ HUSOVSKÁ BIOGRAFIE MELCHIORA VISCHERA Z R. 1940

JIŘÍ BENEŠ

MELCHIOR VISCHER'S LITTLE KNOWN BIOGRAPHY OF JAN HUS (1940)

The subject of this contribution is a biography of Jan Hus, written by Melchior Vischer, native of Teplice, and published by him in 1940 in Frankfurt. The author's aim is to analyse the motives which inspired Vischer to deal with this topic and to provide a characterisation of this work. The article also follows the impact of the book in the context of the WWII and the Nazi ideology, which Vischer with his work opposed. Attention is also paid to the reception this work had received in Bohemia.

Key words: Jan Hus – Melchior Vischer – biography – 1940 – Czechs and Germans

V roce 1940 vyšla ve frankfurtském nakladatelství Societäts-Verlag dvousvazková biografie od teplického rodáka Melchiora Vischera (občanským jménem Emil Fischer, 7. 1. 1895 – 21. 4. 1975) *Jan Hus. Sein Leben und seine Zeit*.¹ Protože jméno jejího autora je dnes téměř neznámé, zaměřím nejprve pozornost k jeho osobě a k motivům, jež ho ke zpracování této látky přivedly, následně stručně charakterizuji závažné momenty obsažené v jeho díle a v závěru se zmíním o poválečném osudu díla i jeho autora.

Dobře přístupným a poměrně spolehlivým pramenem k poznání osobnosti M. Vischera je záslužná práce německého novináře a publicisty Jürgen Serkeho *Böhmische Dörfer* z roku 1987² (český překlad z roku 2001)³. Všestranně nadaný básník, romanopisec, novinář a dramatik je v jeho podání celoživotně zaujat svárem protestantismu s barokní katolickou zbožností, jež měla zahladit stopy násilné rekatolizace, svárem, který se táhne našimi dějinami od dob husitské revoluce. M. Vischera charakterizuje jako „katolika, který hodnoty katolicismu poměřuje hodnotami křesťana Jana Husa. Jan Hus zůstane pro M. Vischera po celý život ústřední postavou jeho myšlení. V jeho literárním díle si toho nikdo nevšimne. A ti, kdo v Melchioru Vischerovi vidí jen dadaistu, ještě dnes s údivem, ba s nelibostí informují o tom, že tento spisovatel vydal r. 1940 dvousvazkovou biografii Jana Husa.“⁴ Po 1. světové válce vystudoval M. Vischer na pražské německé univerzitě filozofii, germanistiku a matematiku a stal se redaktorem Prager Presse. V r. 1923 se vzdal redaktorského místa a odešel do Německa, kde se uplatnil jako dramaturg a divadelní režisér na scénách ve Würzburgu, Bambergu a Baden-Badenu; jen v tomto posledním inscenoval

¹ Melchior VISCHER, *Jan Hus. Sein Leben und seine Zeit*, I–II, Frankfurt a. M. 1940, s. 400, 414.

² Jürgen SERKE, *Böhmische Dörfer. Wanderungen durch eine verlassene literarische Landschaft*, Wien – Hamburg 1987, s. 160–181.

³ Jürgen SERKE, *Böhmische Dörfer. Putování opuštěnou literární krajinou*, Praha 2001, s. 166–185.

⁴ J. SERKE, *Böhmische Dörfer*, 2001, s. 168–169.

během tří let dvacet her počínaje Shakesparem, Goldonim, přes Büchnera a Strindberga po Shawa a české autory F. Langra a K. Čapka. V okamžiku svého odchodu z Prahy měl již na svém kontě osm vydaných literárních a dramatických děl; v Německu byl spolu s Robertem Musilem oceněn Kleistovou nadací. Už v Praze si dělal rešerše k husovské biografii, přičemž mu české prameny pomáhala překládat jeho česká manželka; sám češtinu neovládal. Koncem dvacátých let odešel do Berlína a se svou manželkou začal psát zábavné romány, které se prodávaly ve vysokých nákladech, což mu, podle Serkeho, finančně umožnilo dokončit „knihu jeho snů – monografii o kacíři Janu Husovi“.⁵

Tu se mu podaří dokončit a připravit k vydání v r. 1940. Celé dílo má celkem 814 stran, z toho více než čtvrtinu tvoří poznámková a dokladová část (seznam pramenů, literatury, příloh, osobní, místní a věcný rejstřík). Do rozsáhlé poznámkové části umísťuje M. Vischer nejen odkazy na prameny; ukládá sem především své názory a hodnotící soudy. Podobně mezi přílohami otiskuje základní dokumenty (zakládací listinu Karlovy univerzity, Kutnohorský dekret, Husův glejt, Poggiův list o M. Jeronýmovi, zprávu Petra z Mladoňovic, výňatky z Richentalovy a dalších kronik, dva Husovy listy) včetně jejich německých překladů a svého komentáře. Seznam citované a odkazované literatury je imponující, uvážíme-li autorův bohemistický handicap, a svědčí o jeho značné sečtělosti. Cituje např. Flajšhansovu studii o Husových klausulích a v seznamu literatury figurují publikace vydané ještě v r. 1938. Svě úvahy často rozvíjí směrem, který se vylučoval se zmlilitarizovanou mentalitou nacistického Německa. Při charakteristice krále Zikmunda jako člověka, dávajícího podobně jako jeho otec přednost smírnému řešení před vojenským, si neodpustil říci naplno, že pro tuto vlastnost nebyl v Německu oblíben, i když vzápětí tento výrok poněkud relativizuje dodatkem, že tehdejší lidé byli naladěni veskrze válečnický, a proto vnímali programovou mírumilovnost u vladaře jako slabost. „A ze stejného důvodu nebyl v Německu příliš ceněn ani jeho otec, který sice říši daroval obchodní cesty a univerzity, avšak žádnou válku – a v oné době lidé poměřovali velikost panovníka podle toho, jak se osvědčil coby vítězný vojevůdce.“⁶ V poznámce k tomuto místu Vischer svou myšlenku dále rozvíjí: „Neučinil vlastně [Karel IV.] při všem svém vědomém slovanském zaměření a vědomé podpoře svých milovaných Čech také pro Německo více, než kdyby byl vedl zdánlivě úspěšné velké války? Na bitevní vítězství, jež se tehdy těšila takovému obdivu, vůbec nedal. Třebaže pohlížel na vládnutí – a v tom předstihl svou dobu o staletí – jen jakoby z kupeckého hlediska, díky čemuž po všech koutech říše podporoval hospodářství a snažil se ho přivést k rozkvětu, přestože založil mnohé univerzity, německé dějepisceť s ním dosud zachází dost macešsky.“⁷

Pokud se jedná o vztah Čechů a Němců, je Vischer myšlenkově spřízněn s E. Rádlem, jak je patrné např. z kapitoly věnované předhusitským Čechům. Kriticky se staví k nacionálně

⁵ J. SERKE, *Böhmische Dörfer*, 2001, s. 178.

⁶ „Aus den gleichen Gründen hatte man in Deutschland auch seinen Vater nicht sehr geschätzt, da Kaiser Karl der Vierte dem Reiche zwar Handelswege und Universitäten, aber keine Kriege geschenkt hatte – und zu jener Zeit hielt man einen Herrscher nur dann für groß, wenn er als siegreicher Feldherr glanzte.“ M. VISCHER, *Jan Hus*, II, s. 72–73.

⁷ „Hatte er, trotz seiner bewußt slawischen Einstellung und bewußt durchgeführten Förderung seines Lieblingslandes Böhmen, auch für Deutschland eigentlich nicht mehr getan, als wenn er scheinbar erfolgreiche große Kriege geführt hätte? Er gab auf Schlachtensiege, die man damals so bewunderte, gar nichts. Obwohl er das Regieren – hierin seiner Zeit um Jahrhunderte voraus – nur vom kaufmännisch-friedlichen Standpunkt ansah und daher besonders das Wirtschaftliche allerorten im römisch-deutschen Reiche hegte und zur Blüte bringen wollte, obwohl er auch so viele Universitäten gründete, hatte ihn die deutsche Geschichtschreibung bislang ziemlich stiefmütterlich behandelt.“ M. VISCHER, *Jan Hus*, II, s. 308.

zabarvenému výkladu mise slovanských věrozvěstů, jenž má u některých českých badatelů zjevně protiněmecký osten, a oponuje tezi, že národní uvědomění, jak mu dnes rozumíme, v té době neexistovalo. Šlo o čistě mocenský boj mezi Římem a Byzancí, navenek ztělesněný soupeřením katolického a pravoslavného ritu.⁸ Na podporu této teze obšírně cituje z Rádlova *Der Kampf zwischen Tschechen und Deutschen*, zdůrazňuje, že Rádl je v tomto svém postoji v Čechách osamocen, a celou tuto pasáž uzavírá lapidárním Rádlovým shrnutím: „Byzantská kultura, která k nám působením obou slovanských apoštolů zabloudila, nám zůstala cizí tak jako kultura babylonská či staroegyptská. Hus a celé husitství vyrůstají z ideologie Západu.“⁹

Naprostě nestranně vyznívá jeho hodnocení dopadu Kutnohorského dekretu: „Bylo ostatně na středověkých univerzitách obvyklé, že při názorových roznicích a sporných otázkách, nechtěla-li žádná strana ustoupit, jedna z nich se prostě odebrala jinam. Tak docházelo k mnoha studentským secesím při podobných příležitostech, jako tomu bylo v Praze, aniž by se o tom nějak zvlášť mluvilo.“¹⁰ Uvádí jako příklad odchod pařížských studentů a profesorů do Oxfordu, odchod tří set oxfordských učitelů a studentů do Cambridge, masový odchod boloňských mistrů a studentů do Padovy, kde založili novou univerzitu. A ještě za doby Husových studií opustili mnozí němečtí mistři, bakaláři a studenti pařížskou univerzitu a usadili se v Heidelbergu. „Hrozba odchodem byla tehdy oblíbeným prostředkem akademiků k prosazení jejich požadavků a přání; odchod říšských Němců z Prahy tedy nebyl žádný osamocený případ.“¹¹

Jak je z těchto ukázek patrné, rok po okupaci Československa vykládá M. Vischer na pozadí Husova příběhu české dějiny způsobem, jakoby chtěl navzdory kruté realitě rekonstruovat nedávno rozbitý stát. Jeho podání Husa je na vysoké úrovni po stránce vědecké a literární a odvážné po stránce politické. Na příkladu osobnosti, jež se při svém rozhodování řídila výhradně vlastním svědomím a svým postojem vytvářela obecně platnou normu – tedy naprostý protiklad veškerého totalitarismu – dokládá Vischer úzkou spjatost všech středoevropských národů a jejich historie. Prostřednictvím minulosti otevírá perspektivu střední Evropy a českým dějinám vykazuje rovnocenné místo vedle dějin německých. S takovým pojetím ovšem musel narazit; nacistům, podobně jako později komunistům, mohl nanejvýše vyhovovat Hus jako sociální revolucionář, ne jako církevní reformátor. Ti také téměř okamžitě po vytištění knihu zakázali a nakladatelství muselo zastavit její distribuci. Z veřejných knihoven musela být odstraněna, proto se zachovalo jen několik jejích exemplářů převážně

⁸ „In diese Zeit fiel auch der Versuch, sich vom westlichen Kircheneinfluß loszulösen, um das sogenannte Rechtgläubige Christentum, wie es im Osten von Konstantinopel aus verbreitet wurde, auch im Großmährischen Reich einzuführen. ... Dieses Rechtgläubige Christentum wurde oft in unserer Zeit, besonders von tschechischen Forschern, als ein bewußt slawisch-nationaler Angriff wider alles Deutschtum mißdeutet – war aber in Wirklichkeit, da man damals volkliches Bewußtsein im heutigen Sinne gar nicht kannte, nur ein rein kirchlicher Machtkampf zwischen Rom und Byzanz.“ M. VISCHER, *Jan Hus*, I, s. 118–119.

⁹ „Die byzantinische Kultur, die sich durch die Tätigkeit der beiden Slawenapostel zu uns verirrt hatte, blieb uns fremd wie die babylonische oder altägyptische. Hus und der ganze Hussitismus fußen auf der Ideologie des Westens.“ M. VISCHER, *Jan Hus*, II, s. 233–234.

¹⁰ „Uebrigens war es an mittelalterlichen Hochschulen Brauch, daß bei Meinungsverschiedenheiten und Streitfragen, falls keine Partei nachgeben wollte, eine davon dann auszuwandern pflegte. So fanden Studentenauszüge bei ähnlichen Anlässen wie in Prag überall in Europa statt, ohne daß man weiter viel darüber gesprochen hätte.“ M. VISCHER, *Jan Hus*, I, s. 296.

¹¹ „Die Drohung mit dem Auswandern war damals ein beliebtes Druckmittel der Akademiker, um Forderungen und Wünsche durchzusetzen; der Abzug der Reichsdeutschen aus Prag war demnach kein Einzelfall.“ M. VISCHER, *Jan Hus*, I, s. 297.

v soukromých knihovnách. Těsně před zákazem vyšla v essenských novinách National-Zeitung zničující recenze s názvem *Böhmisches Irrlicht* (Česká bludička), poukazující na to, že tu německý autor a německé nakladatelství ospravedlňují „bludný český dějinný mýtus“ poté, co byl „z pochopitelných důvodů rozbit“. „Ve vůdcově státu se laický čtenář setkává s klasickým příkladem oné objektivnosti, jejímiž předky jsou liberalismus a intelektualismus“, pokračuje autor recenze, a označí knihu za životu nebezpečnou pro německý národ.¹²

Melchior Vischer se Čechu Husovi přiblížil tím, jak zachytil dobové poměry, které Čechy a Němce zahrnovaly pod pojem *natio Bohemica*. Čtrnácté století se mu stává důkazem pro životaschopnost českého lidu v soužití se zemskými Němci, v němž nebyli čeští Němci znevýhodněni ani tehdy, když byly na pražské univerzitě zavedeny jiné hlasovací poměry. V Husově biografii také zpochybnul všechny nacistické nesmysly o árijcích: ukazuje, že Němci v říši jsou vším možným, jen ne árijci. Jsou prý většinou potomky Slovanů, a nejvíce to platí o Prusech.¹³ Uprostřed třetí říše si jeden spisovatel troufl předložit jiný výklad historie střední Evropy.

Knihu v roce 1946 recenzoval v Českém časopise historickém F. M. Bartoš.¹⁴ Vysoce ji ocenil, připustil, že to není dílo „přísně vědecké, spíše umělecké, ač nikoli snad životopis románový“. To mu však nebrání, aby ho podrobil kritickému zhodnocení. Přiznává autorovi svědomitost, je mile překvapen jeho znalostí české literatury, a některé mezery (např. pominutí Kybalovy práce o Husově učení) přičítá autorovu nezájmu o teologickou stránku tématu. Polemizuje s některými Vischerovými vývody, rozumí však a velmi si váží celkové mravní intence Vischerova Jana Husa. „Dílo je plod několikaletého úsilí a vědecky i umělecky výkon, který si vynucuje úctu. Bylo by jistě malicherným zmenšovat jeho cenu vypočítáváním drobných omylů, tak přirozených u díla tak rozsáhlého a u cizince. Přejme mu spíše, aby se rozšířilo co nejvíce a dočkalo se druhého, přiměřeně zdokonaleného vydání.“¹⁵

Takto růžově se jevila těsně po válce budoucnost; jaká však byla realita? Východoněmecký ministr kultury Johannes R. Becher přilákal publikačním příslibem Melchiora Vischera do východního Berlína, kam postupně mířili někteří autoři dvacátých let (např. Arnold Zweig, chystal se i Heinrich Mann). M. Vischer, jenž pracoval v západním Berlíně jako novinář pro *Die Welt* a *Tagesspiegel*, dostal na Východě místo v nakladatelství *Volk und Welt*. Tam měly vycházet i jeho knihy. Požadovali však po něm, aby v *Janu Husovi* škrtnal a měnil; byly to tytéž škrty a změny, které požadovali nacisté, než knihu zakázali šířit. Jako po novináři po něm pochopitelně též požadovali psaní ve správném politickém duchu. Žádný novinářský článek mu nebyl otištěn; M. Vischer se nehodlal přizpůsobit a po několika měsících se vrátil na Západ. V r. 1955 se nakladatelství Societäts-Verlag uvolilo vydat znovu *Jana Husa*, ale též v seškrtnané podobě; z 814 stran jich zbylo 415. M. Vischer, jenž se potýkal s finančními potížemi, pro něž se nejspíše rozpadlo jeho druhé manželství, na takovou redakci tentokrát přistoupil. Jako spisovatel se v té době už vytratil z veřejného povědomí. Po jeho úmrtí v roce 1975 přinesly krátký nekrolog jediné noviny – tytéž, kde básníková dcera otiskla smuteční oznámení.¹⁶

¹² J. SERKE, *Böhmische Dörfer*, 2001, s. 181.

¹³ J. SERKE, *Böhmische Dörfer*, 2001, s. 180.

¹⁴ František Michálek BARTOŠ (rec.), *Melchior Vischer, Jan Hus. Sein Leben und seine Zeit*, Frankfurt a. M., Societäts-Verlag 1940. Dva svazky, s. 400, 414, in: Český časopis historický (dále ČČH) 47, 1946, s. 221–224.

¹⁵ F. M. BARTOŠ, rec. in: ČČH 47, 1946, s. 224.

¹⁶ Údaj přináší bez názvu novin a citace J. SERKE, *Böhmische Dörfer*, 2001, s. 185.

Die wenig bekannte Hus-Biographie von Melchior Vischer aus dem Jahre 1940

ZUSAMMENFASSUNG

Im Jahre 1940 erschien im Frankfurter Societäts-Verlag die zweibändige Biographie *Jan Hus. Sein Leben und seine Zeit* aus der Feder Melchior Vischers, eines gebürtigen Teplitzers. Kaum war das Buch erschienen, wurde sein Vertrieb von den nationalsozialistischen Behörden verboten und aus den öffentlichen Bibliotheken verbannt, so dass sich nur einige wenige Exemplare erhalten haben, überwiegend in Privatbibliotheken. Der Autor, ein talentierter Dichter, Schriftsteller, Dramatiker und Journalist, fiel, wie auch sein *opus grande*, allmählich der Vergessenheit anheim, weshalb wir hier zunächst ein paar unerlässliche Informationen über sein Leben und sein Werk geben. Ziel unseres Beitrags ist es, die Motive zu ergründen, die ihn zur Bearbeitung dieses Stoffes veranlassten, und in ausgewählten Auszügen wichtige Momente zu charakterisieren, die dieses Werk kennzeichnen und ihm als Idee und Botschaft zugrunde liegen.

Jan Hus ist für M. Vischer eine beispielgebende Persönlichkeit, die sich bei ihrer Entscheidung ausschließlich nach ihrem Gewissen richtete und mit ihrer Haltung eine allgemeingültige Norm schuf, die das genaue Gegenteil jedweden Totalitarismus war. An dieser Haltung weist M. Vischer die enge Verbindung sämtlicher mitteleuropäischer Völker und ihrer Geschichte nach. Der tschechischen Geschichte weist er damit einen gleichberechtigten Platz neben der deutschen Geschichte zu, was in den Augen der Nationalsozialisten eine verwegene Provokation sein musste. Ihnen wie später den Kommunisten konnte Hus höchstens als Sozialrevolutionär, nicht aber als Kirchenreformer genehm sein. Darüber hinaus erkühnte sich der Autor, die zweckgebundene nationalsozialistische Theorie von der arischen Rasse indirekt anzuzweifeln.

Als Reaktion auf Vischers Buch haben wir im tschechischen Milieu lediglich eine 1946 erschienene Rezension aus der Feder F. M. Bartoš' registriert, der objektiv und mit Verständnis für die nicht leichten Entstehungsbedingungen dieses Werkes seine Vorzüge hervorhob und vor allem die insgesamt sittliche Intention von Vischers *Jan Hus* würdigte.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

K DRUHÉMU ŽIVOTU JANA HUSA

PAVEL HELAN

ON THE SECOND LIFE OF JAN HUS

Jan Hus's second life started at the moment of his death, when he became a representative and symbol of Hussite ideas to both his followers and his adversaries. During the centuries that followed the image of this Church reformed had undergone many transformations, received different coats of ideological paint, and was interpreted and misinterpreted to serve various purposes. He was seen as an arch-heretic, Czech patriot, and a model revolutionary. Various ideologies adjusted and transformed his image by emphasising those aspects of his life and thought that suited their own notions.

Key words: Jan Hus – commemoration – memory – nationalism – socialism – political capital

V souvislosti s Mistrem Janem Husem si je třeba uvědomit, jak zásadní pro jeho vnímání je nejen jeho historická postava samotná, ale i jeho druhý život, který začíná vlastně již v okamžiku jeho smrti, kdy se stává reprezentantem a symbolem idejí husitství jak pro jeho pokračovatele, tak i odpůrce. Málokdo v české historii přitom prošel v průběhu následujících věků v souvislosti se společenskými změnami tolika proměnami a byl opatřen ideologickými nátěry jako tento církevní reformátor.

V průběhu doby byl považován za arcikacíře, zločince, českého vlastence i vzorového revolucionáře. Každý ideový směr každé doby si jeho odkaz upravoval a proměňoval ke svému vlastnímu obrazu s důrazy na ty či ony aspekty jeho života a myšlenek.

Jak již bylo řečeno, počátky tohoto druhého života začínají již v okamžiku Husovy kostnické hranice. Už Husovi následovníci z řad jeho současníků se štěpí do různých směrů, které proti sobě stanou i ve zbraní, a radikálnější, z nichž nejvýraznější jsou zřejmě adamité (o kterých však, nutno podotknout, máme jen částečné informace), dezinterpretují Husovy myšlenky *ad extremum*.

Další dimenzi dostane Husův symbol ve chvíli, kdy se k němu přihlásí vůdčí postava německé reformace, Martin Luther. Tím dochází k dalšímu šíření věhlasu Jana Husa v Evropě, zejména v protestantských zemích, a to v perspektivě Husa jako Lutherova předchůdce – i v tomto případě se jedná o jistý posun, a tedy i částečnou dezinterpretaci původních Husových myšlenek.

V následující epoše byl Hus vnímán vyhraněně – obecně v katolických kruzích jako arcikacíř, v protestantských jako předchůdce reformace, respektive někdy i jako první reformátor. Tato situace trvala do osvícenské doby, kdy někteří osvícensky smýšlející kněží začali Husa prezentovat jako mučedníka svědomí a muže, který hájil primát státní moci proti papežské vládě.¹

¹ Sv. Petr ČORNEJ, *Boží bojovníci – Dva vzorce husitského mýtu*, Dějiny a současnost 9, 2008, s. 14–16, zde s. 15.

Nové zásadní impulzy přineslo 19. století, zejména ve svém závěru a přechodu do století následujícího. S rozvojem národního vědomí a důrazem na problematiku sociálních otázek ve společnosti se i postava Jana Husa stala novým symbolickým předobrazem. Odpůrce katolické církve se proměnil v bojovníka za národ v moderním slova smyslu a za socialismus.

Jestliže v Německu byl Hus vnímán stále jako Lutherův předchůdce, stává se – stále v tomto smyslu – například ve spisu Friedricha von Bezolda *Dějiny německé reformace* z roku 1890 v podstatě i předchůdcem socialismu.²

Hus a husitství vůbec jako symboly touhy po sociální rovnosti se však objevují již dříve i v některých románech ve Francii. Tyto myšlenky jsou obsaženy například v knize Pierre-Théophile-Roberta Dinocourta *Nevolník patnáctého století*³ z roku 1822 či ve spisech George Sandové.⁴

Pro francouzského levicového myslitele Louise Blanca byl Hus výslovně průkopníkem revolučního pokroku ve smyslu socialistických idejí. V jeho spise *Dějiny francouzské revoluce* je Hus líčen jako završovatel „první revoluce teologů“. V ní a právě v Husově teologii Blanc vidí počátek všech revolucí, které nejsou naplněny ničím jiným, než socialismem. Všechny moderní vzpoury vůbec mají dle Blanca počátek právě v Husově kauze na koncilu v Kostnici.⁵ Francouzské prostředí bychom v tomto smyslu mohli analyzovat ještě mnohem hlouběji a širěji, výše uvedené případy uvádím pouze jako reprezentativní (z dalších vzpomeňme např. Ernesta Denise, Louise Légera aj.).

Reflexi Jana Husa nacházíme i v prostředí italském, kde sice nebyl v 19. století vnímán přímo v socialistických nuancích, avšak o to silněji – v souvislosti s místní situací – jako odpůrce papežské světské moci a představitel pokroku. Právě v tomto smyslu na Husa vícekrát odkazuje například jeden z předních představitelů *risorgimenta* Giuseppe Mazzini. Ve svém rozsáhlém článku *Stav Evropy a její budoucnost* z roku 1852, kde proklamuje boj za nové uspořádání budoucnosti v duchu humanity a v duchu národů, v níž lidé, zabývající se národní kauzou vytvoří „pyramidu, na jejímž vrcholu je Bůh a veškeré lidstvo (humanita) je základem“, odkazuje v základu myšlenek nového uspořádání na „naše otce, následovníky Husovy“.⁶ Též ve svém článku *Řím a francouzská vláda* z října 1849 kritizuje papežství ve formě, v jaké se nalézá, a vytyká mu mj. i potlačení náboženského usilování symbolizované Janem Husem.⁷ Na Husovu postavu pak Mazzini odkazuje i jinde.⁸ I další z „otců Itálie“ – Giuseppe Garibaldi – vzdal v roce 1869 v dopise Karlu Sladkovskému a Výboru Husových oslav čest „památku

² Friedrich von BEZOLD, *Geschichte der deutschen Reformation*, Berlin 1890. Mezi předchůdce socialistického a dělnického hnutí zařadil husity například i marxista Karl Kautsky (Praha 1854 – Amsterdam 1938). Viz P. ČORNEJ, *Boží bojovníci*, s. 16.

³ Pierre-Théophile-Robert DINOCOURT, *Le serf du quinzième siècle*, Paris 1822.

⁴ Vlastním jménem Amandine Lucie Aurore Dupin (Paříž 1804 – Nohant 1876), nekonvenční francouzská spisovatelka, mezi jejíž předky patřil i saský kurfiřt a polský král August II. Jméno Sand začala používat podle příjmení svého milence, se kterým žila v době, kdy začala psát. Její čtyřsvazkový román *Consuelo* a na něj volně navazující *Hraběnka z Rudolstaatu* byly přeloženy Žofíí Podlipskou a vydány česky v Praze v letech 1865 a 1867. Dějově se sice odehrávají až v 18. století, avšak odkazují často na Jana Husa a zejména pak na Jana Žižku a Husovy následovníky. Zároveň jakoby doplňkem k těmto románům napsala George Sandová knížku o Janu Žižkovi a o Prokopu Velikém.

⁵ Louis BLANC, *Historie de la Révolution Française*, Leipzig 1847, viz zejména s. 13–24.

⁶ Giuseppe MAZZINI, *Condizioni e Avvenire dell'Europa*, in: Týž, *Scritti editi ed inediti*, X, Imola 1911, s. 172–209.

⁷ Týž, *Roma e il Governo di Francia*, in: idem, *Scritti editi ed inediti*, VII, Milano 1864, s. 98–117, cit. s. 111.

⁸ Například ve svém dopise tetě, psaném v Lausanne 23. srpna 1831, přirovnává k Husovi Félicité Roberta de Lamennais. Týž, *Scritti editi ed inediti*, X, s. 33–34, Husovo jméno používá i v jiném historickém pojednání. Viz Týž, *Scritti editi ed inediti*, nuova serie IV, Imola 1990, s. 430–443.

vznešeného Jana Husa“.⁹ A Husovo jméno se objevuje i mezi dalšími postavami, vnímanými jako symboly hlasatelů revoluce nového věku proti věku starému ve znamení zpátečnické kněžské moci v hymnu Giosuè Carducciho *Óda Satanovi* vydaném roku 1865, básni, v níž se mísí oslava antického pohanství, reformačního myšlení a technického pokroku:

*Vý, kdož jste nezhaslí
ni v jisker dešti
Huse a Wiclífe,
vy hlasy věští,*

*napjatým vzduchem necht'
křik váš se nese:
věk nový jde a čas
naplňuje se.*

*Mitry a koruny
se kymácejí:
z klášterů odboje
rachoty znějí,*

*a bít a kázat boj
nebrání štola,
již Girolamo má
Savonarola.*

*Luther již odhodil
svou mnišskou kápi;
shod' pouta, myšlenko,
jimiž tě trápí,*

*zasvit', at' září svou
blesk obepne tě;
výš, hmoto! Satan je
pánem ted' v světě...¹⁰*

Báseň vyvolala v Itálii velkou pozornost a přinesla Carduccimu nadšený obdiv revoluční mladé generace, pro kterou se slovy Jaroslava Vrchlického stala „dárce civilizace ve službách lidstva, duchem zdravého, silného odboje, protestem leda jen proti tmářství a zpátečnictví všeho druhu“.¹¹

⁹ Viz Pavel HELAN, *Risorgimento a české země*, in: Zdeněk Hojda – Marta Ottlová – Roman Prahel (edd.), *Naše Itálie. Stará i mladá Itálie v české kultuře 19. století*, Praha 2012, s. 244–246.

¹⁰ Giosuè CARDUCCI, *K Satanovi*, překlad Zdeněk Kalista, in: *Hrozny v sloupoví*, Praha 1967, s. 33–35.

¹¹ Jaroslav VRCHLICKÝ, *Dílo G. Carducciho*, *Zvon* 1/46, 1900–1901, s. 541–543; srv. Zora JANDOVÁ, *Jaroslav Vrchlický a italská poezie jeho doby*, Praha 1998, s. 13–14.

V revolučním antiklerikálním pojetí, a to opět v socialistické linii, pak Jana Husa vnímá na počátku století dvacátého jako vzor i Benito Mussolini, který ještě jako radikální socialista vydal o českém mysliteli v roce 1912 v Římě celou knížku. V této malé publikaci, obsahující množství faktografických chyb a nepřesností, můžeme nalézt i italské překlady písně *Ktož sú boží bojovníci*, výňatků z několika Husových listů či text Martina Luthera, kterým tento doplnil vydání souboru Husových listů v roce 1537. Mussolini byl k sepsání knihy inspirován svými kontakty s organizací Volná myšlenka¹² a Jan Hus byl v daném okamžiku pro autora vzorem, který měl jeho veškeré sympatie.¹³

V českém prostředí se od 19. století Jan Hus stal, značně díky pojetí Husa a husitství Františkem Palackým, zejména symbolem národním, postupně doslova národním politickým kapitálem v souvislosti s bojem za české právo. Intenzita vnímání Husa jako českého patriota byla markantní zejména po rakousko-uherském vyrovnání, kdy Češi žádali uznání českého státního práva a korunovaci Františka Josefa I. Habsburského českým králem. Že tato funkce Husova symbolu, která přesáhla dosavadní konfesní hranici, byla významná, je zřejmé například i ze skutečnosti, že v roce 1868 uspořádalo několik set Čechů první demonstrativní pouť do Kostnice a o rok později se zúčastnilo vzpomínkové slavnosti v Husinci u příležitosti 500. Husova narození na několik desítek tisíc lidí.¹⁴ Češi se začali označovat za Husův národ a k jeho odkazu se hlásila většina národních stran.¹⁵ Ve smyslu národního hrdiny se Jan Hus dostal i do popředí umělecké tvorby v Čechách – vznikají jeho pomníky (první v Jičíně r. 1872 od Antonína Suchardy). Hus a husitství bylo oblíbeným tématem v malířství i v literatuře (v ustálené formě zmytizované fyzické Husovy podoby, tak jak ji vnímáme i dnes), a v návaznosti na historika Františka Palackého je to spisovatel Alois Jirásek, který v podstatě svými díly vytváří obraz Husa a husitství v české společnosti.¹⁶

Dvacáté století zesílilo uvedené motivy „druhého života“ Jana Husa, které se objevily ve století předchozím. Jan Hus je opět jasným politickým kapitálem, když v den výročí jeho smrti, 6. července 1915 v Ženevě T. G. Masaryk jeho jménem vyhláší boj proti Rakousku-Uhersku. A nikoliv náhodou pak v názvech jednotlivých vojenských útvarů československých legií výrazně zaznívá husitská symbolika včetně Husova jména samotného.¹⁷

Po vzniku Československé republiky se k Husovi hlásila nově vzniklá Církev československá a jeho jménem se nazývají mnohé její nově vznikající sbory. Již od vzniku ČSR se

¹² K problematice viz Antonín K. K. KUDLÁČ, *Příběh(y) Volné myšlenky*, Praha 2005.

¹³ Benito MUSSOLINI, *Giovanni Hus il Veridico*, Roma 1912; viz blíže Pavel HELAN, *Duce a kacíř. Literární mládí Benita Mussoliniho a jeho kniha „Jan Hus, muž pravdy“*, Brno 2006.

¹⁴ Srč. Václav STARÝ, *První Husovy oslavy v Husinci*, Husitský Tábor 4, 1981, s. 203–208.

¹⁵ Mladočeská strana byla příležitostně nazývána neohusity, zejména ze strany německy píšících novinářů. K Husovi a jeho odkazu se hlásili nejen měšťanské strany, ale i sociální demokraté. Zdeněk HOJDA, *Jak slaví národ Husův – Jan Hus jako české jubileum*, Dějiny a současnost 8, 2008, s. 42.

¹⁶ Viz zejména tři románové trilogie *Mezi proudy* (1887–1890), *Proti všem* (1894) a *Bratrstvo* (1899–1909) či Jiráskovu trilogii divadelních her *Jan Hus*, *Jan Žižka a Jan Roháč*, které vznikly v rozmezí let 1902–1915.

¹⁷ Například Československá střelecká brigáda v Rusku, bojující u Zborova, byla složena ze tří střeleckých pluků, nesoucích následující názvy: 1. střelecký pluk „Mistra Jana Husí“, 2. střelecký pluk „Jiřího z Poděbrad“, 3. střelecký pluk „Jana Žižky z Trocnova“. Může být též zajímavé, že jeden z předních protagonistů myšlenky nezávislého Československa, Milan Rastislav Štefánik, si ještě v mládí během studií v Praze nechal podle mýtického typu Jana Husa, který byl pro něj následováníhodný vzor, narůst vousy. Viz Peter MACHO, *Bohatýr a mučedník – Mýtus Milana Rastislava Štefánika*, Dějiny a současnost 7, 2008, s. 15.

objevovaly návrhy na uzákonění Husova dne jako oficiálního státního svátku.¹⁸ Zákon č. 65/1925 Sb. z 3. dubna 1925 pak zavedl Husův den jako památný den a den pracovního klidu v rámci nového zákona o nedělích, svátcích a památných dnech. Pro oficiální reprezentaci nového československého státu byl Husův symbol tak důležitý, že v červenci 1925 Husovy oslavy dokonce vyústily v otevřenou roztržku Československa se Svatým stolcem, a to i přesto, že už od předběžných jednání bylo Svatým stolcem jasně dáno předem najevo, že nebude oslavu Jana Husa akceptovat.¹⁹ V této souvislosti kromě nacionálního aspektu musíme vnímat i levicové zaměření významné části československé reprezentace počátku dvacátých let, opět související se sociálními aspekty, i skutečnost, že pro mnohé byla katolická církev vnímána jako spojenec zničeného Rakousko-Uherska.

Po nástupu komunistického režimu, který se považuje za „dědice revolučních tradic“, pokračuje tradice Husa národního a výrazně zesiluje obraz Husa socialisty, a to až v přetvoření tohoto myslitele v jakéhosi prvního komunistu.²⁰ I zde komunistická strana jen rozvíjela linii, kterou její představitelé razili již v meziválečném období.²¹ Typickým mediálním obrazem tohoto pojetí je pak velkofilm *Jan Hus* z roku 1954 od režiséra Otakara Vávry.²²

Nejde však o jediný pohled na Husa v průběhu existence socialistického Československa. V době myšlenkového uvolnění koncem 60. let vystupuje symbolika Jana Husa jako symbolu boje za svobodu projevu proti oficiální moci. Opět jde o starší aspekt, během *Pražského jara* však tento stojí v popředí. Na Jana Husa se odvolal filosof Karel Kosík ve svém projevu na IV. sjezdu československých spisovatelů v červnu 1967, kdy na základě Husova činu zdůraznil nutnost jednoty rozumu a svědomí.²³ Tento sjezd, který se konal v Národním domě na Vinohradech v Praze ve dnech 27.–29. června 1967, se změnil v protestní tribunu

¹⁸ Již na konci března 1919 byl Národnímu shromáždění ČSR předložen skupinou levicových poslanců (mj. též Aloisem Jiráskem) návrh zákona, kterým se měly rušit svátky církevní a zavádět svátky národní a občanské (tisk č. 705 ze dne 26. března 1919). Jeho navrhovatelé považovali za bezpodmínečně nutné, aby veškeré veřejné zřízení bylo proniknuto duchem nové doby a zbabělo se přezilých dřívějších pozůstatků, mezi které podle nich patřilo i svěcení církevních svátků. Podle jejich důvodové zprávy k návrhu zákona chyběl převážně většině národa vnitřní vztah k těmto významným dnům. Uvedený poslanecký návrh měl dvě následující teze: Za prvé – všechny církevní svátky měly být bez výjimky zrušeny a přeměněny na klasické pracovní dny. Za druhé – jako náhrada za zrušené církevní slavnosti měly být nově zavedeny tyto dny, které v dějinách českého lidu mají svůj velký význam: 1. květen, 6. červenec a 28. říjen, přičemž nepoměr mezi zrušenými a novými svátky měl být pracujícím kompenzován každoroční placenou dovolenou v délce 5–7 dní. Navrhovatelé však například zcela opomenuli zařadit do kalendáře dny, které pokládal za významné slovenský národ. Tato reforma kalendáře, ignorující historii, tradice a přesvědčení většiny obyvatelstva ČSR, nakonec legislativním procesem neprošla. Poté byla tato otázka znovu otevřena až po několika letech.

¹⁹ Viz např. Vaticano, Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati, Archivio Storico, Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari, Rapporti delle Sessioni, 1925, 79/1283.

²⁰ K pohledu komunistického režimu na Jana Husa v 50. letech srv. Zdeněk NEJEDLÝ, *Hus a naše doba*, Praha 1952.

²¹ Srv. např. Jiří KOŘÁLKA, *Pojetí dějin husitství v ideologicko-politické argumentaci československých komunistů v letech 1934–1936*, Husitský tábor 1, 1978, s. 79–97; srv. V. STARÝ, *První Husovy oslavy v Husinci*, s. 208.

²² Film *Jan Hus* je prvním dílem výpravné Husitské trilogie. Navazují na něj filmy *Jan Žižka* a *Proti všem* z let 1955 a 1956. Původní jiráskovská inspirace je silně přetvořena v duchu oficiální komunistické ideologie.

²³ Jistou zajímavostí může být, že Karel Kosík v celém svém projevu Jana Husa výslovně nejmenoval a důsledně ho nazýval „českým intelektuálem 15. století“. Kosíkův proslav začíná citací z Husova listu z 18. června 1415, ve kterém Hus odmítá návrhy jednoho koncilního teologa, které nemůže akceptovat „bez odporu svědomí“. Kosík tento dopis označuje za ojedinělý ve světové literatuře, patříci „k oněm nesmrtelným myšlenkám, v nichž se vystavují pravdy o člověku a světu“. Kosíkův projev pak končí slovy: „Český intelektuál 15. století volil proto mezi svědomím a rozumem na jedné straně a nihilismem na straně druhé. A protože rozpor mezi pravdou a nicotou je radikální, zdá se, že také jeho volba mohla být pouze radikální.“ Viz Karel Kosík, proslav, in: *IV. sjezd Svazu československých spisovatelů /protokol/, Praha 27.–29. června 1967*, Praha 1968, s. 107–109.

proti státní moci a cenzuře a je příznačné, že i oběť Jana Palacha byla spojována s mučednickou smrtí Jana Husa.²⁴

Na závěr bych chtěl zmínit alespoň ještě dva momenty související s druhým životem Jana Husa. Prvním je odkaz na jeho osobnost ze strany pražského arcibiskupa kardinála Josefa Berana během projevu na obhajobu náboženské svobody a svobody svědomí na druhém zasedání II. vatikánského koncilu 20. září 1965. Druhým je vyjádření papeže Jana Pavla II. v samém závěru minulého století, v jeho projevu k účastníkům symposia o mistru Janu Husovi v Římě při závěrečné audienci dne 17. prosince 1999.²⁵ To se stalo totiž oficiálním zlomem pro vnímání postavy českého myslitele a rektora Univerzity Karlovy ze strany oficiálního stanoviska katolické církve. Právě Husův druhý život je vzhledem ke své různorodosti v každém případě výzvou k hlubšímu zkoumání.

PAVEL HELAN

Zum zweiten Leben des Jan Hus

ZUSAMMENFASSUNG

Das zweite Leben von Jan Hus begann im Augenblick seines Todes, als er zum Vertreter und Symbol der Ideen des Hussitismus sowohl für seine Nachfolger als auch für seine Gegner wurde. In den folgenden Jahrhunderten unterlag das Bild dieses Kirchenreformators vielen Veränderungen, wurde ideologisch getüncht und zielgerichtet interpretiert. Hus galt als Erzketzler, Verbrecher, tschechischer Patriot und als vorbildlicher Revolutionär. Verschiedene ideologische Richtungen haben sein Vermächtnis geschminkt und solche Aspekte seines Lebens und Denkens abändernd hervorgehoben, mit denen sie ihr eigenes Bild begründeten.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

²⁴ Palachův pohřeb 24. ledna 1969 byl vypraven přímo od Husovy sochy na nádvoří Karolina a jsou známé letecké záběry desítek tisíc lidí smutečního průvodu, který se vine kolem sochy Jana Husa na Staroměstském náměstí v Praze.

²⁵ Text projevu viz *Jan Pavel II. o Janu Husovi*, Teologické texty 5, 1999, s. 172. Jan Pavel II. o Janu Husovi hovořil již během své návštěvy Československa v dubnu 1990 na Pražském hradě, kde vyzvedl bezúhonnost jeho osobního života a úsilí o vzdělání a mravní povznesení národa. Viz *Návštěvy Jana Pavla II. u nás. Projevy papeže a představitelů českého státu a církve*, Praha 2007, s. 25–26. Viz též *Jan Pavel II.: 21.–22. dubna 1990: Projevy – promluvy – poselství*, Praha 1990, s. 65.

HUS A PROCEDURA RE-FORMACE BADIOUOVSKÁ INTERPRETACE MISTRA JANA HUSA

MICHAEL HAUSER

HUS AND THE PROCESS OF REFORMATION: BADIOU-INSPIRED INTERPRETATION OF JAN HUS

The aim of this article is to develop a new interpretation of Jan Hus, based primarily on the philosophy of Alain Badiou. The first part describes three possible ways of approaching Hus and historical phenomena in general. The following part acquaints readers with Badiou's conception of St. Paul and early Christianity in its relation to the theory of situation, event, and subject. On this basis, Hus is then viewed as a thinker of the process of reformation, which is an aspect missing from Badiou's work.

Key words: Jan Hus – Alain Badiou – St. Paul – event – reformation

Josefu Zumrovi k pětaosmdesátinám

O třech liniích interpretace

Dnes převažující interpretační linie se vyznačuje historickým odpojením: Hus a husitství se zkoumá jako součást určité doby a přetíná se vazba k obecnějším myšlenkovým a kulturním snahám a pnutím (např. snahám emancipačním, demokratizačním, socializačním), které v různých podobách prostupují následujícími dobami a vstupují do naší současnosti. Dalo by se hovořit o horizontální husitologii, která se chce pohybovat pouze v horizontu příslušné historické doby a odpojuje se od vertikálních (diachronních) souvislostí. Při bližší analýze by se však vyjevilo, že horizontální husitologie tak jako jiná historická bádání do značné míry rezignovala na obecné pojmy, takže nevytváří obraz epochy, ale spíše koláže jednotlivých prvků nebo segmentů historické matérie. Jedná se o převahu nominalismu v současné historické vědě, nominalismu jako resentimentu vůči obecným pojmům (tendence, struktura, třída, vůdčí myšlenka), který se projevuje také v sociologii, ekonomii, ba i filosofii. Ale skutečnost, že v různých oborech vládne stejná tendence, což svědčí o nadvládě určitých kulturních a ideologických vzorců, většinou nevstupuje do vědomí vědců, protože tato tendence je něco obecného.

Druhou interpretační linií je dnes obtížné nalézt. Je to interpretace, která Husa a husitství promýšlí nejen jako prvek středověku, ale také z hlediska historických vertikál a nastoluje otázku, jak je spojit s naší problematikou (politickou, sociální, etickou). Usiluje o propojení horizontálního a vertikálního pojetí určitého historického fenoménu. Je to linie, která se v současnosti obecně považuje za antikvární: jeví se jako pouhý konstrukt vytvořený

v obrození a rozvíjený Masarykem a dalšími za účelem politickým nebo národnostním. Poslední výrazný myslitel, který stál v této linii, byl Robert Kalivoda. V dnešní době ji rozvíjí de facto pouze Miloslav Ransdorf.¹

Je tu ještě třetí možnost. Lze ji vyvodit z filosofie Alaina Badioua. Pokud první linie je horizontální, druhá horizontální a zároveň vertikální, pak třetí možná linie objevuje logickou strukturu určitých historických situací a způsob, jímž se v nich objevují prvky, které z nich vybočují a vyvolávají jejich změnu.² Zaměřuje se pak na určité společné rysy rozmanitých situací a snaží se je interpretovat jako obecné vzorce. Toto pojetí proto můžeme označit jako historickou ontologii, i když Badiou tento pojem dosud nezavedl. Třetí interpretační linie vybočuje z dichotomie dvou předchozích linií, které symbolizuje spor mezi Pekařem a Masarykem.

Rané křesťanství a pravda-událost

V souvislosti s Husem je důležitá Badiouova interpretace sv. Pavla a raného křesťanství. Badiou píše o tom, že raně křesťanská církev, jejíž teologii zformuloval sv. Pavel, má význam pro naši dobu, v níž se rozpadají univerzálně platné kategorie a samotný pojem pravdy se jeví jako nemožný: převádí se na určitý lingvistický fenomén nebo na kulturně podmíněnou představu. Podle Badioua tkví význam sv. Pavla v tom, že je to myslitel události Kristova vzkříšení, která vystupuje jako pravda vylamující se z dané politické, sociální nebo ekonomické konfigurace. Je to pravda, která je singulární, svázaná s jedinečnou událostí na určitém místě a v určitém čase, a zároveň se stává univerzální: obrací se ke všem bez výjimky, ať jsou to Židé nebo pohané, chudí nebo bohatí, muži nebo ženy. V této události Badiou spatřuje jeden z prvních příchodů pravdy-události, která se dá rozpoznat tím, že je to univerzální singularita. Vzkříšení sice pojímá jako báji, ale ne tak jako pozitivista, který pátrá po její empiričnosti (stala se „reálné“?). Pro Badioua je pravda-událost vždy empiricky nevykazatelná. Ani takové události jako Francouzská revoluce se nedají vypátrat empiricky. Jedni vidí událost, druzí pouze určitý soubor zaznamenaných dějů, v nichž není žádný zlom. Jak se ptá Francois Furet, kdy Francouzská revoluce vlastně začala?³ Badiou tak může říci, že viditelnost pravdy-události je podmíněná: závisí na subjektivním gestu, jímž se k ní jedinec připojí. Pravda se nedá vykázat žádnou „objektivní množinou“, ani co do své příčiny, ani co do svého určení.⁴ Mezi událostí vzkříšení a událostí Francouzské revoluce není v této teorii zásadní rozdíl, i když by to Badiou nejspíš váhal přiznat. Pravda-událost křesťanství se zkoumá nakonec tak, aby bylo zřejmé, že v ní působí podobné vztahy jako v jiných pravdách-událostech, vztahy, které lze formalizovat. Jedná se především o vztah mezi událostí a danou situací, a pak o vztah mezi událostí a subjektem.

¹ Miloslav RANSDORF, *Mistr Jan Hus*, Praha 1993; Týž, *Kapitoly z geneze husitské ideologie*, Praha 1986.

² Náběhy k tomuto pojetí nalezneme např. u Adorna a Horkheimera, kteří interpretují Odyssea jako prototyp buržoazního subjektu. Tento výklad se zaměřuje na obecnou logiku moci: emancipace od vnější moci vede k její internalizaci v subjektu. Viz Theodor W. ADORNO – Max HORKHEIMER, *Dialektika osvícenství*, Praha 2009, s. 53–86; nebo také Michael HAUSER, *Adorno: moderna a negativita*, Praha 2005, s. 174–175.

³ V čem by pak spočívala pravda-událost husitství? Je to upálení Mistra Jana Husa? Jak o tom bude řeč níže, husitství se odehrává v jiném modu pravdy-události, který u Badioua nenalezneme.

⁴ Alain BADIOU, *Svatý Pavel*, Praha 2010, s. 8.

Badiou vychází z axiomu, že na začátku jsou mnohosti mnohostí (pojem převzatý z teorie množin), které se započítávají jako jedna a tím jsou prezentovány. Tak vzniká situace. Mezi jedním a mnohostí však vládne neodstranitelná nesoudržnost. Jedno jako takové neexistuje, je to výsledek započítávání, a tak nikdy neodpovídá tomu, co prezentuje, čisté mnohosti.⁵ Tato nesoudržnost je zdrojem excesů. Situace má svou strukturu, která určuje započítávání, způsob, jímž jsou jednotky reprezentovány, tj. vřazovány do určitého místa v dané situaci. Badiou tuto strukturu označuje jako stav (*l'état*, slovo znamenající stav a také stát). Stav jako operátor reprezentace je nutně oddělen od situace, neboť zajišťuje obnovování jednotného způsobu prezentace, „strukturování struktury“, který je narušován nevyhnutelnou nesoudržností vznikající při započítávání. Jsou tu však mnohosti, které jsou prezentované, ale nejsou reprezentované, nebo dokonce nejsou ani prezentované. Právě tyto mnohosti představují událostní místa.

Čas od času na tomto místě nastává událost. Nelze ji však chápat jako výsledek nějakých determinací působících ve společnosti nebo v dějinách (ekonomických zákonů, třídních konfliktů, sociální evoluce). Událost není nutná: nastat může, ale nemusí. Co je potom událost? Badiou podává její přesnou definici. Když událostní místo označíme jako X a situaci jako S , pak nejprve platí, že X je prvkem S (X náleží k S , X je prezentováno S). Událost místa X je pak mnohost složená jednak z prvků místa a jednak ze sebe samé. Událost má dvojí charakter, jednak je součástí situace (je jí imanentní) a jednak ji překračuje tím, že se vztahuje sama k sobě (je jí transcendentní).⁶

Na tuto koncepci události navazuje Badiouovo pojetí subjektu. Stěžejním bodem je nerozhodnutelnost události. Není tu žádná procedura, která by rozhodla o přítomnosti události. Proto následuje zavedení axiomu volby a intervence. Ta se vyznačuje tím, že se v určité mnohosti rozpoznává událost a dává se jí jméno. Je to procedura, která vyvolává odstup od situace. Tato procedura však ještě nestačí k tomu, aby individuum zůstalo spjato s událostí. Je tu další procedura, nazvaná jako věrnost. Spočívá v pátrání, která mnohost ve spojení s událostí je a která není. To je tzv. operátor věrnosti. Věrnost je pátrání po následcích události, jejich vyčleňování ze situace a vytváření proti-stavu na základě započítávání mnohostí jako jedna ve vztahu k události. To se nazývá generická procedura. Tato procedura vede k novému poznání dané situace, v níž se objevuje to, co v ní nebylo reprezentováno. Událost je v tomto ohledu obecnou pravdou situace. Je to pravda-událost. Je mnoho situací a mnoho pravd, ale v každé situaci je jenom jedna pravda.

Subjekt se ustavuje procedurou či trajektorií, v níž se určité mnohosti na základě pátrání spojují s událostí a jiné od ní odpojují. Subjekt není součástí řady faktů a poznatků spjatých s danou situací. Procedura spojování s událostí se však nemůže opírat o samotnou událost. Ta nikdy jednoznačně neurčuje, co s ní spojeno je a co není. Subjekt existuje jednak jako věrnost události a jednak jako řada rozhodnutí v určité konfiguraci s tím, že tato rozhodnutí nejsou událostí předepsána. Nemají žádnou jinou oporu, než tento subjekt sám. Tato procedura spojuje s pravdou-událostí další mnohosti a tím ji dále produkuje.⁷ Pravda není uzavřená a konečná, nýbrž nekonečná. Její další rozvíjení vztažené k pátrání je neomezené. Pokud Badiouova pravda-událost něčím není, tak „plným a čistě transcendentním Tělem, ahistorickým nebo anti-událostním tělem“, jako je rasa nebo fundamentalistický Bůh, tedy

⁵ Alain BADIOU, *L'être et l'événement*, Paris 1988, s. 31nn.

⁶ A. BADIOU, *L'être et l'événement*, s. 200.

⁷ A. BADIOU, *L'être et l'événement*, s. 429nn.

„obskurní“ pravdou, která se jeví jako něco daného, posvátného, nehybného. Badiou pak rozlišuje čtyři druhy událostí, a čtyři základní typy subjektů: subjekt politický, umělecký, vědecký a subjekt lásky.

V křesťanství je touto událostí Kristovo vzkříšení, situaci je historicky daný soubor mnohostí, které jsou prezentovány.⁸ V tomto případě to jsou náboženské představy, doktríny a rituály, stejně jako společenské a politické zákony a praktiky, které existovaly v 1. století n. l. v Palestině a v Římské říši, v tehdejší globální světě. Co bylo událostním místem? Byly to mnohosti, které nebyly reprezentovány nebo dokonce ani prezentovány: neprivilegovaní, zvláště ti bez římského občanství, ženy, otroci.

Jak se tato událost vztahuje k židovské komunitě? Sv. Pavel trvá na tom, že tu není privilegovaný vztah. Obřízka jako hlavní znak příslušnosti k židovské komunitě není důležitá. Nemají tu být dva okruhy Kristových stoupenců, jeden tvořený „skutečnými“ konvertity patřícími k židovství, druhý složený z proselytů, kteří by představovali věřící druhého stupně. Rozhodující je pouze to, zda hlásáme událost a jednáme v souladu s ní.⁹ Židovské rituály by znemožnily, aby se tato událost stala univerzální, přístupnou všem bez rozdílu.¹⁰ Událost Krista je univerzální tím, že škrtná všechny zprostředkující články (obřízku, příslušnost do „vyvoleného národa“) a vyžaduje pouze její bezprostřední subjektivní přijetí. Podle Badioua se u sv. Pavla objevuje procedura pravdy, jíž vzniká subjekt. Individuum, které je prvkem dané situace, se přijetím Krista stává subjektem, tedy mnohostí nezapočítanou v situaci. Ale Kristus by se nestal pravdou-událostí, kdyby tu nebyla událostní místa (neprivilegovaní, ženy, otroci), které událost Krista začala reprezentovat.

Problém deformace

Badiou hovoří o církvi jako komunitě věřících, tj. věrných události Krista, v níž jsou zrušeny všechny rozdíly vyplývající z dané historické situace. Komunita jako spojení „věřících“ vzniká i v souvislosti s dalšími pravdami-událostmi, jako byla ruská říjnová revoluce 1917. Co však Badiou opomíjí, je problém deformace těchto komunit a následné pokusy o jejich re-formaci usilující o obnovu jejich původní formy v odlišné situaci. Hus je důležitý právě zde. Tak jako byl sv. Pavel zakladatelem univerzality, je Hus tím, kdo vystupuje jako zakladatel re-formace: poskytuje vzor procedury, která se napojuje na zakládající událost, ale v jiné situaci, než v jaké se událost objevila. Procedura re-formace by se pak dala uplatnit na všechny typy událostí. Možnost re-formace také proměňuje vztah k samotné formě komunity nebo organizace, která dnes bývá předmětem podezření (odmítám politickou stranu proto, že je to politická strana).

⁸ Je pravda, že Badiou nezařazuje náboženskou událost do katalogu základních typů událostí, resp. ji pojímá jako událost do té míry, do jaké je to událost politická. Viz jeho definici politické události, která říká, že událost je politická tehdy, pokud ji lze připsat „kolektivní mnohosti“ a její pravda se v každém okamžiku obrací ke všem. Alain BADIOU, *Metapolitics*, London – New York 2005, s. 141.

⁹ S Badiouovým pojetím polemizuje Agamben. Dělicí čára není podle něho tak přímá, neboť Pavel pracuje s dalším dělením, které první dělení protíná. Nejprve jsou tu Židé a ne-Židé (první dělení), ale Židé se dělí na Židy podle ducha a Židy podle těla, a ne-Židé se rozdělují na ne-Židy podle ducha a ne-Židy podle těla. Na obou stranách jsou pak ti, které nelze vymezit ani jako Židy ani jako ne-Židy. Objevuje se tu „zbytek“: ti, kteří prodlévají v zákoně Mesiášově a tvoří ne-ne-Židy. Giorgio AGAMBEN, *The Time That Remains*, Stanford 2005, s. 51.

¹⁰ A. BADIOU, *Sv. Pavel*, s. 22.

Komunity „věřících“ vznikají, ale zároveň nastává jejich úpadek, který začíná tím, že se začnou přizpůsobovat poměrům a principům, jež chtěly změnit. Známe to nejen z dějin církve, ale také z dějin emancipačních hnutí dvacátého století, o nichž Badiou říká, že vedly k hořké katastrofě. V tomto směru se Čechy jeví ne jako místo událostí, nýbrž jako místo re-formace. Ta první byla vázaná k pravdě-události křesťanství a jejím nositelem byl Hus a husité, ta druhá se týkala pravdy-události ruské revoluce a jejím nositelem byli političti a sociální aktéři pražského jara 1968. V českých dějinách lze objevit dvě procedury re-formace, které mají evropský nebo světový význam, neboť se dotýkají událostí, které působily jako evropská nebo světová universální singularita.

Hus a Badiou

Jak vyložit Husovo dílo na osnově Badiouovy filosofie a přesně vyjádřit proceduru re-formace? Nejprve je zapotřebí vyjasnit rozdíl mezi základními pojmy užívanými Husem a Badiouem. Když Hus hovoří o pravdě, myslí tím něco jiného než Badiou. U Husa se pravda většinou neztotožňuje s událostí (s Kristovým vzkříšením), nýbrž je to spíše to, co by odpovídalo Badiouovu operátoru věrnosti. Je to pátrání po tom, co v dané situaci náleží k události, pátrání, které je „genericke“: přehodnocuje a rozmnožuje to, co lze na určitém místě pojímat jako následek události. Co jiného než toto genericke pátrání vyjadřují známá Husova slova: „Protož věrný křesťane! Hledej pravdy, slyš pravdu, uč se pravdě, miluj pravdu, prav pravdu, braň pravdu až do smrti; neb pravda tě vysvobodí od hříchu, od ďábla, od smrti duše, a konečně od smrti věčné...“¹¹

Pravda zde znamená proceduru, která, jak je zřejmé z tohoto citátu, není nikdy skončená: nevede k nějakému definitivnímu stavu, nýbrž působí jako trvalé podněcování k určitým aktivitám. Jaké to jsou aktivity? Je to hledání, naslouchání, učení se, milování, hlásání, bránění. Je to škála aktivit, která je dokonce bohatší, než je tomu u Badioua, a přinejmenším jedna aktivita vybočuje z jeho koncepce: je to učení se pravdě. Aktivita učení totiž předpokládá, že se rozvíjí lidská chápavost ve vztahu ke světu ve všech jeho dimenzích, tedy i k těm, které nesouvisejí s pravdou-událostí. Je to aktivita zaměřená na poznávání nebo zakoušení všech prvků situace, situace přítomné i situací minulých. Slabinou Badiouovy teorie je, že zde chybí nějaký operátor, který by předcházel operátoru věrnosti. Před tím, než nastane procedura pátrání, je zapotřebí, aby individuum mělo jisté poznání existujících prvků situace. Jak by mohlo pátrat v něčem, čemu nerozumí? Vzdělávání je předpokladem toho, aby se situace stala čitelnou z hlediska pravdy-události. Kdo se nenaučí číst v knize světa, nebude v ní schopen číst ani poté, co se z něj stane badiouovský subjekt, resp. jeho pátrání po následcích události bude genericke jen v omezené míře, v míře dané jeho předchozím poznáním.

Hus oproti tomu hovoří nejenom o pravdě dané Písmem, tj. operátoru vztaženém k pravdě-události křesťanství, ale zároveň o pravdě jako operátoru smyslového poznání a pravdě jako operátoru rozumového poznání.¹² Učit se pravdě má u Husa následující strukturu, která, jak uvidíme, je rozhodující pro proceduru re-formace. Jsou tu dva druhy poznání, které

¹¹ Jan Hus, *Výklad víry*, Jablonec nad Nisou 1947, s. 18.

¹² Jan Hus, *O církvi*, Praha 1965, s. 108. Hus zde používá úsudkové formy aristotelské logiky, jak to bylo běžné u středověkých scholastiků. Viz tamtéž, např. s. 109.

mají jiný zdroj, než je Písmo (nejsou napojené na pravdu-událost), tedy poznání smyslové a rozumové. Ale tyto dva zdroje poznání vymezují způsob, jak se vztahovat k pravdě Písma. Hus se v poslední instanci nedovolává Krista jako bezprostředně dané nejvyšší autority, nýbrž se opírá o tuto kombinaci zdrojů poznání, v níž se k pravdě Zjevení nepřistupuje pouze prostřednictvím kierkegaardovského skoku víry, nýbrž také prostřednictvím rozumu a smyslové zkušenosti, které operátoru věrnosti dávají formu.

Rozum (chápavost, poznání) vytváří režim interpretace události, který poskytuje vnější kritérium správnosti generických procedur. Vnitřním kritériem je samotná událost, ale ta sama o sobě nemůže zajistit, aby pátrání po jejích následcích nebylo příliš omezené.¹³ Smyslovou zkušenost pak můžeme pochopit jako operátor pravdy, který určuje způsob, jímž vnímáme danou situaci, přesněji řečeno, ty mnohosti, které jsou reprezentované a prezentované existujícím stavem (*l'état*).

K pravdě se tento operátor vztahuje proto, že vyvolává rozpoznání mezery mezi jednotlivými mnohostmi (např. mnohostmi tvořícími život papeže nebo biskupů) a jejich reprezentací (církvním úřadem). Smyslové poznání vztahené k pravdě také rozpoznává ty mnohosti, které nejsou adekvátně reprezentované nebo prezentované, tedy událostní místa. Zkušenostní operátor pravdy by pak vytvářel efekt, o němž se Badiou nezmiňuje: efekt angažovanosti, jímž se individuum, ne subjekt, napojuje na tyto vyčleněné mnohosti a zakouší sebe sama tak, že k těmto mnohostem náleží.¹⁴ Tento zkušenostní operátor pravdy působí jako pružina, vzdálená analogie pružin z Kantovy *Kritiky čistého rozumu*. Vyvolává určité naladění, jímž se v individuu objevuje náklonnost k přijetí pravdy-události. Vystupuje rovněž jako síla, která individuu napomáhá k tomu, aby pravdě-události zůstalo věrné. Zkušenostní operátor pravdy je pružina, která individuu usnadňuje být subjektem.

Další aktivitou, která je u Badioua problematická, je milování pravdy. Láska představuje jeden ze čtyř oborů, v nichž se objevuje pravda-událost. Zároveň je láska tím, co dává sílu k ustavičnému vepisování pravdy do světa, je to mohoucnost věrnosti k pravdě-události. Badiou ji ve svém výkladu sv. Pavla dokonce ztotožňuje se subjektivním procesem pravdy.¹⁵ Jsou tu však dva druhy lásky, jejichž vzájemný vztah je nejasný. Jednak je to mohoucnost subjektivního procesu pravdy, tedy láska k pravdě, a jednak je to specifická pravda-událost mezi dvěma lidmi. Zde nastává zdvojení: láska k této specifické pravdě-události je láska k lásce. Badiou, co se týká samotného vztahu k pravdě-události, je příliš abstraktní a nerozvíjí jeho kvalitativní stránky, i když hovoří o lásce. Nemohl by mít každý druh události svou zvláštní podobu lásky, takže by byla láska politická, vědecká, umělecká a láska k lásce?

Procedura re-formace

Hus je v jiné situaci než sv. Pavel: je tu zakládající událost a pak církev, která však již dávno není komunitou rovnosti jako v prvokřesťanských dobách, nýbrž hierarchickou

¹³ Z tohoto hlediska není náhoda, že zakladatelem univerzality křesťanství je bývalý židovský intelektuál Šavel, ne některý z Ježíšových učedníků. Sv. Pavel rozumí řeckému náboženství, jak to výmluvně dokazuje ve své řeči na athénském Areopágu (*Sk* 17,16–33).

¹⁴ Badiouova teorie nevysvětluje skutečnost, že se individuum angažuje ve prospěch vyčleněných mnohostí, aniž se tak děje na osnově pravdy-události.

¹⁵ A. BADIOU, *Sv. Pavel*, s. 80.

organizací, jejíž hlava, papež, a údy, kardinálové, biskupové, preláti, opati většinou jednájí v rozporu se zakládající událostí. Pokud prvokřesťanská církev byla komunitou, která vepisuje účinky události do světa, pak středověká církev tyto účinky vesměs vymazává. Ale není to pouhé vymazávání, ale také aktivní podíl na vytvoření stavu, v němž se deformuje křesťanská univerzalita. Křesťanská pravda-událost je určena všem, ale určité mnohosti přestaly být reprezentované nebo dokonce prezentované. Byly to paradoxně podobné mnohosti, které při vzniku křesťanství tvořily událostní místa: neprivilegovaní, poddaní, chudí. Středověká církevní hierarchie nejenom že tyto mnohosti zbavila reprezentace, ale také je svévolně sužuje a vysává, „jak to činí udílením absolucí, rezervací a dispensací“.¹⁶ Církev se převrátila z komunity vytvářející proti-stav v útvar, který v sobě reprodukuje daný stav situace. Zakládající událost je vyčleňována z organizace, která kdysi vznikla jako komunita těch, kteří jsou této události věrní.

Deformace pravdy-události by se dala vyjádřit následovně: je to sled následků toho, že pravdu-událost se nepodařilo převést v nový řád, který by jí byl věrný.¹⁷ Hlavním následkem tohoto selhání je, že komunita založená na události neudrží svou věrnost, neboť v zájmu své sebezáchovy je nucena provádět návraty ke stávajícímu stavu situace. Tak se přerušuje vazba k zakládající události a forma komunity se začíná vztahovat k sobě samé. Její forma je oprávněná proto, že existuje. Samotná existence je důvodem její existence. Vše jí tudíž je dovoleno.

Procedura re-formace, jejíž vzor nalezneme u Husa, pak spočívá v tom, že nastane opakování zakládající události, které lze označit jako událost události. Neznamená to samozřejmě její opakování v doslovném smyslu, tedy nastolení totožné události, nýbrž její opětovné začlenění do stávající komunity, organizace, řádu. Procedura opětovného vepsání události Krista do církve má u Husa podobu konfrontace: existující církev (její způsob reprezentace a prezentace mnohostí) je vystavena Písmu jako záznamu zakládající události. Děje se tak prostřednictvím operátora rozumu a operátora smyslové zkušenosti, jak o nich byla řeč výše. Rozum je síla rozlišování a rozpoznávání: odděluje mnohosti vystupující jménem události Krista od této události samé. Jak píše Hus, „každý papež, který žije v rozporu s Kristem, jako i každý zvrácený člověk, je obecně nazýván antikristem podle slova z 2. kapitoly 1. listu Janova“.¹⁸ Operátor smyslové zkušenosti zviditelňuje mnohosti, které církev přestala adekvátně reprezentovat či prezentovat.

Procedura re-formace znamená, že tyto vyčleněné mnohosti se opět napojí na pravdu-událost, která se tím obnovuje. Není to začlenění mnohostí, které jsou v nahodilém vztahu k zakládající události, nýbrž rozštěpení stávající organizace na ty, kteří vytvořili vazbu mezi minulou pravdou-událostí a vyloučenými mnohostmi v přítomnosti, a na ty, kteří pokračují v praktikách organizace, které již nesledují následky pravdy-události: nejsou jí věrní. Hus toto rozštěpení vyjádřil v Augustinových a ve Viklefových stopách tím, že zavádí dva druhy církve: mnohost viditelných jednotlivých církví a jednu ideální církev obecnou.¹⁹ Pokud

¹⁶ Jan Hus, *O církvi*, s. 192.

¹⁷ Badiou mluví o subjektu jako nositeli věrnosti události, ale není tu další krok? Tímto subjektem se stane samotný společenský řád. U Badioua chybí teorie přechodu od subjektu nebo komunity subjektů k novému řádu.

¹⁸ Jan Hus, *O církvi*, s. 107.

¹⁹ Jan Hus, *O církvi*, s. 23, srv. Aurelius AUGUSTINUS, *O boží obci I–II*, Praha 2007, s. 354–355 a s. 59–84, dále Johann LOSERTH (ed.), *Johannis Wyclif Tractatus de ecclesia*, London 1886, s. 93–94.

necháme stranou problematiku předurčení, můžeme hovořit o tom, že obecnou církev tvoří ti, kteří jsou věrní zakládající pravdě-události.

Husovo opětovné vepsání události Krista do tehdejší situace se projevilo v jeho požadavku, aby se církev zřekla „světského panování“ a stala se chudou. Husovo propojení této minulé události s vyčleněnými mnohostmi našlo svůj výraz v tom, že chudí (chudí kněží, laici, ženy) mají k pravdě Kristově nejbližší: „sprostní kněží chudí a chudí laikové i ženy statečněji pravdy brání, než doktorové svatého písma, jenž strachy od pravdy pobíhají a nesmějí jí mluvití.“²⁰ Hus také usiluje o demokratizaci církve, když vyslovuje požadavek, opět čerpající z Písma, aby se na volbě církevních představitelů podílel obecný lid.²¹

Husovu proceduru re-formace lze zobecnit takto: je to procedura, jíž se na událostních místech (vyčleněných mnohostech) opakuje pravda-událost minulé situace. Tato pravda-událost byla základem organizace, která nakonec vytvořila stav, v níž se určité mnohosti nezapočítávají. Tyto mnohosti jsou místem, do něhož se vepisuje pravda-událost minulé situace. Tato procedura vyvolává řadu událostí, které jsou prvkem události minulé, ale zároveň prvkem situace stávající.

Opakování minulé události v přítomné situaci vyvolává rozštěp existující organizace, která provádí započítávání mnohostí, jež neodpovídá zakládající pravdě-události. Tento rozštěp pak vede k odštěpení jedné části organizace, která založí komunitu, jež usiluje o obnovení pravdy-události. I v této komunitě opět nastává proces deformace, který později opět vyvolá pokus o re-formaci. Štěpení komunit a organizací spjatých s nějakou pravdou-událostí se dá chápat tak, že je to následek opakovaných procedur re-formace.²²

Procedura re-formace pak má dvojí následek: obnovuje účinky minulé události, a tím jí prodlužuje život, který hrozil vyhasnutím. A zároveň nevědomě připravuje půdu pro vznik nové události, jež bude náležet k situaci, která se objevila následkem rozštěpení situace předchozí. Jsou to pak dva vzorce:

(1) událost A → organizace → re-formace → událost A'

(2) událost A → organizace → re-formace/událost B

Symbol A' ve vzorci (1) vyjadřuje opakování události A, kdežto ve vzorci (2) je tu přerušování celého procesu, po němž následuje odlišná událost B. Ve zjednodušené verzi si to lze znázornit na vztahu křesťanství, reformace a osvěcenství.

(1) křesťanství A → reformace → křesťanství A/B

(2) křesťanství → reformace/osvěcenství

²⁰ Jan Hus, *O svatokupectví*, in: Karel J. Erben (ed.), *Mistra Jana Husi Sebrané spisy české*, I, Praha 1865, s. 455. Jan Slavík to formuluje tak, že Hus se dovolává lidu jako nejvyšší instance, která chápe pravdu. Jan Slavík, *Husitská revoluce*, Praha 1934, s. 40. Jak dokládá František Šmahel, vznik husitského hnutí se nedá vyložit z pauperizace zemanů, sedláků, měšťanů nebo městského proletariátu, protože z dochovaných pramenů neplyne, že by se jejich sociální situace nějak zásadně zhoršovala. Za Husova života se v Čechách neobjevil žádný výraznější projev sociální nespokojenosti. František ŠMAHEL, *Husitské Čechy*, Praha 2001, s. 26–53. Pokud husitství vzniká v relativně ustálené sociální situaci, pak je lze tím spíše vyložit jako účinek obnovené pravdy-události křesťanství, jako efekt procedury re-formace. Protiodpuštěnou bouři v roce 1412 by svědčily o tom, že situace v předhusitských Čechách bylo destabilizovaná z jiných než bezprostředně sociálních důvodů: fenomén chudoby nepůsobil jako roznětka. Změnil se však její status: dostala se do kontrastní pozice s bohatstvím církve, a bylo to právě toto usouvztažnění chudoby a bohatství, které vedlo k vyslovení požadavku chudé církve.

²¹ Jan Hus, *O svatokupectví*, s. 461 a 464.

²² Rozdíl mezi komunitou a organizací pojímám tak, že organizace je komunita s ustálenou strukturou míst a se zavedenými pravidly jednání.

Na reformaci se můžeme dívat dvojím způsobem.²³ Jak připouštějí i někteří katoličtí historikové, bez reformace by katolická církev pravděpodobně neuskutečnila své vnitřní reformy a západní oficiální křesťanství mohlo zaniknout. Reformace se dá pojímat jako zachránkyně křesťanství, ale za cenu jeho rozštěpení (symbol A/B). Reformace udržela při životě starou událost, která vznikla v odlišné historické situaci, než byla situace Evropy patnáctého a šestnáctého století. Zároveň však platí vzorec (2), podle něhož po reformaci přichází zlom a nová událost, již bylo osvícenství. Osvícenství bylo událostí, která už vycházela z nové situace, ale tato situace byla poznamenána rozštěpením západního křesťanství, které vyvolala reformace. Reformaci tak můžeme interpretovat dvojím způsobem: jako obnovení minulé události i jako proceduru, která nastolila situaci, v níž křesťanství přestalo působit jako událost: situaci umožňující příchod jiné události.

Hus objevil proceduru, která se dá obecně formulovat jako procedura, jež se může rozběhnout vždy, když určitá komunita, organizace nebo řád ztratí vazbu ke své zakládající události. Je to procedura, kterou nalezneme také u pražského jara 1968 ve vztahu k události ruské říjnové revoluce 1917. A je to procedura, která by se dala rozvinout i dnes, pokud současnou demokracii konfrontujeme s Francouzskou revolucí jako její zakládající událostí.

MICHAEL HAUSER

Hus und die Prozedur der Re-formation. Die badiouische Interpretation von Magister Jan Hus

ZUSAMMENFASSUNG

Verfasser strebt eine Neuinterpretation von Jan Hus an, die bei der Philosophie von Alain Badiou ihren Ausgang nimmt. Im ersten Teil werden drei mögliche Herangehensweisen an Hus und an historische Phänomene im Allgemeinen vorgestellt. Im darauffolgenden Teil wird die Auffassung Badiou von Paulus und dem Frühchristentum in Bezug auf seine Theorie der Situation, des Ereignisses und des Subjekts dargestellt. Auf dieser Grundlage wird dann Hus als Denker einer Prozedur der Re-formation interpretiert, die bei Badiou fehlt.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

²³ Úmyslně odlišuji reformaci jako historické hnutí usilující o obnovu křesťanství a nápravu církve a re-formaci jako obecný výraz označující opětovné vepsání pravdy-události do určité situace.

DIE AKTUELLE POPULARISIERUNG DES HUS-BILDES IN DEUTSCHLAND*

THOMAS KRZENCK

POPULARISATION OF HUS'S IMAGE IN CONTEMPORARY GERMANY

The author looks at various aspects of popularisation of Hus's legacy in Germany today. His starting point is especially the 'European' history textbook which was published in Germany and several other countries in 1992. He carries out a detailed analysis of textbooks by various German publishers and the image of Jan Hus in media targeting the broad public.

Key words: Jan Hus – Konstanz/Constance – Germany – textbook – teaching history – popularisation

Im Jahre 1992 – also vor genau zwei Jahrzehnten – erschien im Ernst Klett Schulbuchverlag die deutschsprachige Ausgabe des Europäischen Geschichtsbuches, verfasst von 12 erfahrenen Pädagogen und Schulbuchautoren aus 12 Ländern, als Versuch, „*die Sache Europa im Kontext der je nationalen Geschichte und nationalen Wirklichkeit zu verstehen*“.¹ Gedacht als geschichtliches Unterrichtswerk für die Sekundarstufen I und II enthält das *Europäische Geschichtsbuch*, das in der Zwischenzeit mehrere Auflagen (u. a. auch in der Tschechischen Republik²) erfahren hat, bei aller berechtigten Kritik – etwa hinsichtlich Konzipierung bestimmter Zeitabschnitte und der Berücksichtigung bzw. ausreichenden Würdigung historischer Persönlichkeiten – in Kapitel 5 (Krisenzeiten und Renaissance, 14.–15. Jahrhundert) im Unterabschnitt 4, in dem Religion und Geistesleben beleuchtet werden, einen Abschnitt über *Ketzerbewegungen*.³ Im Fokus steht hierbei die *causa fidei* des Konstanzer Konzils und damit die Verurteilung der als häretisch eingestuften Auffassungen des Prager Theologen Jan Hus, der die Lehre des John Wyclif übernommen habe, dessen grundlegende Kritik der Missstände am Zustand der Kirche mit wenigen Worten skizziert wird.⁴ Verwiesen wird auf die Flucht der Lollarden als Wyclif-Anhänger nach Böhmen, wo sich die Tschechen der „dominierenden deutschen Kultur“ (!) widersetzt und innerhalb der Universität „die Deutschen auch angegriffen“ hätten.⁵

* Der vorliegende Beitrag wurde auf dem Hus-Kolloquium am 1. November 2012 in Prag gehalten bzw. krankheitsbedingt lediglich verlesen. Die Vortragsform ist hier weitgehend beibehalten, allerdings um einen Anmerkungsapparat erweitert.

¹ Vgl. *Europäisches Geschichtsbuch*. Geschichtliches Unterrichtswerk für die Sekundarstufe I und II. Eine europäische Initiative von Frédéric DELOUCHE, dt. Ausgabe Stuttgart 1992.

² Frédéric DELOUCHE, *Dějiny Evropy*, Praha 1995.

³ *Europäisches Geschichtsbuch*, S. 178–181.

⁴ Ebd., S. 179f. So heißt es hier auf S. 179 mit Blick auf Hus: „*Jan Hus (1371–1415) war Theologieprofessor und Rektor der Universität Prag. Er predigte für die Reform der Kirche, wurde exkommuniziert und vor das Konzil zu Konstanz geladen. Dort wurde er verurteilt und am 6. Juli 1415 verbrannt.*“

⁵ Ebd., S. 180. Die Aussage ist jedoch recht allgemein gehalten, ja ziemlich vage, ohne dass der historische Kontext – etwa in der Stadt- und Universitätsgeschichte – sichtbar wird.

Als Kirchenkritiker habe das Konstanzer Konzil Hus vorgeladen und dann ins Gefängnis geworfen, während der Kaiser – Sigismund hatte zu diesem Zeitpunkt freilich diesen Titel noch gar nicht inne – sein Versprechen des freien Geleits gebrochen habe.⁶ Weiter heißt es mit Blick auf die Folgen von Hussens Verbrennung 1415: „Eine gewaltsame Volkserhebung in Böhmen war die Folge, angeführt von einer kleinen radikalen Gruppe, den Taboriten. Die gemäßigeren Hussiten, die Kalixtiner, schlossen sich ihnen an. Trotz gewaltsamer Versuche konnte die Bewegung nicht unterdrückt werden.“⁷

Warum wurde gerade diese Eingangspassage gewählt? Dafür sprechen inhaltlich sicherlich mehrere Gründe. Zunächst handelt es sich bei dem *Europäischen Geschichtsbuch* um – für junge Menschen (konkret: Schüler im Alter von ca. 13 bis 19 Jahren) in den europäischen Kontext als notwendiges Basiswissen eingeordnete – Zusammenhänge von gesamtkontinentaler Bedeutung. Dass Johannes Hus hier ein Platz gebührt, steht außer Frage. Andererseits erscheint dem Autor das, was in wenigen Zeilen angedeutet wird, symptomatisch für die Schulbuchliteratur insgesamt. Hus ist hier, um es kurz zu machen, weitgehend eine Randfigur der europäischen Geschichte, wobei das vermittelte und das vorhandene Wissen faktographisch wie kontextual einen rudimentären Charakter besitzen. Dies hat im Übrigen auch eine vom Autor im Vorfeld des Kolloquiums durchgeführte Befragung von Personen mit unterschiedlichem Bildungshintergrund und unterschiedlichem Alter – keineswegs repräsentativ (!) – bestätigt, wobei die kurz zu beantwortenden Fragen lediglich lauteten:

1. Wann lebte Johannes Hus?
2. Wer war Johannes Hus?
3. Welche Wirkungen gingen von Hus aus?

Dass Johannes Hus im 15. Jahrhundert lebte, darf im Großen Ganzen als *communis opinio* gelten. Die meisten Befragten waren dabei der Überzeugung Hus habe in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts gelebt, ein Befragter suchte Hus abweichend hierzu in das 18. Jahrhundert einzuordnen. Auf die Frage, wer Hus gewesen sei, antworteten die meisten – manche freilich nach längerem Nachdenken – richtig mit Theologe und Reformator. Der als moralisches Vorbild wirkende Prediger spielte keine Rolle.⁸ Und die Wirkungen, die von Hus ausgingen, ordneten die meisten Teilnehmer der kleinen Umfrage richtig ein, indem sie auf die „erste reformatorische Bewegung“, die Stärkung des tschechischen Nationalbewusstseins und die Vorläuferrolle Luthers verwiesen. Ein Teilnehmer wusste sogar zu berichten, dass Hus bedeutsam für die Entwicklung der tschechischen Sprache gewesen sei und in der Folge der Verbrennung Hussens die nach ihm benannten Hussitenkriege ausbrachen. Summa summarum also ein auf den ersten Blick befriedigendes Ergebnis, das freilich noch durch einen quantitativ größeren Kreis von zu interviewenden Personen – vor allem jüngeren Menschen – untermauert bzw. differenzierter betrachtet werden muss!⁹ Dennoch scheint, dies darf bereits an dieser Stelle konstatiert werden, eine Popularisierung aus verschiedenen Gründen wichtig zu sein.

⁶ Die Kaiserkrönung erfolgte erst 1433. Aus den nachfolgenden Sätzen ließe sich schließen, die „hussitische Bewegung“ sei bereits 1415 nach der Verbrennung Hussens in Konstanz ausgebrochen. Außerdem wird der soziale und heterogene Charakter der Bewegung bzw. Revolution nicht deutlich.

⁷ Ebd., S. 180.

⁸ Eine Umfrage unter Theologiestudenten würde hier vermutlich ein differenzierteres Bild ergeben.

⁹ Dies bleibt weiterführenden Untersuchungen vorbehalten.

Ad hoc sprechen aus unserer Sicht der Dinge drei Gründe hierfür.

1. Mit Ausnahme eines sehr kleinen, überschaubaren Kreises von Spezialisten in Deutschland (vor allem Mediävisten und Kirchenhistorikern) und deren Fachwissen ist Hus, wenn überhaupt, für die breite Öffentlichkeit eine Randfigur in der Geschichte, die weder in Büchern (populärwissenschaftlichen Charakters, Schulbuchliteratur) noch in den elektronischen Medien eine größere Bedeutung besitzt.¹⁰
2. Das Wissen über Hus und sein Wirken ist gering, gleiches gilt in noch stärkerem Umfang für den zeitgeschichtlichen Kontext seines Wirkens im Allgemeinen und die Kenntnis der Verhältnisse im Königreich Böhmen um 1400 im Besonderen.¹¹
3. Die Verbindungslinie von Hus zu Luther – also von der Vorreformation des 15. zur eigentlichen Reformation des 16. Jahrhunderts – ist vielen nicht oder kaum bewusst.¹² Popularisierung scheint also angebracht, wobei ein genauerer Blick auf das Thema „Popularisierung“ nicht nur lohnt, sondern geradezu erforderlich ist. Der Begriff „Popularisierung“ des Hus-Bildes inkludiert dabei aus unserer Sicht vier Fragen:
  1. Wie ist der aktuelle Stand bzw. wie populär ist das Hus-Bild in Deutschland?
  2. Was kann bzw. muss für eine weitere Popularisierung getan werden?
  3. Wie kann dies geschehen bzw. auf welchen Ebenen?
  4. Wer kann dies tun?

Im Folgenden soll kurz der Versuch unternommen werden zumindest diese vier in unseren Augen Schlüsselfragen zu beantworten bzw. zumindest Anregungen zu vermitteln. Dies geschieht aus der Perspektive eines Historikers, der vor einem Jahr selbst eine für einen breiteren Leserkreis bestimmte Hus-Biographie in Deutschland vorgelegt hat.¹³

Zu Frage 1:

Zu fragen ist in diesem Kontext, welche Quellen zur Beantwortung der Frage herangezogen werden können und auf welchen Ebenen eine Antwort zu finden ist. Hier sei der Blick zunächst auf die Schulbuchliteratur gerichtet, zumal dort für junge Menschen Basiswissen und ein Geschichtsbild (als Idealziel!) vermittelt werden. Die Situation vor 1989, also im geteilten Deutschland, war – was hier nur angedeutet werden kann – folgende: Während Johannes Hus in westdeutschen Schulbüchern bestenfalls als Fußnote der Geschichte zu finden ist, war Hus in der DDR immerhin der revoltierende Märtyrer, der den reichen Geistlichen den Besitz nehmen und die Missstände in der Kirche

¹⁰ Eine Ausnahme freilich stellt der bei Wikipedia unter de.wikipedia/wiki/Jan_Hus abrufbare Beitrag über Jan Hus dar, der einen insgesamt guten Einstieg zum Thema bietet, zumal hier Leben und Werk des „Reformators“ Hus im zeitgeschichtlichen Kontext behandelt werden. Hierzu zählen auch die Bedeutung Hussens für das tschechische Nationalbewusstsein sowie eine Beschreibung der von Jan Hus vertretenen, an Wyclif orientierten bzw. von diesem übernommenen Lehre – ebenso wie ein Verweis auf Erinnerungsorte (u. a. Hus-Denkmal auf dem Altstädter Ring in Prag und Hus-Museum in Konstanz). Darüber hinaus enthält der gut verständlich geschriebene Beitrag wichtige Literaturhinweise, die dem interessierten Leser einen Einstieg in eine vertiefende Beschäftigung mit der Thematik Hus ermöglichen.

¹¹ Auch hier ist der an geschichtlichen Themen interessierte Leser im Großen Ganzen auf Wikipedia bzw. im World Wide Web zur Verfügung stehende Lemmata angewiesen.

¹² Im Zusammenhang mit dem 500. Geburtstag Martin Luthers, der 1983 im damals noch geteilten Deutschland mit zahlreichen Veranstaltungen begangen wurde (darunter Konferenzen und Ausstellungen) kam diese Verbindungslinie durchaus zur Sprache, ist jedoch unserer Auffassung nach wieder aus dem Blickfeld einer breiteren Öffentlichkeit verschwunden.

¹³ Thomas KRZENCK, *Johannes Hus. Theologe, Kirchenreformer, Märtyrer*, Gleichen – Zürich 2011.

seiner Zeit beseitigen wollte.¹⁴ Die politische Instrumentalisierung Hussens in der marxistisch-leninistischen Geschichtsauffassung (stärker natürlich noch die der Hussiten) ist hier unverkennbar. Polemisch zugespitzt ließe sich die These formulieren: Das Hus-Bild der DDR muss nur „abgerüstet“ (will heißen: ideologisch entkernt), dasjenige der alten Bundesrepublik „aufgerüstet“ (das heißt faktographisch, inhaltlich und kontextual) werden. Ganz so einfach jedoch ist die ganze Sache in der Praxis nicht.

Deshalb lohnt ein genauerer Blick in die aktuellen deutschen Schullehrbücher im Fach Geschichte. Meine Beobachtungen stützen sich dabei auf eigene Internetrecherchen (über Lehrpläne deutscher Gymnasien aus verschiedenen Bundesländern), eine Zuarbeit des Georg-Eckert-Instituts für internationale Schulbuchforschung¹⁵ sowie des Klett Schulbuchverlages Leipzig. Bildung ist in Deutschland Ländersache, dies spiegelt sich folgerichtig auch in den Geschichtslehrbüchern bzw. Plänen für den Geschichtsunterricht wider. Übergreifend hat der Verband der Geschichtslehrer Deutschlands zuletzt 2011 sog. „Bildungsstandards Geschichte (Sekundarstufe I)“ herausgegeben, wobei auch im Internet Kompetenzmodell und synoptische Darstellung der Kompetenzen und verbindlichen Inhalte des Geschichtsunterrichts abrufbar sind.¹⁶ In concreto heißt dies für Johannes Hus: Für den Zeitraum der frühen Neuzeit findet sich im Abschnitt „*Religion und Politik: Reformation und Glaubenskriege*“ sowie den von den Schülern zu erläuternden Gründen für die Spaltung der katholischen Kirche und den daraus folgenden politischen Konsequenzen für die Europäische Geschichte bei der Thematisierung von innerer Krise der katholischen Kirche zu Beginn des 16. Jahrhunderts, der Kritik und Reformbewegung sowie der Verurteilung der „Ketzer“ ein marginaler Hinweis auf Jan Hus, 1415.¹⁷ Es obliegt dem jeweiligen Geschichtslehrer, dieses Thema zu gestalten und dabei Hus einzubeziehen. Dazu einige Beispiele in loser Abfolge:

Die Landesarchivdirektion Baden-Württemberg hat bereits 2002 in ihren Archivnachrichten *Quellenmaterial für den Unterricht* bereitgestellt, wobei in Klasse 11 in den Gymnasien des Bundeslandes der Fokus auf das Spätmittelalter gelenkt wird und hier konkret die politischen, wirtschaftlichen und geistigen Krisenphänomene eine Behandlung erfahren. Hierin eingeordnet taucht auch Hus auf, im Zusammenhang mit Schisma, konziliarer Bewegung und Konstanzer Konzil.¹⁸ Es heißt hier (freilich im Detail fehlerhaft): „*Im Kampf gegen ihre Kritiker hatte sich die Kirche freilich ein scharfes Schwert geschmiedet: die Inquisitionsbehörde, der ab 1252 die Anwendung der Folter bei der peinlichen Befragung gestattet wurde und der Hus in Konstanz zum Opfer fiel.*“¹⁹

Die Berliner Senatsverwaltung für Schule, Jugend und Sport hat in ihrem vorläufigen Rahmenplan für Unterricht und Erziehung in der Berliner Schule, konkret: für das Wahlpflichtfach Geschichte an Gymnasien (Klassen 9 und 10) neben die Regionalgeschichte

¹⁴ Eine ausgewogene Biographie Hussens legte hier – als Summe einer geradezu lebenslangen Beschäftigung mit dem Thema – lediglich Ernst Werner vor. Vgl. Ernst WERNER, *Jan Hus. Welt und Umwelt eines Prager Frühreformators*, Weimar 1991.

¹⁵ Für kritische und sachdienliche Hinweise ist der Vf. Herrn Dr. Steffen Sammler zu Dank verpflichtet.

¹⁶ Verband der Geschichtslehrer Deutschlands. Bildungsstandards Geschichte (Sekundarstufe I). Vom Arbeitskreis Bildungsstandards dem VGD zur Diskussion vorgelegt auf dem Historikertag am 29. September 2010 (Stand der Überarbeitung: 10. 5. 2011). Online abrufbar unter www.geschichtslehrer.org/2.html.

¹⁷ www.geschichtslehrerverband.org/fileadmin/images/Bildungsstandards/Webfassung/html/b1_fruhe_neuzeit.html

¹⁸ Vgl. *Archivnachrichten* (Quellenmaterial für den Unterricht). Herausgegeben von der Landesarchivdirektion Baden-Württemberg, Nr. 24, Mai 2002, S. 1.

¹⁹ Ebd., S. 1. Online abrufbar unter www.landesarchiv-bw.de/web/46257.

Brandenburg-Preußens für die Klasse 10 den Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit zum einen und das Thema „Deutsche – Tschechen“ in den Mittelpunkt gerückt.²⁰ Auch hier erscheint Hus zunächst im Lerninhalt „Religiöse Strömungen am Vorabend der Reformation“ (in einer Reihe übrigens mit dem Florentiner Savonarola!), beim zweiten Themenkreis Deutsche – Tschechen immerhin etwas ausführlicher innerhalb der Darlegungen über das Königreich Böhmen vom Mittelalter bis ins 18. Jahrhundert!²¹

Im *Brigg Pädagogik Verlag Augsburg*, also im katholischen Bayern, hat Heinz Auernhammer ein Buch unter dem Titel *Leben im Zeitalter der Glaubenskrisen* herausgebracht, in dem es u. a. auch wieder um die Krise des Spätmittelalters geht.²² Die Schüler werden hier mit einem Textauszug über die Verbrennung des Jan Hus (also aus der Chronik des Ulrich Richental) konfrontiert, wobei zwei konkrete Fragen im Raum stehen:

- a) Was hat denn Jan Hus eigentlich kritisiert?
- b) Warum fand er denn so viel Gehör mit seiner Kritik?²³

Damit wird auch die Zeitspanne von 1415–1517, also rund ein Jahrhundert, angesprochen und zugleich nach den Gemeinsamkeiten und Unterschieden von Hus und Luther gefragt.

In dem Buch *Geschichte und Geschichten* aus dem Ernst Klett Schulbuchverlag wird Luthers Thesenanschlag 1517 thematisiert und das Schicksal des Kirchenkritikers Hus mit demjenigen Luthers verglichen, um auf die unterschiedlichen Folgen ihres Handelns zu verweisen: „Die Kirche leitete 1518 einen Ketzerprozess gegen Luther ein. Hier verfuhr der Papst nicht anders als rund hundert Jahre früher im Fall des Böhmen Johannes Hus. Schon Hus hatte den Reichtum der Kirche kritisiert und gefordert, dass sich ein Christ nur vor seinem Gewissen zu verantworten habe. Luther war also nicht der erste Reformator. Aber Hus hatte als ‚Ketzer‘ auf dem Scheiterhaufen sterben müssen, dieses Schicksal blieb Luther erspart.“²⁴

Am meines Wissens ausführlichsten wird der eben angesprochene religiöse Umbruch im Geschichtslehrbuch *Zeiten und Menschen*, erschienen im Wissenschaftsverlag Schöningh, durch den Einbau kurzer Biogramme der Kirchenreformer John Wyclif, Johannes Hus (der hier 1365 geboren wurde!) und Girolamo Savonarola dargestellt.²⁵

Summa summarum darf konstatiert werden: Johannes Hus wird überall erwähnt, meistens nur kurz und wenn, dann im Kontext der Krise des Spätmittelalters, der Inquisition und

²⁰ Vgl. Senatsverwaltung für Schule, Jugend und Sport. Vorläufiger Rahmenplan für Unterricht und Erziehung in der Berliner Schule. Wahlpflichtfach Geschichte (Gymnasium, Klassen 9 und 10). Online abrufbar unter www.uni-muenster.de/.../geschichte/.../berlin/berlin-rp-gymnasium-...

²¹ Ebd., S. 6.

²² Vgl. Heinz AUERNHAMMER, *Leben im Zeitalter der Glaubenskrisen*, 2. Aufl., Augsburg 2010 (hier besonders Kap. 2: Was kritisierte Martin Luther an der Kirche). Online abrufbar unter www.brigg-paedagogik.de/.../Leben_im_Zeitalter.../Probeseite_S_20,2...

²³ Ebd., S. 20f.

²⁴ Werner ABELEIN (Hg.), *Geschichte und Geschichten*, Stuttgart – Leipzig (Ernst Klett Schulbuchverlage) 2005, S. 261. Online partiell abrufbar unter www.2.klett.de/sixcms/list.php?page=lehrwerk...Geschichte... Hier gelangt man auf eine Seite „Geschichte erleben“ und bei weiterer Suche durch Klick auf den Button „Mittelalter/ Frühe Neuzeit“ sowie nachfolgend auf „Aufbruch in eine neue Zeit“ bzw. anschließend auf „Die Inquisition“ (auch online unter sragg.de/privat/inquisition2000neu/index.htm) auf Beispiele für prominente Ketzer – hier speziell auch Hus als eine der bedeutendsten Figuren der tschechischen Geschichte. Allerdings finden sich in dem halbseitigen Text zahlreiche Fehler und Ungenauigkeiten (Hus wurde nicht 1402 Rektor der Universität Prag), die freilich der Betreiber der Klett-Website – also der Verlag – nicht zu verantworten hat.

²⁵ Vgl. Hans-Jürgen LENDZIAN – Wolfgang MATTES (Hgg.), *Zeiten und Menschen*, Paderborn 2007, S. 170.

Ketzerverfolgung (so etwa auch im Lehrplan des Louise-Schroeder-Gymnasiums in München²⁶) sowie der „reformatorischen“ Verbindungslinie zu Martin Luther ein Jahrhundert nach ihm. Die Einordnung ist korrekt, bei Fehlern im Detail (Fakten, Zusammenhänge). Hussens Heimat und Wirkungsfeld Böhmen wird kaum näher beleuchtet (wenn, dann mit Blick auf die Verbrennung des Prager Predigers ohne Nennung seines Wirkungsortes und den Beginn der Hussitenkriege).

Nochmals zur ersten Frage: Natürlich kann sich die Beantwortung der ersten Frage nicht allein und ausschließlich auf die eingangs in ihrer Bedeutung und damit Langzeitwirkung freilich nicht hoch genug zu bewertende Schulbuchliteratur in Deutschland beschränken. Doch gibt es ein Hus-Bild außerhalb dieser? Natürlich spielt Hus auch an den Universitäten bei der Ausbildung von Historikern und Geschichtslehrern eine Rolle, freilich abhängig von den Forschungsschwerpunkten und Interessen des jeweiligen Lehrstuhlinhabers. Ich muss hier sicherlich nicht auf die Verdienste der Böhmen-Historiker Ferdinand Seibt, Jörg K. Hoensch oder auch Alexander Patschovsky verweisen, doch nach deren Emeritierung folgte eine andere inhaltliche Schwerpunktsetzung, Böhmen und Hus fielen aus dem Raster!²⁷

Eine vermutlich nicht zu unterschätzende Ausstrahlung besitzen Magazine, die sich an ein Laienpublikum wenden, das seinerseits Interesse an Geschichte zeigt. Hier verdient an erster Stelle *DAMALS. Das Magazin für Geschichte* Erwähnung, für das renommierte deutsche Historiker schreiben und das sich bereits mehrfach, auch auf Initiative des Autors, mit Fragen der älteren böhmischen Geschichte befasst hat.²⁸ 2006 erschienen in der Märzausgabe gleich drei populärwissenschaftliche Artikel über Johannes Hus selbst: ein Porträt Hussens und ein Beitrag über Hus und das Konstanzer Konzil aus der Feder des Tübinger Mediävisten und Hus-Biographen Peter Hilsch sowie ein kurzer Essay über Jan Hus als Leitfigur der Tschechen im 19. und beginnenden 20. Jahrhundert, den der Kieler Historiker Rudolf Jaworski verfasste.²⁹ Aktuell liegt die Auflagenhöhe dieses monatlich erscheinenden

²⁶ Vgl. hierzu online www.lsg.musin.de/geschichte/Start-G/mittelalter.htm, Lemma: Inquisition. Natürlich begannen die Hussitenkriege nicht 1415, wie eine Übersichtstafel glauben machen will!

²⁷ Andererseits sind 2012 sowohl ein Sammelband zur Hussitischen Revolution als auch ein Buch über „Europa im 15. Jahrhundert“ erschienen, die die Hussiten – Hus eingeschlossen – unter religiösen, politischen und regionalen Aspekten im zeitgeschichtlichen Kontext und basierend auf dem aktuellen Forschungsstand thematisieren. Vgl. Franz MACHILEK (Hg.), *Die hussitische Revolution. Religiöse, politische und regionale Aspekte*, Köln – Weimar – Wien 2012, sowie Winfried EBERHARD, *Die hussitische Revolution in Böhmen. Ursachen – Ziele und Gruppen – Verlauf – Ergebnisse*, in: Klaus Herbers – Florian Schuller (Hgg.), *Europa im 15. Jahrhundert. Herbst des Mittelalters – Frühling der Neuzeit?*, Regensburg 2012. Auf der einen Seite werden diese beiden Publikationen sicherlich nur ein Fachpublikum innerhalb der Historikerzunft erreichen, auf der anderen Seite basieren die im zweiten Band enthaltenen Beiträge auf einer Tagung an der Katholischen Akademie Bayerns 2011, die für ein breiteres Publikum gedacht war. Hieraus ließen sich, mit Blick auf eine Popularisierung des Hus-Bildes in den kommenden Jahren sicherlich Anregungen entnehmen.

²⁸ Vgl. www.damals.de/ Unter der Rubrik „Archiv“ lassen sich manche Beiträge zumindest auszugsweise abrufen.

²⁹ Die Grundaussagen des Beitrags sind online abrufbar unter <http://www.damals.de/de/16/Der-Kult-um-einen-frommen-Gottesmann.html?issue=170442&aid=170425&cp=1&action=showDetails>. Eine Grundaussage lautet: „Auf breiter Basis sollte sich die Nationalisierung des Jan Hus als Leitfigur der tschechischen Nationalkultur freilich erst im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts durchsetzen – mit Ausläufern bis in katholische und sozialdemokratische Kreise hinein. Der Hus-Kult war inzwischen nicht nur zu einem integralen Bestandteil des tschechischen Geschichtsbildes geworden, sondern fand seinen Niederschlag unter anderem in der schönen Literatur und seit 1869 auch in besonderen Hus-Feierlichkeiten.“ (Ebd.). Ergänzend hierzu muss verwiesen werden auf die ebenfalls online zugängliche, im Jahre 2007 an der Freien Universität Berlin angefertigte Studienarbeit von Monika Prokopová zum Mythos Jan Hus unter dem Titel „Gönnt einem jeden die Wahrheit“. *Nationale und politische Mythen mittel- und osteuropäischer Nationen im 19./20. Jahrhundert*. Online abrufbar unter www.books.google.de/books?isbn=364021451X. Zuletzt auch Das Konstanzen Konzil, in: *DAMALS* 2/2014, S. 14–52.

Magazins bei knapp 24 000 Heften. Auch ein weiteres Magazin (*P.M.History*), eigenen Aussagen zufolge das größte deutsche Geschichtsmagazin mit einer Druckauflage von knapp 105 000 Heften monatlich, hat sich mit Johannes Hus beschäftigt.³⁰

Verwiesen werden muss darüber hinaus auch auf jene Städte mit hussitischer Tradition in Deutschland, die sich ihrer Geschichte in diesem Kontext besonders bewusst sind und zudem mit „Hussitenfestspielen“ ein breiteres Publikum mit dieser Thematik in ganz eigener Weise vertraut machen möchten.³¹ Besonders gepflegt werden diese „Hussitenfestspiele“ in der Oberpfalz. Seit 1983 bereits wird in Neunburg vorm Wald das Freilichtspiel „Vom Hussenkrieg“ alljährlich im Sommer aufgeführt, das u. a. auch die historischen Hintergründe der Hussitenkriege aufzeigt und dabei zudem in einem Handlungsstrang dezidiert auf das „geistige Haupt der reformatorischen Bewegung“, Johannes Hus, verweist.³² Insofern kann den Aufführungen auch durchaus eine didaktisch-pädagogische Funktion und eine daraus resultierende Breitenwirkung zugemessen werden, die dem Verständnis für Hus und die Hussiten zuträglich sein dürfte.³³

Was die elektronischen Medien anbetrifft muss der interessierte Laie, auch wenn mittelalterliche Geschichte in mancherlei Hinsicht eine gewisse Konjunktur auf dem Buch- und Fernsehmarkt erlebt, schon genauer suchen.³⁴ Gibt man im Internet das Lemma „Johannes Hus“ ein, findet sich zunächst ein ausführlicher, thematisch gut strukturierter Artikel, inklusive einem guten Literaturüberblick, über den christlichen Theologen, Prediger und Reformator Jan Hus.³⁵ Weitere Informationen tauchen dann bei Eingabe desselben Lemmas auf konfessionell geprägten Internetseiten auf.³⁶

Kein Ort ist in Deutschland natürlich besser geeignet das Hus-Bild zu popularisieren als das südbadische Konstanz, durch „Hus-Haus“ mit kleiner Ausstellung und „Hussenstein“ als Ort der (vermeintlichen) Verbrennung geradezu prädestiniert, bei Einheimischen und vor allem Gästen die Erinnerung an den Prager Gelehrten, Theologen, Prediger und Kirchenreformer wach zu halten.³⁷

Zu Frage 2:

Was kann und muss oder besser: sollte, für eine Popularisierung getan werden? In die Jahre 2014–2018 fallen in seltener Dichte einige für die Popularisierung des Hus-Bildes

³⁰ Vgl. www.pm-magazin.de/a/der-betrogene-reformator, wo Hus als Opfer des Konstanzer Konzils versinnbildlicht wird.

³¹ Vgl. hierzu auch die Homepage www.hussitenstaedte.net.

³² Unter www.hussiten.de/festspiel/ finden sich nähere Hinweise.

³³ Zum Kontext vgl. auch Milada KRAUSOVÁ, *Husitské války v historickém povědomí obyvatel česko-bavorského pohraničí*, Domažlice 2000.

³⁴ Mitunter wird der interessierte Laie bei You Tube fündig – bei Eingabe des Stichwortes „Johannes Hus“ etwa stößt man auf kurze, knapp zehnminütige Videos unter dem Titel „Die Papst AG“, in denen spätmittelalterliche Kirchenkritik am Beispiel des Engländers John Wyclif und Hussens behandelt wird, die Diskussion um eine arme Kirche auch visuell in den Fokus rückt, ebenso die Situation in Prag um 1400 und deren Folgen bis hin zu den Hussitenkriegen. Vgl. online unter www.youtube.com/watch?v=hsmSUROUsok. Expressis verbis gehen zwei der drei Videos auf Hussens Werdegang ein und betonen besonders seine tschechischsprachige Predigertätigkeit an der Bethlehemskapelle seit 1402 sowie die Zuspitzung der Lage nach Hussens Kritik am Ablasshandel sowie dem Entzug der Protektion König Wenzels IV.

³⁵ http://de.wikipedia.org/wiki/Jan_Hus

³⁶ Vgl. u. a. www.bibelstudium.de/index.php?articles/544/Jan+Hus+-+ein... oder www.glaubenszeugen.de/kalender/h/kalh079.htm.

³⁷ Der Vf. hat im Rahmen einer Veranstaltungsreihe des Rosgarten-Museums Konstanz im Juni 2012 selbst einen Vortrag zum Thema „Neues von Hus?!“ gehalten. Vgl. zudem Uwe HAUSER, *Jan Hus*, Karlsruhe 2013.

wichtige Gedenktage, ja sogar ganze Jahre. 2014 beginnen die vielfältigen Feierlichkeiten zum 600jährigen Gedenken an den Beginn des Konstanzer Konzils als der größten Kirchenversammlung des Spätmittelalters.³⁸ In einem bereits vorliegenden Informationsheft der Stadt Konstanz unter dem Titel *600 Jahre Konstanzer Konzil 2014–2018 – Europa zu Gast* heißt es u. a.: „*Ein starker Fokus wird auf Angeboten für Kinder und Jugendliche liegen. Sie sollen schon früh mit Europa und europäischer Geschichte in Verbindung gebracht werden.*“³⁹ Geplant ist, die Erinnerung an das Constantiense als bleibende Erinnerung zu begehen. „*5 Jahre – 5 Köpfe – 5 Themen*“ sollen dabei im Fokus stehen:

- **2014** – Im Eröffnungsjahr konzentriert sich das Interesse auf König Sigismund im sog. „Jahr der europäischen Begegnungen“.⁴⁰
- **2015** – Es folgt Johannes (Jan) Hus im „Jahr der Gerechtigkeit“, wobei 1. auch das Gedenken auf Hieronymus von Prag mit einbezieht und 2. internationale und ökumenische Gedenkveranstaltungen an beide Märtyrer erinnern und zur Auseinandersetzung mit Themen wie Toleranz, Umgang mit Andersgläubigen sowie Werte und ihr Wandel anregen sollen. Die Popularisierung des Hus-Bildes, so ließe sich anfügen, erlangt also eine über die Persönlichkeit Hussens hinausreichende Bedeutung, unter Einbeziehung auch konfessionsübergreifender Themen mit aktueller Bedeutung!⁴¹
- **2016** – ist dem „lebendigen Mittelalter“ gewidmet und das einzige Jahr, in dem eine literarische Persönlichkeit in den Fokus rückt.⁴²
- **2017** – im „Jahr der Religionen“ steht, im Einklang mit dem Reformationsjubiläum, der interreligiöse Dialog im Blickpunkt,⁴³ während
- **2018** – im „Jahr der Kultur“, das Oswald von Wolkenstein gewidmet ist, der europäische Kulturaustausch eine Schwerpunktsetzung erfährt.⁴⁴

Zu Frage 3:

Frage 2 hat hier partiell bereits Antworten geliefert. Zur Frage, wie und auf welchen Ebenen eine Popularisierung erfolgen kann, sei hier nur kurz angemerkt, dass das öffentlich-rechtliche Fernsehen in Deutschland hier hoffentlich einen Beitrag in Gestalt einer Dokumentation liefern wird.⁴⁵ Die ohnehin touristisch stark frequentierte Universitätsstadt Konstanz wird als Ausstellungsort (Landesausstellung) zweifellos eine herausragende Rolle spielen. Da zwei Hus-Biographien deutscher Historiker vorliegen, kann die

³⁸ Neben einer großen Landesausstellung am einstigen Tagungsort des Konzils ist mit wissenschaftlichen wie populärwissenschaftlichen Veranstaltungen bzw. Tagungen zu rechnen. Bereits 2012 fand darüber hinaus im Universitätsarchiv Leipzig ein sog. „Böhmen-Tag“ statt, der an die Bedeutung des sog. Kuttenberger Dekrets von 1409 erinnerte, das in seinen Folgen u. a. zur Gründung der Universität Leipzig im gleichen Jahr geführt hatte. Der Vf. hat auf dieser Veranstaltung zum Thema „Ketzer oder Märtyrer? Johannes Hus in den Fängen der Inquisition“ gesprochen.

³⁹ *600 Jahre Konstanzer Konzil 2014–2018. Europa zu Gast.* Herausgegeben von der Stadt Konstanz 2012.

⁴⁰ Ebd., S. 8.

⁴¹ Ebd., S. 10.

⁴² Ebd., S. 10f.

⁴³ Ebd., S. 12.

⁴⁴ Ebd., S. 12f.

⁴⁵ Aktuell liegen hier noch keine näheren Informationen vor, auch wenn z. B. die ARD-Leitlinien 2013/14 expressis verbis bislang keine Sendung zum Thema Konstanzer Konzil ausweisen, sondern andere Themen (u. a. Karl der Große und Erster Weltkrieg) im Blickpunkt stehen.

Popularisierung zumindest in bescheidenem Umfang flankiert werden.⁴⁶ Soweit dem Vf. bekannt, plant der Leipziger Kirchenhistoriker Armin Kohnle darüber hinaus eine Edition von Hus-Schriften in deutscher Übersetzung, die über den Band von Walter Schamschula von 1964 hinausgeht.⁴⁷

Und: Im Rahmen des „Luther-Jahres“ 2017 scheint die Gelegenheit günstig, das gesamte Saeculum vor Luthers Thesenanschlag von seinem Ausgangspunkt her zu betrachten und das Thema Hus am Hauptwirkungsort der Reformation des 16. Jahrhunderts Wittenberg gesondert aufzugreifen. In welcher Form auch immer.⁴⁸ Allerdings steht bislang zu befürchten, dass die geistige Entwicklungslinie von böhmischer zu deutscher Reformation, von Johannes Hus zu Martin Luther in ihrer Tragweite nicht die ihr gebührende Rolle spielen wird, weshalb der evangelische Theologe Friedrich Goedeking – vorsorglich anmahnd – einen offenen Brief an Margot Käßmann, Botschafterin für das Reformationsjubiläum im Jahr 2017 verfasste.⁴⁹ Ein Schreiben, das im Übrigen auch von namhaften Historikern unterzeichnet wurde.

Zu Frage 4:

Es ist in meinem Verständnis in erster Linie Aufgabe der Historiker, d. h. der Mediävisten und Kirchenhistoriker, hier Leitlinien vorzugeben – etwa in Form von Veröffentlichungen und Vorträgen.⁵⁰ Über die Rolle der Medien und die Bedeutung der Stadt Konstanz hatte ich bereits gesprochen. Freilich: Zuviel zu erwarten, wäre in einer Zeit, in der Geschichte lediglich eine Nebenrolle (und sich das Thema Hus zudem zahlreicher Konkurrenz aus dem eigenen Lager in Gestalt anderer wichtiger Gedenktage zu erwehren hat) spielt, unrealistisch.⁵¹ Was jedoch keineswegs bedeutet, von einer Popularisierung Hussens abzulassen.

* * *

Natürlich ist das Hus-Bild in der Bevölkerung differenziert zu sehen: „Normalbürger“, geschichtsinteressierte Laien, Schüler, Studenten, konfessionell gebundene Menschen und Atheisten besitzen naturgemäß – mit Blick auf Inhalt und Umfang – ein unterschiedliches Wissen über Hus. Dies gilt es, als vorläufige Zwischenbilanz, zu festigen – und womöglich zu erweitern. Die Skala der Möglichkeiten für eine Popularisierung ist relativ breit:

⁴⁶ Vgl. Peter HILSCH, *Johannes Hus. Prediger Gottes und Ketzer*, Regensburg 1999, sowie Thomas KRZENCK, *Johannes Hus* (wie Anm. 13). Angekündigt auch Pavel SOUKUP, *Jan Hus*, Stuttgart 2014.

⁴⁷ Nach Auskunft von Armin Kohnle ist das geplante Projekt allerdings abhängig von einer notwendigen Finanzierung, die noch weitgehend offensteht. Insofern ist der interessierte Laie, sofern er nicht des Tschechischen mächtig sein sollte, nach wie vor angewiesen auf Walter SCHAMSCHULA, *Johannes Hus. Schriften zur Glaubensreform und Briefe der Jahre 1414–1415*, Frankfurt am Main 1969.

⁴⁸ Auf der Website www.luther2017.de wird aktuell z. B. auf „Weggefährten“, d. h. Zeitgenossen, hingewiesen, nicht aber auf „Vorläufer“! Immerhin: In der gerade erschienenen neuen Luther-Biographie von H. Schilling taucht der Name Hus gleich zehn Mal (!) als Vorläufer Luthers auf. Vgl. Heinz SCHILLING, *Martin Luther: Rebelle in einer Zeit des Umbruchs*, München 2012.

⁴⁹ Der Brief wurde in der Prager Zeitung veröffentlicht. Vgl. <http://www.pragerzeitung.cz/index.php/home/gesellschaft/16236-jan-hus-gehört-in-die-lutherdekade>.

⁵⁰ Aus den bisherigen Ausführungen dürfte bereits ersichtlich geworden sein, dass sich der Autor dieses Beitrags als Hus-Biograph diesem Anliegen verpflichtet fühlt.

⁵¹ Nicht vergessen werden sollte in diesem Zusammenhang, dass allein 2014 des 1200. Todestages Karls des Großen, des Ausbruchs des Ersten Weltkrieges vor genau 100 Jahren sowie des 25. Jahrestages der Friedlichen Revolution von 1989 und des Zusammenbruchs des Sozialismus – um nur drei weitere Anniversarien hervorzuheben – gedacht werden wird.

Artikel, Ausstellungen, Bücher, Berichte in den Medien. Es wäre freilich naiv zu glauben, dies könnte ein Selbstläufer sein mit bildungspolitisch durchschlagendem Erfolg. Aber vielleicht muss man sich ja hohe idealistische Ziele setzen, um am Ende einen zumindest geringen (und vor allem bleibenden) Erfolg zu sichern?

THOMAS KRZENCK

Popularizace Husova obrazu v současném Německu

SHRNUTÍ

Autor se zabývá problematikou popularizace Husova obrazu v současném Německu, přičemž vychází z tzv. evropské školní učebnice dějin, jež vyšla v roce 1992, mj. v Německu. Podrobně se pak věnuje problematice školních učebnic různých německých nakladatelství. Ukazuje přitom, že Hus je tématem ve výuce v jednotlivých spolkových zemích v závislosti od konfese a učebních plánů, nicméně hraje spíše okrajovou úlohu. Osobnost mistra Jana Husa vystupuje především v souvislosti s německou reformací 16. století. Vedle toho autor upozorňuje na populárně vědecké časopisy a příspěvky o Husovi a jeho době, resp. o Husovi jako kacíři, který byl odsouzen koncilem k smrti. Celkově si všímá především čtyř aspektů:

1. Jaký je aktuální stav, čili jak je Husův obraz v Německu populární? 2. Co můžeme anebo musíme dělat pro jeho další popularizaci? 3. Jakým způsobem je možno popularizaci Husova obrazu posílit a na kterých rovinách? 4. Kdo může realizovat takovou popularizaci?

Žádné město v Německu není vhodnějším místem pro popularizaci Husova obrazu než Kostnice u Bodamského jezera. Tzv. Husův dům s malou výstavou, jež seznamuje návštěvníky s životem Jana Husa, a také Husův kámen na místě, kde se nacházela hranice, na které byl Hus upálen, jsou identifikační místa, kde je paměť na pražského mistra stále živá a která slouží jako „vzpomínková místa“ v klasickém smyslu slova.

V letech 2014–2018 budou podmínky pro popularizaci Husova obrazu zvláště vhodné, což platí v první řadě pro město Kostnici jako vzpomínkové místo par excellence, ale podle autorova soudu i pro celé Německo. Slavnosti nazvané „Evropa na návštěvě“ budou v těchto jubilejních letech připomínat mj. fascinující osobnosti. V roce 2014 to bude král Zikmund Lucemburský a v následujícím roce 2015 mistr Jan Hus v tzv. „roce spravedlnosti“ (což je zajímavé označení, které by podle interpretace autora mohlo naznačovat, že Hus byl upálen „nespravedlivě“). Odkazy na aktuální internetovou prezentaci „Konstanzer Konzil“ ukazují, že mnohé aspekty v rámci zemské výstavy budou hrát důležitou úlohu, včetně Husa samého. Nicméně zůstává otevřenou otázkou v souvislosti s tzv. Lutherovou dekádou, jakou úlohu bude hrát v reformačních slavnostech v Německu český bohoslovec, kazatel a reformátor vedle svého následníka o sto let později, Martina Luthera.

Český překlad: autor

STŘEDOVĚKÁ VYOBRAZENÍ JANA HUSA – TEOLOGICKÉ INTERPRETACE HISTORICKÝCH UDÁLOSTÍ

MILADA STUDNIČKOVÁ

MEDIEVAL DEPICTIONS OF JAN HUS: THEOLOGICAL INTERPRETATION OF HISTORICAL EVENTS

This study deals with well-known portraits of Master Jan Hus in the Martinická (Martinitz) Bible and in the Litoměřický graduál (Gradual of Leitmeritz) in relation with the accompanying texts. It seems that the illuminations are in fact pictorial explanations of a historical event which use Biblical models in the spirit of typological parallelism.

Key words: Jan Hus – Martinická bible (Martinitz Bible) – Litoměřický graduál (Gradual of Leitmeritz) – biblical exegesis – typological parallelism

Středověká zobrazení smrti Jana Husa¹ se objevují takřka v každé historické publikaci. Ve většině případů se jedná o iluminace ze středověkých rukopisů. Pokud vyobrazení z rukopisů text pouze oživují, obdobně jako novodobé fotografie zachycující historické okamžiky, dochází k významnému posunu jejich významu. Středověká vyobrazení nejsou zachycením okamžiku, nýbrž dobově podmíněnou interpretací události² chápané v kontextu dějin spásy.³ V české reformaci byly události často interpretovány v eschatologických souvislostech.⁴ Toto pojetí navazuje na dlouhou interpretační tradici, sahající až k rabínským metodám reinterpretace biblických textů a k počátkům typologické exegeze. Kristův život je již v Novém zákoně chápán jako naplnění starozákonních proctví, v Apokalypse jsou starozákonní texty volně

¹ Přehled vyobrazení viz Jan ROYT, *Ikonografie Mistra Jana Husa v 15. až 18. století*, Husitský Tábor – Supplementum 1, Tábor 2001, s. 405–451; Kateřina HORNIČKOVÁ – Michal ŠROŇEK (edd.), *Umění české reformace*, Praha 2010. Většinu literatury k tématu uvádí Martina Šárovcová, *Jan Hus in Illuminated Manuscripts of the Bohemian Renaissance*, *The Bohemian Reformation and Religious Practice* 8, 2011, s. 288–316. Nové poznatky k ikonografii Jana Husa prezentují především metodologicky významné studie Mileny BARTLOVÉ, „*Upálení sv. Jana Husa“ na malovaných křídlech utrakvistického oltáře z Roudnik*, *Umění* 53, 2005, s. 427–443; dále práce Milady STUDNIČKOVÉ, *Jan Hus jako světlo prvního dne. K ikonografii Martinické bible*, in: Zdeněk Višek – Blažena Hrabánková (edd.), *Slánské rozhovory 2010*, <http://www.kultura.slansko.cz/upload/2012/01/optimal-screen-reformace-2010.pdf>, a Michala ŠROŇKA, *Comput digital and Jan Hus as Defender of the Faith/Comput digital a Jan Hus jako obhájce víry*, *Umění* 61, 2013, s. 2–22.

² Srv. Hanns P. NEUHEUSER, *Zugänge zur Sakralkunst: Narratio und institutio des mittelalterlichen Christgeburtbildes*, Köln – Weimar – Wien 2001, s. 378–379.

³ Dokládá to např. koncepce světových kronik začínající stvořením světa a pádem andělů, srv. Hans-Werner GOETZ, *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im hohen Mittelalter*, Berlin 2008, s. 41–106.

⁴ Srv. např. Alexander PATSCHOVSKÝ – František ŠMAHEL (edd.), *Eschatologie und Hussitismus*, Praha 1996; František J. HOLEČEK, *Několik poznámek k teologické inspiraci táborského Božího bojovníka dvacátých let 15. století ve světle indicií Žižkových listů a Vojenského řádu*, in: Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách. VI. mezinárodní husitologické sympozium, Tábor 12.–14. října 2004, Tábor 2007, s. 195–276.

aplikovány na poměry doby, kdy byla napsána, a prezentovány jako apokalyptický model pro všechny časy. Analogické myšlenkové postupy typologického paralelismu a popisy každodenní reality pomocí biblických předobrazů se objevují ve středověkých textech; při jejich výkladu je vždy nutno brát v úvahu funkci a okolnosti vzniku. Obdobně je tomu u středověkých obrazů, jejichž smysl může kontext podstatným způsobem modifikovat. Takřka totožná kompozice upálení M. Jana Husa může mít různé, někdy i protikladné významy. V Jenském kodexu je Hus mučedníkem a světcem, v Richentalově kronice kacířem.

Smrt M. Jana Husa nebyla v utrakvistických Čechách pouhou historickou událostí, nýbrž představovala milník v dějinně-teologických, eschatologických úvahách. Husovým upálením začíná *Chronicon causam sacerdotum Thaboriensium continens* Mikuláše z Pelhřimova a Husova smrt je zde, podle Petra Čorneje, chápána jako nový počátek křesťanstva, jež vstoupilo na cestu obrody a navrátilo se k čisté víře a Kristově apoštolské církvi.⁵ Obdobné pojetí dokládá i známá iluminace v Martinické bibli, považovaná za nejstarší dochované zobrazení Husovy mučednické smrti (obr. 1).⁶ Scéna je umístěna na počátku knihy Genesis, hned vedle vyobrazení Sedmi dnů stvoření. Upálení, jak ukázal Karel Stejskal, bylo domalováno dodatečně, na okraj stránky, kde má malba evidentně nedostatek místa.⁷ Patrné je to zejména při srovnání se „sesterskou“ bibli Cod. 1217 Rakouské národní knihovny s takřka totožnou iniciálou ke knize Genesis (obr. 2).⁸ Smrt Husa má bezprostřední vztah ke Stvoření světa, jehož šest dní bylo běžně vykládáno alegoricky jako šest světových věků.⁹ Jaká však mohla být souvislost Husova upálení s Genezí?

⁵ Za upozornění na tyto souvislosti děkuji prof. Petru Čornejovi. K Táborské kronice a Kronice Vavřince z Březové, která začíná rokem 1414 podáváním svátosti oltářní sub utraque, viz Petr ČORNEJ, *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, Praha 2003, s. 38, 44–45. V této souvislosti je příznačné, že upálení J. Husa bylo v textech zmiňováno a ve výtvarném umění zobrazováno v typologické paralele k smrti prvo-mučedníků církve, především sv. Vavřince, viz dopis olomouckých kanovníků kostnickému koncilu z prosince 1416: *Kanoniker von Olmütz an das Konstanzer Konzil*, Archiv für österreichische Geschichte 82, 1895, s. 386–391; V. NOVOTNÝ (ed.), *Passio Johannis Hus secundum Johannem Barbatum*, in: *Fontes rerum Bohemicarum VIII*, Praha 1932, s. 22. K vyobrazení na oltáři z Roudníků a ve Smiřkovském graduále srv. J. ROYT, *Ikonografie*; M. BARTLOVÁ, *Upálení sv. Jana Husa*.

⁶ Starší je obraz sienského malíře Sassetty z let 1423–1426 (National Gallery of Victoria, Melbourne), který mohl podle Františka Šmahela znázorňovat Husovu smrt na hranici, viz František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, IV, Praha 1996, s. 480, obr. 161. Myšlenku rozvedla Milena BARTLOVÁ, *Renesanční obraz s námětem upálení českého kacíře*, in: Tomáš Borovský – Libor Jan – Martin Wihoda (edd.), *Ad vitam et honorem. Přátelé a žáci prof. Jaroslava Mezníkovi k 75. narozeninám*, Brno 2004, s. 771–778. Autorka v článku „*Upálení sv. Jana Husa*“, s. 438 opravila svůj dřívější názor, že obraz znázorňuje upálení M. Jeronýma Pražského, a jako téma vyobrazení v Melbourne určila eucharistickou legendu o upálení židovského lichváře, který znesvětil eucharistii. K vyobrazení v Martinické bibli Jan Květ, *Nejstarší české vyobrazení upálení M. Jana Husi v bibli Martinické*, in: *Českou minulostí. Práce žáků V. Novotného*, Praha 1929, s. 175–193; Martina ŠAROVCOVÁ, *Jan Květ a Martinická bible*, in: Milena Bartlová – Hynek Látal (edd.), *Tvarujete si sami? Sborník 3. sjezdu historiků umění 25.–26. září 2008*, Praha 2011, s. 274–285; Milada STUDNIČKOVÁ, *Jan Hus jako světlo prvního dne*.

⁷ Karel STEJSKAL, *Nové poznatky o iluminovaných rukopisech husitské doby*, *Český časopis historický* 93, 1995, s. 419–425, zde s. 420; Karel STEJSKAL, *Problematika datování a původu iluminovaných rukopisů z let 1420–1450*, in: Podzim středověku: vyhraňování geografických teritorií, městská kultura a procesy vzniku lokálních uměleckých škol ve střední Evropě 15. století, Brno 2001, s. 33–43.

⁸ Franz UNTERKIRCHER, *Die datierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek von 1401 bis 1450*, Wien 1971, sv. II/1, s. 22; II/2, obr. 301 (Katalog der datierten Handschriften in lateinischer Schrift in Österreich 2); Karl SCHWARZENBERG, *Katalog der kroatischen, polnischen und tschechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek*, Wien 1972, s. 11–12 (Museion. Veröffentlichungen der Österreichischen Nationalbibliothek, NF 4. Reihe, 4. Bd.); M. STUDNIČKOVÁ, *Jan Hus*, obr. 2.

⁹ AUGUSTINUS, *De Genesi adversus Manicheos* 1,35–40; BRUNO ASTENSIS, *Expositio in Pentateuchum*, in: Jacques Paul MIGNÉ, *Patrologia Latina* (dále PL) sv. 164, sl. 160: *Sed quid allegorice sex dies, nisi sex mundi aetates significavit?* Pavlův dopis Galatským 6, 14–15, umožňoval interpretovat Genesi jako předobraz nového

Majitel Martinické bible patřil patrně k univerzitním kruhům a soudě podle obsahu užíval rukopis nejspíše v kazatelské praxi. Kodex neobsahuje pouze latinskou Vulgatu, ale též další kratší textové jednotky usnadňující orientaci, interpretaci a zapamatování si biblické historie: *Compendium historiae* Petra z Poitiers, biblický „rodokmen spásy“ zpracovaný v podobě schemat, výklad abecedně seřazených hebrejských jmen připisovaný Stephanu Langtonovi, rejstřík čtení z epištol a evangelií v průběhu církevního roku, *Summarium biblicum* Alexandra de Villa Dei, jenž sepsal hlavní biblické události pro snadnější zapamatování ve 212 verších, a přehled obsahu knih Makabejských (*Capitulacio in libris Machabeorum*, fol. 432r–432v). Obdobné textové jednotky najdeme v bibli ÖNB 1217, ale i v Korandově bibli dokončené roku 1433,¹⁰ které byly iluminovány ve stejné iluminátorské dílně. Text Vulgáty doprovázejí v bordurách četné odkazy na biblickou konkordanci, odkazy k pařížskému korektoriu se správnějšími variantami latinského překladu a přípisů označující pasáže určené ke čtení v liturgii. Rovněž na počátku knihy Genesis najdeme na okraji stránky četné glosy. Vedle Husova obličejce je umístěn přípis [*secunda*] [*ad*] *Cor[inthios]* 6 f odkazující k biblickému verši 2K 6,14: „*nolite iugum ducere cum infidelibus quae enim participatio iustitiae cum iniquitate aut quae societas luci ad tenebras.*“ Upozorňuje na vztah oddělení světla od tmy prvého dne k druhé epištole Korintským 6,14, která zní: *Nedejte se zapřáhnout do cizího jha spolu s nevěřícími! Co má společného spravedlnost s nepravostí? A jaké spolužití světla s temnotou? Je tudíž velmi pravděpodobné, že vyobrazení je exegezi aktualizující biblický verš knihy Genesis 1,4. Hus je ukázán jako ten, jenž se nenechal zapřáhnout do jha spolu s nevěřícími.*¹¹ Scéna odkazuje k tematice eschatologického zápasu světla a tmy. Hus je světlem odporujícím temnotám, přičemž metaforické srovnání obsahuje narážku na jeho smrt ohněm a zahrnuje christologickou interpretaci světla. Představuje Husa jako následovníka Krista v boji s temnotou.¹²

V Jenském kodexu je obraz Husovy smrti, spolu s upálením M. Jeronýma, vevázán před prvotisk utrakvistické přílohy pasionálu, čímž vyniká martyrologický charakter vyobrazení.¹³ Husovu upálení je na protilehlé straně přiřazen obraz Husa kazatele. Není náhodné, že ze života

stvoření v Kristu, první epištole Korintským 15,22 Ježíše jako druhého, nového Adama. Stvoření Adama odpovídá inkarnaci Krista, Kristus stojí na počátku nového věku, nového stvoření a obnovení vztahu s Bohem, který Adam svým hříchem ztratil. Proto v obrazovém cyklu Stvoření biblických rukopisů je často stvoření člověka šestého dne znázorněno jako Prvotní hřích a sérii uzavírá medailon s Ukřižovaným Kristem, který svou smrtí lidský hřích vykoupil, viz Johannes ZAHLTEN, *Creatio Mundi. Darstellungen der sechs Schöpfungstage und naturwissenschaftliches Weltbild im Mittelalter*, Stuttgart 1979, k publikaci kriticky Conrad RUDOLPH, *In the Beginning: Theories and Images of creation in Northern Europe in the twelfth century*, *Art History* 22, 1999, s. 3–55, zde s. 4. Tyto souvislosti uvádí M. ŠAROVCOVÁ, *Jan Květ*, s. 125, jako hlavní důvod umístění obrazu Husova upálení vedle Stvoření světa.

¹⁰ Ota HALAMA, *Přípisů Václava Korandy ml. v krnovské bibli*, *Studie o rukopisech* 36, 2005–2006, s. 121–140.

¹¹ Srv. známou aktualizaci tohoto verše u Tertulliana (PL 2, sl. 1009) a sv. Jeronýma (PL 22, sl. 415), James J. MURPHY, *Rhetoric in the Middle Ages: A History of Rhetorical Theory from Saint Augustine to the Renaissance*, Berkeley – Los Angeles – London 2001, s. 53.

¹² Amedeo Molnár vidí v *imitatio Cristi* hlavní princip Husovy víry, Amedeo MOLNÁR, *Husovo odvolání ke Kristu*, in: Rudolf Řičan (ed.), *Husův sborník*, Praha 1966, s. 73–83. Podrobnější argumentace viz M. STUDNIČKOVÁ, *Jan Hus*. Christomorfni motivy relace Petra z Mladoňovic a dalších textů o Husově martyrii zdůrazňuje Milena BARTLOVÁ, „*Upálení M. Jana Husa*“, s. 435.

¹³ Fol. 38r, 38v, viz Milada HOMOLKOVÁ – Milada STUDNIČKOVÁ – Petra MUTLOVÁ, *Přepis textu kodexu s ikonografickým komentářem*, in: *Jenský kodex, II, Komentář*, Praha 2009, s. 87–199, zde s. 135–139. Milena Bartlová upozornila na rozdílné zobrazení Husa-kazatele, který má vyholenou bradu, a christomorfního Husa-mučedníka s dlouhými vlasy a zarostlou tvář. Vyholená tvář a tonzura charakterizuje Husa jako kněze, viz Milena BARTLOVÁ, *Kdy Jan Hus zhubl a nechal si narůst plnovous? Vizualní komunikační média jako historiografický pramen*, in: Robert Novotný – Petr Šámal a kol., *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy*, Praha 2011, s. 205–215.

světce byly vybrány právě tyto dva momenty. Reformní myšlení přisuzovalo kazatelskému úřadu mimořádný význam; církev byla obnovována Božím slovem, kazatel byl Božím nástrojem, následoval Kristova příkladu¹⁴ a v eschatologickém zápase a spáse lidstva měl sehrát klíčovou roli.¹⁵ Nelze vyloučit, že Hus a Jeroným zde byli chápáni jako dva proroci, apokalyptičtí svědkové podle 11. kapitoly Zjevení sv. Jana.

Obrazy Husa na kazatelně a Husa mučedníka se o málo později objevily v liturgickém kontextu v Litoměřickém graduálu.¹⁶ Na konci sanktorální části, kterou uzavírá proprium svátku Jana Husa a jeho druhů, je vloženo folio s dvěma celostrannými obrazy, které se renesančním charakterem ornamentu zřetelně odlišují od ostatních iluminací kodexu. Na rubové straně je namalován votivní obraz litoměřického purkmistra, rytíře Václava z Řepnice (před 1470 – naposled zmiňován 15. 4. 1517), horlivého kališníka,¹⁷ jenž se na Husa obrací jako na svého ochránce. Z tmavého kouře kostnické hranice zde andělé pozdvíhují k Bohu Otci duši Husa a kladou mu na hlavu korunu mučednictví obklopenou svatozáří (obr. 3).¹⁸ Scéna koresponduje s vyobrazením Husova upálení v borduře folia 43r u vstupního zpěvu první adventní neděle: *K tobě pozdvíhují duši svou, Bože můj* (žalm 24,1).¹⁹ V misálech či graduálech doprovází v mnoha případech tento introit (*Ad te levavi animam meam*) obraz krále Davida zdvihajícího k Bohu duši v podobě malého dítěte. Husova duše na votivním obraze má však zcela netradiční podobu. Hus, jenž byl na zemi odsvěcen a rituálně vysvěcen z kněžských šatů,²⁰ je zde před Bohem opět s neporušenou tonsurou, oděn v kněžské roucho, čímž se manifestuje nespravedlivost a neplatnost pozemského soudu a svrchovanost soudu Božího.²¹ Scénu objasňují v humanistickém duchu komponované verše s označením *In Ioannem hus Exodion* (sic!), umístěné v rámu pod obrazem, který aktualizuje historickou událost v duchu nově nadcházejícího reformního zápasu s Římem a zdůrazňuje nespravedlnost, s níž byl prorok české země vydán plamenům.²² Výraz „exodion“, který znamená

¹⁴ Srv. Mistr Jan Hus, *Postilla. Výloženie svatých čtení nedělních*, Praha 1952, č. 13, s. 92.

¹⁵ K českému reformnímu hnutí jako hnutí kazatelskému Pavel SOUKUP, *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*, Praha 2011, s. 101–114; Peter C. A. MORÉE, *Preaching in Fourteenth-Century Bohemia. The Life and Ideas of Miliccius de Chemsir (d. 1374) and his Significance in the Historiography of Bohemia*, Héršpice 1999, s. 160–165; F. J. HOLEČEK, „Několik poznámek“, s. 252–253.

¹⁶ Státní okresní archiv Litoměřice / Lovosice se sídlem v Lovosicích, IV C 1. K rukopisu podrobně především Karel CHYTIL, *Vývoj miniaturního malířství českého za doby králů rodu jagellonského*, Praha 1896, s. 50–55; Josef KRÁSA, *Kněžské malířství*, in: Jaromír Homolka – Josef Krása – Václav Mencl – Jaroslav Pešina – Josef Petráň, *Pozdně gotické umění v Čechách*, Praha 1978, s. 387–457; J. MACEK, *Mistr*.

¹⁷ Písemné prameny k osobě Václava z Řepnice shromáždil K. CHYTIL, *Vývoj*, s. 50–51. Erb poprvé uvedl ve známost Jan Erazim VOCEL, *Miniatury české XVI. století*, Památky archeologické 3, 1859, s. 241–257; k erbů s odkazy na starší literaturu Jan SMETANA, *Heraldické památky na litoměřické erbovní měšťany*, Litoměřicko. Vlastivědný sborník 17–20, 1981–1984, s. 79–100.

¹⁸ Vyobrazení odpovídá obratu *Deus ... martyrio coronavit*, hojně užívanému např. v martyrologiích.

¹⁹ Jako předlohu vyobrazení v borduře určila Martina Šárovcová dřevoryt utrakvistické přílohy k pasionálu, viz M. ŠÁROVCOVÁ, *Jan Hus*, s. 296.

²⁰ Milena BILKOVÁ, *Husova kacířská čepice*, Husitský Tábor – Supplementum 1, 2001, s. 637–645.

²¹ Srv. Jiří KEJŘ, *Husovo odvolání od soudu papežova k soudu Kristovu*, Ústí nad Labem 1999; J. ROYT, *Ikonografie*; TÝŽ, *Hussitische Bildpropaganda*, in: Winfried Eberhard – Franz Machilek (edd.), *Kirchliche Reformimpulse des 14./15. Jahrhunderts in Ostmitteleuropa*, Köln 2006, s. 341–354, zde s. 352; M. BARTLOVÁ, „Upálení sv. Jana Husa“, s. 440.

²² *En proprium uatem diuicia boemia sacris / Edidit in latios concita terra uiros / Ordinis antiqui non nescius ipse superbum / Dixit pontificem maxima roma (sic!) tuum / Diuicias luxum cristi non esse ministri / Sed neque cesareum uertice ferre decus. / Moribus optauit meliorem reddere clerum / Uinceret ut priscum religione Numam / Uerba mouent animos romanaque curia seuit / Et uatem flammis gens male sancta tradit / Inmeritam uatis uidit constancia mortem / Quod pia mens celos ingeniumque petit.* Překlad Zdeňka Bonaventury Boušeho: Hle, vlastního proroka vydala / česká zem, pobouřená a ve víře / rozvrácená, do rukou římských pochopů. / On tvrdil

tragický závěr, dohru tragédie, užil autor veršů záměrně. V řeckém překladu Pentateuchu (Septuaginta) se jím označuje závěrečná slavnost Šmini aceret. Exodion odkazuje k veršům Lev 23,36 a Num 29,35–36, v nichž se hovoří o svatém shromáždění osmého dne a ohnivě oběti Hospodinovi.²³ Slavnost osmého dne je vykládána jako osmý den Stvoření, počátek věčnosti, věčné blaženosti svatých a očištěné církve.²⁴ Václav Řepnický se na vyobrazení obrací na Jana Husa jako na světce, Božího proroka a mučedníka české země, kterého Bůh přijímá jako ohnivou oběť.

Na lícové straně folia, kde je zobrazen Mistr Jan na kazatelně před kostnickým koncillem, byly verše později vyškrabány, což podle Jaroslava Macka mohlo souviset s pronikáním luterství, odmítajícího kult svatých (obr. 4).²⁵ V dolní liště rámu drží dva putti purpurově zbarvenou tabuli ve tvaru štítu s majuskulním nápisem *Caro mea uere est cibus et sanguis meus uere est potus. Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem in me manet et ego in eo. Iohan/n/es*,²⁶ v jejíž dolní části je namalován zlatý kalich (obr. 5). Text je mírně upraveným veršem Janova evangelia 6,56–57 a v rukopise graduálu se v totožné podobě vyskytuje na třech dalších místech, jako alelujový verš, graduale a traktus ke svátku Kristova těla.²⁷ Tvar nápisové podložky jistě nebyl zvolen náhodou. Vizualizuje metaforu „štítu víry“,²⁸ vycházející z biblického verše Efeským 6,16: vezměte štít víry, jímž budete moci uhasit všechny hořící šípy toho Zlého, kterou, jako jednu z duchovních zbraní ve svých textech hojně užívali čeští reformní kazatelé, především samotný Jan Hus a Jakoubek ze Stříbra.²⁹ Exegeze biblického verše ukazují, že hořícími šípy, před nimiž štít chrání, jsou slova Antikrista. Metaforu nalezneme např. v Husově Dcerce: Dábel na člověka útočí hněvem, závistí, pýchou, smilstvím a slovy, která je možné odrazit jen štítem víry.³⁰ Jan Hus byl na kostnickém koncilu nařčen z remanence a nelze vyloučit, že se na vyobrazení v Litoměřickém graduálu

tobě, vznešený Říme, že / o tvém starobylém veleknězi je obecně / známo, že je zpupný, / že se na bezúhonného služebníka / nehodí, aby žil v bohatství a rozkoši / a nosil na hlavě císařskou korunu. / Chtěl v mravech napravit kněžstvo / a předčil v náboženské horlivosti / i dávného Numu. / Jeho kázání otřásá srdci, ale římská / kurie zuří a nesvaté pokolení vydá / proroka plamenům. / Kostnice hledí na nespravedlivou smrt / prorokovu, aby jeho zločná duše / mohla spět k nebesům. Verše zveřejnil Anton Ludwig FRIND, *Die Kirchengeschichte Böhmens im Allgemeinen und in ihrer besonderen Beziehung auf die jetzige Leitmeritzer Diöcese*, sv. III, s. 344; FRB VIII, s. 437; Barry F. H. GRAHAM (ed.), *The Litoměřice Gradual of 1517*, Prague 1999, č. 1384, s. 186. Český překlad uvádí J. KRÁSA, *Knižní malířství*, s. 457, pozn. 110; Jaroslav MACEK, *Mistr Jan Hus v litoměřickém graduálu. Vývoj vyobrazení Mistra Jana*, Litoměřicko 23, 1987, s. 107–134, zde 116.

²³ Stephen BARTON, *Holiness: Past and Present*, London – New York 2003, s. 148.

²⁴ Srv. např. AUGUSTINUS, *Sermones de tempore*, PL 38, sl. 1197: *Octavi et septimi diei mysterium. Regnum Christi et sanctorum in terra post separationem malorum. Sabbatismus sanctorum in terra. Octavus ergo iste dies in fine saeculi novam vitam significat: septimum quietem futuram sanctorum in hac terra. Regnabit enim Dominus in terra cum sanctis suis, sicut dicunt Scripturae, et habebit hic Ecclesiam, quo nullus malus intrabit, separatam atque purgatam ab omni contagione nequitiae... Nam Ecclesia hic primo apparebit in magna claritate et dignitate et iustitia.*

²⁵ J. MACEK, *Mistr*, s. 117–118, pozn. 9.

²⁶ Přepis textu B. F. H. GRAHAM, *The Litoměřice*, Nr. 1383, s. 186. Graham uvádí chybný tvar *Caro mucus*, K. CHYTIL, *Vývoj*, udává správné znění, avšak pouze incipit textu.

²⁷ B. F. H. GRAHAM, *The Litoměřice*, č. 473, s. 74, č. 478 a 479, s. 75.

²⁸ Řadu příkladů vizualizace metafory uvádí v souvislosti se Štítem víry Jeronýma Pražského František ŠMAHEL, *Život a dílo Jeronýma Pražského*, Praha 2010, obr. 2–25.

²⁹ Pavel SOUKUP, *Metaphors of the Spiritual Struggle Early in the Bohemian Reformation: The Exegesis of Arma Spiritualia in Hus, Jakoubek, and Chelčický*, *The Bohemian Reformation and Religious Practice*, 6, 2007, s. 87–109; TÝŽ, *Reformní kazatelství*, s. 283–284, 294–295, 299, 303. Nalezneme ji též u Viklefa, *Tractatus de condemnatione 19 conclusionum*, Willliell R. THOMSON, *The Latin Writings of John Wychyf, Subsidia Mediaevalia* 14, 1983, č. 401, s. 255–257.

³⁰ Mistr Jan HUS, *Drobné spisy české* (= Opera omnia IV), ed. Amedeo MOLNÁR, Praha 1985, s. 163–186.

uvedenými Kristovými slovy hájí právě proti tomuto obvinění.³¹ Text na štítě může být současně obhajobou utrakvismu³² jako pravé víry, která vychází ze slov samého Krista. Může rovněž odrážet spory o kompakтата v letech 1512–1513.³³ Prostředí chrámu a argumentační gesto Jana Husa,³⁴ k němuž je směřována pozornost diváka, naznačuje, že scéna nejspíše není zachycením konkrétního okamžiku. Slyšení 7. června, na němž se Hus hájil proti obvinění z remanence, se odehrávalo v refektáři kláštera minoritů, v kostnickém chrámu Panny Marie nedostal 6. července Jan Hus dostatečný prostor k argumentaci.³⁵ Josef Krása interpretoval scénu jako záměrnou aluzi na vyobrazení Dvanáctiletého Ježíše v chrámu (L 2,46–47),³⁶ což odpovídá výkladu Husova života jako paralely k životu Ježíšovu ve smyslu imitatio Christi. Jan Hus před zástupci církve prezentuje argumenta fidei, obdobně jako dvanáctiletý chlapec Ježíš uprostřed mistrů.³⁷ K tomuto tematickému okruhu se patrně váže i enigmatický piktogram (obr. 6) nad Husovou hlavou, zavěšený pod baldachýnem na místě, kde pod akustickou stříškou kazatelny bývá obvykle umístěna holubice sv. Ducha, jehož prostřednictvím Bůh učí pravdě.³⁸ Skládá se z vyobrazení okřídleného srdce proboděného šípem, k němuž jsou dole připojena dvě písmena. Karel Chytil považoval majuskulní M, přes které je v horní části vodorovně položeno I, za iniciály I. M. a soudil, že by se snad mohlo jednat o monogram malíře;³⁹ později piktogram označil za symbolický znak nikoli profánního charakteru.⁴⁰ Domnívám se, že písmena lze číst i v opačném sledu, monogram by se tak mohl vztahovat přímo k osobě Husa (Magister Iohannes). O srdci hovoří evangelista Lukáš (2,46–51) právě v souvislosti s nalezením dvanáctiletého Ježíše v chrámě,⁴¹ kdy P. Maria uchovávala Ježíšova slova ve svém srdci.⁴² Srdce je obecně symbolem lásky, lásky tělesné i duchovní (caritas, agapé). Může též znamenat srdce chápané moudrost, jak o tom hovoří sv. Ambrož ve svém výkladu Davidových žalmů, kde připomíná interpretaci hebrejského písmena lamed

³¹ *Petri de Mladoňovic relatio de Magistro Johanne Hus*, in: Documenta Mag. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403–1418 motas illustrantia, ed. František PALACKÝ, Praha 1869; novější edice Václav NOVOTNÝ, *Fontes rerum Bohemicarum VIII*, Praha 1932, s. 25–120; Zdeněk FIALA (ed.), *Petra z Mladoňovic Zpráva o mistru Janu Husovi z Kostnice*, Praha 1965, s. 127–129.

³² K obvinění Michala de Causis, podle něhož Hus učil a kázal lidu, že má být podáváno pod obojí Jiří KEJŘ, *Husův proces*, Praha 2000, s. 148–149, 162.

³³ František ŠMAHEL, *Basilejská kompakтата*, Praha 2011, s. 90–92.

³⁴ K tomuto motivu viz studii Michal ŠRONĚK, *Comput digital and Jan Hus as Defender of the Faith / Comput digital a Jan Hus jako obhájce víry*, *Umění* 61, 2013, s. 2–22. (Studie vyšla až po dokončení tohoto textu).

³⁵ Srv. *Petri de Mladoňovic relatio de Magistro Johanne Hus*; Z. FIALA (ed.), *Petra z Mladoňovic Zpráva*, s. 127–129.

³⁶ J. KRÁSA, *Knižní malířství*, s. 445; J. Macek, *Mistr*, s. 112.

³⁷ AMBROSII MEDIOLANENSIS, *Opera: Expositio evangelii secundum Lucam*, Turnholti 1955 [CCSL, 14], s. 32; *Argumenta fidei conferebat in corde* (Exp. Ev. sec. Lue, II, 54).

³⁸ Na tuto skutečnost upozorňuje i Michal ŠRONĚK, *Comput digital*.

³⁹ K. CHYTEL, *Vývoj*, s. 52–53.

⁴⁰ Karel CHYTEL, *České malířství prvních desetiletí 16. století*, Praha 1931, s. 23. K této interpretaci se kloní i J. KRÁSA, *Knižní malířství*, s. 457, pozn. 109.

⁴¹ Po třech dnech jej našli v chrámě, jak sedí mezi učiteli, naslouchá a dává jim otázky. Všichni, kteří ho slyšeli, divili se rozumnosti jeho odpovědi. Když ho rodiče spatřili, užasli a jeho matka mu řekla: „Synu, co jsi nám to udělal? Hle, tvůj otec a já jsme tě s úzkostí hledali.“ On jim řekl: „Jak to, že jste mě hledali? Což jste nevěděli, že musím být tam, kde jde o věc mého Otce?“ Ale oni jeho slovu neporozuměli. Pak se s nimi vrátil do Nazareta a poslouchal je. Jeho matka uchovávala to vše ve svém srdci.

⁴² Srv. výklad této pasáže u Bedy CTRIHODNĚHO, *In evangelium s. Luce*, PL 92, sl. 350: Et mater ejus conservabat omnia verba haec in corde suo. Sive quae intellexit, seu quae necdum intelligere verba Evangelii potuit, omnia suo pariter in corde quasi ruminanda, et diligentius scrutanda recondebat. Discamus ergo sanctae virginis in omnibus castitatem, quae non minus ore pudica quam corpore, argumenta fidei conservabat in corde. Et si illa ante praecepta apostolica tacet, cur tu post apostolica praecepta magis cupis docere quam discere?

jako srdce.⁴³ Kdo má srdce, zachovává Boží příkazy, tak jako P. Maria ve svém srdci ucho-
 vávala slova Spasitele.⁴⁴ Významný, především v utrakvistickém kontextu, je význam srdce,
 do něhož je vepsaný Boží zákon.⁴⁵ Sv. Augustin toto srdce chápe jako sídlo duše, která míří
 k Bohu.⁴⁶ Šíp mířící na srdce je považován za atribut Amora, v křesťanském kontextu se stá-
 vá, kromě jiného, symbolem Božího slova, které zasahuje nitro člověka.⁴⁷ Sv. Bernard užívá
 příměru v souvislosti s P. Marií.⁴⁸ Šípem může být i prorok, jako služebník Boží (Iz 49,2).
 Podle Origena Bůh (Amor) posílá svůj vyvolený šíp (Krista) k těm, kdo budou zachráněni.⁴⁹
 Užívání metafory je nejčastěji spojováno s osobou církevního otce Augustina, jenž ve svých
 Confessiones hovoří o Boží lásce, která jako šíp pronikla do jeho srdce a uvízla v jeho nitru,⁵⁰
 a ve výkladech žalmů opakovaně objasňuje příměr šípu zraňujícího srdce.⁵¹ Kazatelé Božího
 slova hýbou světem, slova apoštolů jsou jako šípy, které pronikají do srdce⁵² a vzbuzují lás-
 ku.⁵³ Srdce probodnuté šípem se stalo přímo Augustinovým atributem, jak ukazují vyobra-
 zení od poloviny 15. století.⁵⁴ Rovněž metaforu křídel lásky, která pozdvihují srdce k Bohu,

⁴³ Lamed jako akronym *lev mevin daat* (srdce, jež chápe moudrost).

⁴⁴ AMBROSIIUS MEDIOLANENSIS, *Expositio in Psalmum David CXVIII*, PL 15, sl. 1360: Lamed littera duodecima incipit, cujus interpretatio, cor, vel ut alia interpretatio habet, servo. Unde videtur admonere, vel prudenter haec intelligenda, vel sollicitè servanda praecepta. Nam hoc primus statim versiculus admonet. Cor etenim sibi mundum creari in superioribus hic Propheta, ut legimus (Psal. 50,12), postulavit. Cor sibi prudens dari oravit a Domino filius hujus Salomon. Qui ergo habet cor mundum, qui habet cor prudens, ipse intelligit seriem subditorum versuum, atque virtutem (III Reg. 9,9). Unde et alibi invenimus cor solum, id est, vel singulare, vel quod nulla illecebra hujus saeculi impediatur, et carnis possit inturbare sapientia. Qui autem habet cor, servat mandata Dei: quemadmodum legisti de Maria, quae conservabat omnia Domini Salvatoris in corde suo vel dicta, vel gesta (Luc. 2,51).

⁴⁵ Jeremiáš 31,33; Římanům 2,12–23; Efezským 3,17; srv. F. J. HOLEČEK., *Několik poznámek*, s. 234.

⁴⁶ Ole Martin HØYSTAD, *Historie srdce*, Zlín 2011, s. 83. Prof. Lubomíru Konečnému jsem zavázána za upozor-
 nění na literaturu týkající se ikonografie srdce a její zapůjčení.

⁴⁷ Exegeze Ž. 119 (120),4. Srv. též Barbara NEWNAM, *Love's Arrows: Christ as Cupid in Late Medieval Art and Devotion*, in: Jeffrey F. Hamburger – Anne-Marie Bouché (eds.), *The Mind's Eye. Art and Theological Argument in the Middle Ages*, Princeton 2005, s. 263–286.

⁴⁸ *Sermones in Cantica canticorum*, XXIX, 8 (dubius), PL sv. 183, sl. 932: Est etiam sagitta electa amor Christi, quae Mariae animam non modo confixit, sed etiam pertransivit, ut nullam in pectore virginali particulam vacuum amore relinqueret, sed toto corde, tota anima, tota virtute diligeret, et esset gratia plena.

⁴⁹ György HEIDL, *Origen's Influence on the Young Augustine: A Chapter of the History of Origenism*, New Jersey 2003, s. 220.

⁵⁰ 9. kniha, hlava II. K rozšíření motivu přispěla patrně i Zlatá legenda Jakuba de Voragine, která epizodu připomíná.

⁵¹ AUGUSTINUS, *Ennarationes in psalmos, LVI*: Nam habet et ipse sagittas bonas, verba bona, unde sagittat cor fidele, ut ametur, PL 36, sl. 668.

⁵² AUGUSTINUS, *Ennarationes in psalmos, LXXVI*: Verbi Dei praedicatores mundum commovent ... Etenim sagittae tuae pertransierunt. Easdem voces nubium rursus sagittas dixit. Verba enim Evangelistarum sagittae fuerunt. Similitudines enim sunt. Nam proprie nec sagitta est pluvia, nec pluvia sagitta; at vero verbum Dei, et sagitta est, quia percutit, et pluvia, quia rigat. Nemo ergo iam miretur abyssorum conturbationem, quando sagittae tuae pertransierunt. Quid est, pertransierunt? Non in auribus remanserunt, sed corda transfixerunt, PL 36, sl. 981.

⁵³ AUGUSTINUS, *Ennarationes in psalmos, CXIX*: Charitas vestra primo quae sunt sagittae. Sagittae potentis acutae, verba Dei sunt. Ecce jaciantur, et transfigunt corda: sed cum transfixa fuerint corda sagittis verbi Dei, amor excitatur. Novit Dominus sagittare ad amorem; et nemo pulchrius sagittat ad amorem, quam qui verbo sagittat; imo sagittat cor amantis, ut adjuvet amantem; sagittat, ut faciat amantem. Sagittae autem sunt, cum agimus verbis, PL 37, sl. 1600.

⁵⁴ Literární prameny pro zobrazení sv. Augustina uvádějí Joseph C. SCHNAUBELT – Frederick Van FLETEREN (eds.), *Augustine in Iconography: History and Legend*, New York 1999. Srv. deskový obraz z Westfälisches Landesmuseum, Münster, viz Doris BIETENHOLZ, *How come this means love?*, Saskatoon 1995, obr. 55, pečeť university ve Wittenbergu z r. 1503 s opisem podle J 8,12, Cranachův dřevorez ze sv. Augustinem před Bolesným Kristem, viz Dieter KOEPLIN – Tilman FALK, *Lukas Cranach: Gemälde, Zeichnungen und Druckgraphik*, Stuttgart 1974, č. 9, s. 60.

nalezneme u sv. Augustina.⁵⁵ Kolem r. 1390 jsou křídla lásky doložena již ve vizualizované podobě.⁵⁶ Okřídlené srdce probodnuté šípem se objevuje později v knize emblemů s lematem *ibi ubi*. Směřuje vzhůru do nebes, neboť je ukotveno tam, kde je pravá blaženost.⁵⁷

Podle Václava Novotného a Jaroslava Macka mohl být autorem veršů a konceptorem výzdoby litoměřický děkan, humanista Matěj Korambus, zv. Charvát (Mathias Chorambus, Matthias de Trzebecz, † 1536), osobní přítel Řepnického, konzervativní staroutravista, jenž jednal spolu s administrátorem podobojí Pavlem Žateckým o sloučení utravvistické církve s církví katolickou.⁵⁸ Vzdělání Matěje Koramba,⁵⁹ jenž ovládal řečtinu, a kulturní rozhled Václava Řepnického, bývalého úředníka nejvyššího kancléře Albrechta z Kolovrat, litoměřického purkmistra a zástupce královských měst na jednání s králem Vladislavem r. 1513,⁶⁰ by tak objasňovaly humanistický diskurz utravvistických témat.⁶¹

MILADA STUDNÍČKOVÁ

Mittelalterliche Darstellungen von Jan Hus – theologische Interpretationen historischer Ereignisse

ZUSAMMENFASSUNG

Die Studie untersucht die Bedeutung der bildlichen Darstellung von Magister Jan Hus in der Martinitz-Bibel und im Leitmeritzer Graduale im Zusammenhang mit den entsprechenden Begleittexten. Es zeigt sich, dass die historischen Ereignisse mittels biblischer Vorbilder im Geiste eines typologischen Parallelismus interpretiert sind, wobei Hus' Märtyrertod einen Meilenstein in den theologisch-heilsgeschichtlichen, eschatologischen Erwägungen darstellt.

In der Martinitz-Bibel, in der Hussens Feuertod neben der Initiale mit der Erschaffung der Welt dargestellt ist, erhellt eine Glosse, dass die Darstellung eine Exegese ist, die den biblischen Vers von Gen 1,4 im Zusammenhang mit 2 Kor 6,14 aktualisiert: Lasst euch nicht ins fremde Joch zusammen mit Ungläubigen spannen! Was haben

⁵⁵ In psalmum 67,18: *Quid enim sunt vel ipsae alae, nisi duo praecepta caritatis, in quibus tota Lex pendet et Prophetae? Quid ipsa sarcina levis, nisi ipsa caritas quae in his duobus praeceptis impletur?* Jako křídla lásky jsou vykládána dvě orlí křídla sv. Jana Evangelisty: ... *Iohannes ala bina caritatis, aquilina forma, fertur in divina priori lumine*, ADAMUS S. VICTORIS, *Sequentiae*, PL 196, sl. 1516, sv. též RICHARD DE SAINT-VICTOR, *De gratia contemplationis*, PL, 196, sl. 145: ... *cordi nostri alas ...*; Petrus DAMIANUS, *Sermones*, PL 144, sl. 799: *Prima hominis ala revertentis ad Deum amaritudo cordis est ... secunda penna, confessio videlicet oris*.

⁵⁶ Na tapiserii s medailony pocházející z řezenské radnice (nyní Historisches Museum der Stadt Regensburg) je zobrazeno okřídlené srdce s šípem jako symbol tělesné lásky, viz BIETENHOLZ, *How come*, obr. 44; Leonie von WILCKENS, *Museum der Stadt Regensburg. Bildteppiche*, Regensburg 1980, s. 10; kolem r. 1500 v rukopise Pierre SALA, *Petit Livre d'Amour*, London, British Library, Stowe MS 955, fol. 12v. Janet BACKHOUSE – Yves GIRAUD, *Pierre Sala: Petit Livre d'Amour, Stowe MS 955, British Library, London. Kommentar, Commentaire, Commentary*, Luzern 1994; Eberhard KÖNIG, *Herzen der Liebe in der Malerei*, obr. 1, http://www.fuberlin.de/presse/publikationen/fundiert/archiv/2000_01/00_01_koenig/index.html (ověřeno 15. 1. 2013).

⁵⁷ Arthur HENKEL – Albrecht SCHÖNE, *Emblemata. Handbuch zur Sinnbildkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts*, Stuttgart – Weimar 1996, sl. 1027–1028 (Hor. III, Nr. 8); Urs HERZOG, *Divina Poesis. Studien zu Jacob Baldes geistlicher Odendichtung*, Tübingen 1976, s. 36; Eckard LEFÈVRE – Karin HASS – Rolf HARTKAMP, *Balde und Horaz*, Tübingen 2002, s. 98.

⁵⁸ J. MACEK, *Mistr*, s. 115–116.

⁵⁹ R. 1500 se stal bakalářem, 1518 skládal mistrovskou zkoušku, viz *Liber decanorum fac. phil. ab anno 1367, usque ad annum 1585*, II, Praeae 1832, s. 263; Josef TRUHLÁŘ, *Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II.*, Praha 1894, s. 136.

⁶⁰ *Starší letopisové čestí od roku 1378 do 1527 čili pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých vydané*, ed. František PALACKÝ, Praha 1829, s. 343, 365.

⁶¹ Tato studie vznikla v rámci projektu Grantové agentury České republiky P 405/12/G148 „Kulturní kódy a jejich proměny v husitském období“.

Gerechtigkeit und Laster gemeinsam? Und was für eine Koexistenz von Licht und Finsternis? Das Bild im Leitmeritzer Graduale wird von Versen mit der Bezeichnung In Ioannem hus Exodion erhellt. Der Ausdruck „exodion“, der für einen tragischen Abschluss steht, bezeichnet in der griechischen Übersetzung (Septuaginta) die Abschlussfeier des achten Tages (Lev 23,36; Num 29,35–36), als man Gott dem Herrn ein Feueropfer darbrachte. Diese Feier wurde als achter Schöpfungstag interpretiert, als Beginn der ewigen Seligkeit der Heiligen und der geläuterten Kirche. Jan Hus ist somit als Heiliger dargestellt, als Märtyrer des böhmischen Landes, den Gott als Feueropfer bei sich aufnimmt. Unter der Miniatur, die Jan Hus auf der Kanzel zeigt, wie er sich vor dem Konstanzer Konzil verteidigt, halten Putti ein Schild mit Aufschrift (J 6,56–57) und Kelch, das die biblische Metapher „Schild des Glaubens“ (Eph 6,16), welcher vor brennenden Pfeilen, d. h. den Worten des Antichrist schützt, visualisiert. Das über dem Haupt von Hus befindliche Piktogramm: ein geflügeltes und von einem Pfeil durchbohrtes Herz, dem unten die Buchstaben M und I (Magister Iohannes) beigelegt sind, bezieht sich offensichtlich direkt auf Hus. Anhand der Bibelverse und ihrer Auslegungen kann das Herz als ein Herz interpretiert werden, in das Gottes Gesetz eingeschrieben ist, während der Pfeil den Propheten (Jes 49,2), den Prediger von Gottes Wort symbolisiert, das ins Herz dringt.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

K příspěvku M. Studničkové

Obr. 1 Stvoření světa v iniciále I/n principio/ a Upálení M. Jana Husa, Martinická bible, Knihovna Akademie věd ČR, 1T G, fol. 11v, 30. léta 15. století.

Obr. 3 Upálení M. Jana Husa, Litoměřický graduál, Litoměřice, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, sign. IV C 1, fol. 245v, druhé desetiletí 16. století.

Obr. 4 M. Jan Hus před kostnickým koncilem, Litoměřický graduál, Litoměřice, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, sign. IV C 1, fol. 245r, druhé desetiletí 16. století.

Obr. 5 Štít s nápisem pod obrazem Husa před kostnickým koncilem, Litoměřický graduál, detail z obr. 4.

Obr. 6 Piktogram nad hlavou M. Jana Husa před kostnickým koncilem, Litoměřický graduál, detail z obr. 4.

Materiály

PRAMENY K DĚJINÁM PRAŽSKÉ UNIVERZITY V ÚSTŘEDNÍM JEZUITSKÉM ARCHIVU V ŘÍMĚ

IVANA ČORNEJOVÁ

SOURCES PERTAINING TO THE HISTORY OF THE PRAGUE UNIVERSITY IN THE CENTRAL JESUIT ARCHIVE IN ROME

This article contains basic information about the most important written records on the history of the Prague university which had survived in the Archivum Romanum Societatis Iesu, especially the collection of the Bohemian Province of the Society of Jesus (Provincia Bohemiae) and in the Fondo Gesuitico, which pertains mainly to the post-1622 period.

Key words: History of the Prague university after 1622 – Jesuits – central archive: Archivum Romanum Societatis Iesu

Archiv Univerzity Karlovy, jak známo, až na výjimky neuchovává žádné písemnosti teologické a filozofické fakulty z tzv. jezuitského období našeho vysokého učení.¹ Více pramenů lze dohledat ve fondu Jesuitica v Národním archivu, či mezi rukopisy v Národní knihovně České republiky. A právě jen z těchto zdrojů čerpali dříve čeští badatelé zabývající se dějinami 17. a 18. století naší alma mater.² Po roce 1990 se otevřela možnost studia v římských a vatikánských archivech pro všechny zájemce a na základě tohoto badatelského úsilí vznikla celá řada zajímavých a podnětných prací.

Nehodlám tu líčit strukturu jezuitského ústředního archivu v Římě – *Archivum Romanum Societatis Iesu* (ARSI).³ To už učinili někteří čeští badatelé a badatelky, za jiné zmíním alespoň Kateřinu Bobkovou-Valentovou, která dosud využila fondů ARSI nejvíce pro práce zaměřené na analýzu a kvantifikaci jezuitských písemností.⁴ Čeští historikové jsou ovšem stále poněkud

¹ Takovou výjimkou „potvrzující pravidlo“ je konvolut spisů z pozůstalosti filozofické fakulty, ÚDAUK, rukopisy, Acta et conclusa facultatis philosophicae, sign. A 32 I–IV.

² Jediným historikem, který měl ve starších dobách možnost využít centrálních jezuitských fondů a zabýval se dějinami řádu České provincie Tovaryšstva Ježíšova, byl jezuita Alois Kroess, mj. autor přehledných dějin jezuitů v českých zemích: Alois KROESS, *Geschichte der Böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu*, I, II/1–2, Wien 1927, 1937. V roce 2012 byl vydán poslední díl této rozsáhlé práce, který zůstal v rukopise a byl téměř zázkakem objeven po roce 1989. O toto vydání se zasloužili především P. Josef Kolář, SJ, a Martin Svatoš (spolu se svou manželkou Hanou): Alois KROESS, *Geschichte der Böhmischen Provinz der Gesellschaft Jesu*, III, *Die Zeit von 1657 bis zur Aufhebung der Gesellschaft Jesu im Jahre 1773* (Hg. v. Petr Kolář und Martin Svatoš), Olomouc 2012.

³ Základní informace o tomto archivu lze nalézt na webových stránkách: <http://www.sjweb.info/arsi/>. Pro badatele, zejména ty, kteří nemohou v ARSI trávit delší čas, je nepřijemný fakt, že v tomto archivu není dovoleno písemnosti fotografovat a vše je nutno opisovat. Lze objednávat naskenované kopie, ale jedna strana rukopisu stojí 3 eura.

⁴ Z její bohaté bibliografie uvádím pouze studie, které se vztahují bezprostředně k písemnostem ARSI: Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Litterae annuae provinciae Bohemiae (1623–1755)*, Folia Historica Bohemica 25/1, 2010, s. 23–49; TÁŽ (ed.), *Consuetudines Assistentiae Germaniae*, I, Praha 2011; TÁŽ, *Jak vytvořit životopis*

handicapování faktem, že ke studiu mohou využívat převážně krátkodobých pobytů na základě stipendií Českého historického ústavu v Římě. Nechci si stěžovat (jistě to nečiní ani jiní kolegové) – pobyt v Nepomucenu je naprosto jedinečnou a milou zkušeností. Jiné státy, včetně těch, které také byly před rokem 1989 součástí „tábora socialismu“, jsou ovšem mnohem velkorysejší a jejich římské ústavy jsou vybaveny lépe a badatelé mohou pobývat v Římě i rok, či několik let (např. Poláci či Maďaři). Pak je možné realizovat také rozsáhlejší projekty. Z nejnovější produkce vzniklé i díky možnostem polského ústavu uvedu alespoň obsáhlou knihu Tomáše Ježe o hudbě v jezuitských řádových domech v Kladsku a Slezsku.⁵

Systém pořizování předepsaných písemností v rámci Tovaryšstva Ježíšova, jejich vzájemná výměna a vnitrořádová komunikace je skutečně zajímavým fenoménem sui generis. Jednalo se o velmi propracovanou soustavu, jejímž cílem bylo podchycení veškerého dění v jednotlivých provinciích, ale i zachycení osobních „profilů“ jednotlivců, tedy všech členů řádu. Všechny tyto informace se soustřeďovaly v sídle římského generalátu, zde byly pečlivě tříděny, evidovány a ukládány. Systém jezuitské komunikace byl skutečně jedinečný a písemná pozůstalost v ARSI jeho fungování odráží velice přesně. Samozřejmě je třeba ke všem záznamům přistupovat s velkou obezřetností a notnou dávkou kritiky tak, jak v nedávné době učinil Markus Friedrich.⁶ Nelze zapomínat na skutečnost, že řada zdánlivě exaktních údajů a dat může být zkreslena ve snaze dodat konání řádů a jeho členů větší závažnosti a důvěryhodnosti. Tak nelze brát jako zcela exaktní např. údaje o počtech konvertitů, nebo záznamy o počtech zpovídaných i těch, jimž bylo uděleno rozřhešení.

Nicméně systém vytváření písemností v rámci jezuitského řádu byl skutečně pozoruhodný, a to svou systematičností a propracovaností. Tento fakt je pravým požehnáním pro pozdější historiky. Řádové písemnosti bývaly totiž vyhotovovány v několika stejnopisech a pak zasilány do sídla provinciálů, asistentů i římských generálů. Při komparativním studiu je proto velká šance vyhledat dokument, který na určitém místě chybí, jinde. A s velkou dávkou spolehlivosti lze předpokládat, že ty nejdůležitější dokumenty budou uchovány v Římě, v sídle generála Societatis Iesu.

Když jsem poprvé vstupovala do studovny ARSI, měla jsem poněkud stísněný, či alespoň rozpačitý pocit. Už od osmdesátých let jsem psala o počínání jezuitů v Praze, o jejich podílu na reorganizaci pražské univerzity po roce 1622 etc. V dobách, kdy se mi o studiu v Římě mohlo spíš jen zdát! Doslova jsem se děsila představy, že objevím něco, co mé předchozí závěry naprosto vyvrátí, neguje. Fakt, že jsem nic takového nemusela prožít, nebyl dán jen tím, že jsem opravdu pečlivě procházela dokumenty uložené v našich knihovnách a archivech, ale také připomenutým odstupňovaným systémem pořizování a ukládání písemných dokumentů v rámci jezuitského řádu.

jezuiti. Přehled řádových evidenčních pramenů, jejich dochování, dostupnost a jejich vypovídací hodnota. Folia Historica Bohemica 26/2, 2011, s. 365–402. Mimořádným znalcem pramenů ARSI (ale současně všech jezuitik rozptýlených po různých knihovnách a archivech) je Martin Svatoš. Jeho portréty řady osobností z českého Tovaryšstva jsou brilantní (zdaleka nejen po heuristické stránce). Za jiné uvádím: Martin SVATOŠ, *Rétoři na moři a pomeranč v refektoriích aneb Umění elokvence P. Johanna Krause SJ*, AUC-HUCP 50/1, 2010, s. 169–191, kde mj. uvádí na pravou míru mé zmatečné informace o tomto jezuitovi v Životopisném slovníku (Ivana ČORNEJOVÁ – Anna FECHTNEROVÁ, *Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654–1773*, Praha 1986, s. 229.

⁵ Tomasz JEŻ, *Kultura muzyczna na Śląsku i ziemi kłodzkiej (1581–1776)*, Warszawa 2013.

⁶ Markus FRIEDRICH, *Der lange Arm Roms? Globale Verwaltung und Kommunikation im Jesuitenorden 1540–1773*, Frankfurt – New York 2011. V dané souvislosti je termín „globální“ naprosto adekvátní, stejně tak další módní termín „komunikace“ je zde velmi případný.

Jaké jsou tedy písemnosti k dějinám pražské univerzity v ústředním jezuitském archivu? Samozřejmě pečlivě a přehledně uspořádané a shromážděné tak, že je naprosto zjevné, co sami *patres* pokládali za nejdůležitější. A tak podobně jako v Praze⁷ i v Římě shromáždováli jezuité bedlivě mnohé materiály ke sporům o pražskou univerzitu nejen po roce 1622, ale i v dobách pozdějších. Lze doložit, že mnohé podklady, které se nacházejí i v našem Národním archivu, ovšem shromážděné i s různými přípravnými materiály, jsou v Římě dochovány v naprosto ilustrativním výběru. Díky tomuto uložení v ústředním jezuitském archivu lze také jednoznačně zjistit, jaké informace se dostávaly „na stůl“ samotnému generálovi.

Konstatovala jsem už, že většina písemností vztahujících se k dějinám pražské univerzity, není uložena v Archivu Univerzity Karlovy. Naproti tomu mnohé dokumenty, které se vztahovaly k pražskému vysokému učení před rokem 1622, si jezuité nejen opisovali, ale také posílali do Říma pro informace generalátu a posléze i k uložení a verifikaci. Při svých badatelských návštěvách římského ústředního archivu Tovaryšstva Ježíšova jsem mohla svůj starší výzkum porovnávat a doplňovat s písemnostmi uloženými v ARSI.⁸ Naštěstí tato moje komparace nedopadla nejhůř, resp. předchozí výzkum a výběr písemností z mnoha rozptýlených zmínek se shodoval s tím, co jezuitští archiváři v Římě uložili jako hodné nejvyšší paměti!

Nejdůležitější dokumenty k historii pražské univerzity se nacházejí ve fondu České provincie Tovaryšstva (*Provincia Bohemiae*). Jsou uspořádány v několika konvolutech, uvnitř řazeny, ne vždy zcela důsledně, chronologicky. Pod názvem *Pragensis Academiae fundatio, incorporatio, controversiae* jsou shromážděny originály a opisy písemností z let 1621–1695.⁹ Tento soubor pokládám za sbírku původních podkladů pořízených, případně vybraných v polovině devadesátých let 17. věku, kdy se pražští jezuité museli znovu bránit žádostem členů různých řádů o přístup na univerzitní katedry. Tito řeholníci měli podporu českého metropolitů, jímž byl tehdy Jan Josef Breuner, ale uvedený konvolut evidentně vznikl ještě za působení Jana Bedřicha z Valdštejna. Svazek otevírají stručné dějiny pražských vysokých učení; podrobně je vypsána historie starobylé univerzity založené Karlem IV. s akcentem na neblahé děje po roce 1419, kdy se alma mater *Pragensis* ocitla v rukou „heretiků“ a zanikly všechny vyšší fakulty. Nápravu zjednal až Ferdinand II., jenž v roce 1622 svěřil tuto školu jezuitům, kteří už po několik desetiletí řádně spravovali svou akademii u sv. Klimenta.¹⁰

Poté následují hlavní body předkládané Tovaryšstvem před unií roku 1654, doklady ke sporům o karolinské statky, opisy různých listů Valeriána Magniho, někdejšího předního rádce kardinála Harracha, různé opisy z roku 1638, kdy se Ferdinand III. rozhodl rázně dořešit tahanice o pražskou univerzitu, i další podklady k unii z let 1653–1654. Velmi obsáhlý je svod všech nejdůležitějších otázek a odpovědí, které se cyklicky řešily při

⁷ Tyto písemnosti jsou uloženy ve fondu Jesuitica v Národním archivu v Praze.

⁸ O zdrojích k dějinám rozepří mezi arcibiskupem Harrachem a jezuitou po roce 1622 jsem psala v článku Ivana ČORNEJOVÁ, *Prameny ke sporu o pražskou univerzitu v l. 1622–1654*, Zprávy Archivu Univerzity Karlovy 5, 1984, s. 11–16. Tehdy jsem ovšem mohla čerpat jen z českých archivů a knihoven. Je třeba připomenout, že k těmto událostem se dochovalo hned několik souborů pramenů od různých původců, které skýtají ojedinělý prostor k historické kritice: jezuitské, uložené v ARSI a NA v Praze ve fondu Jesuitica (i v Oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny ČR), ty pocházející z prostředí kardinála Harracha (rovněž NA, fond Archiv pražského arcibiskupství) a konečně písemnosti vzniklé z činnosti státních orgánů (Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien a NA, fond Stará manipulace).

⁹ ARSI, Boh 198, celkem 240 fol.

¹⁰ ARSI, Boh 198, fol. 1r–7r.

rozepřích o univerzitu nejpozději už od roku 1624.¹¹ Dále jsou tu kopie listů Harrachových, jeho návrh na obsazování akademických stolic „nejezuity“ i záležitosti týkající se Arcibiskupského semináře a možnosti (nebo spíše nemožnosti) jeho spojení s univerzitou. Písemnosti z let po univerzitní unii jsou už v našich institucích méně dostupné, či více rozptýlené. Velmi výmluvným svědectvím jezuitského odporu proti tomu, aby na teologii vyučovali také profesori z jiných řádů (jako je tomu např. ve Vídni), je elaborát z roku 1665.¹²

Do jisté míry pokračováním předchozího souboru písemností je i další, rozsahem nevelký svazek z archivu České provincie označený jako *Controversia circa Universitatem Pragensem 1695–1696*, tedy vztahující se ke stejnému sporu o obsazování kateder teologie.¹³ Výchozím bodem je kopie listu představitelů různých řádů z června 1695 adresovaného císaři s žádostí o umožnění vstupu na univerzitu, nebo (a tato druhá možnost je nyní více akcentována) udělení „práva veřejnosti“ řádovým studiím, tzn., aby učené grady na nich udílené byly obecně uznávány a udílány „auctoritate Apostolica“.¹⁴ Následuje odpověď na tento několikastránkový dopis, více než šedesátistránková replika akademického magistrátu Karlo-Ferdinandovy univerzity, zasláná místodržícím, kde se tradičně argumentuje tím, že teologie je vykládána naprosto adekvátně a nepotřebuje „různorodých“ výkladů.¹⁵

Dle všeho ke stejnému účelu byl pořízen další soubor opisů, tentokrát zaměřený na historii nejstarší pražské jezuitské koleje u sv. Klimenta, který je opatřen záhlavím *Fundatio Collegii Pragensis ad S. Clementem et synopsis Historiae eiusdem Collegii... (1696)*.¹⁶ Tento svod písemností se skládá ze dvou částí: první (*fundatio*) je členěna tematicky a druhá (*synopsis*) chronologicky. Oproti tomu, jak podrobně jinde jezuité shromažďovali údaje o vývoji pražské univerzity založené Karlem IV., dějiny vlastní koleje a akademie pojednali mnohem stručněji. Jistě i proto, že je považovali nepochybně za mnohem méně problematické. Data od založení do roku 1688 jsou velmi strohá až heslovitá. Kupř. předání Karolina je vzpomenuo lapidárním připisem: „1622 dáno Nám Karolinum“. Jistě nejcenějším dokumentem z tohoto svazku je plán Klementina na pergamenové přívazbě.¹⁷

Písemnosti týkající se univerzity obsahuje také konvolut nazvaný *Epistolae et alia potissimum ad Bohemiam spectantes (1512)–1683*.¹⁸ Zde strážci jezuitského písemného odkazu shromáždili různorodé zajímavosti vztahující se především k českým pobělohorským dějinám, postupu rekatolizace a mj. je zde i krásná kolorovaná mapa České provincie Tovaryšstva Ježíšova z roku 1657.¹⁹ Svazek obsahuje také souhrnný popis provincie z roku 1649, kde jsou vypočítány všechny školy,²⁰ ale pro univerzitní dějiny je největším přínosem vypsání „počátků a dějin“ Svatováclavského semináře (datum vzniku lze odhadovat na dobu kolem roku 1680).²¹ Zde jsou jmenováni významní muži, kteří při svých studiích prošli tímto seminářem. Mezi jinými jsou zmíněni Jan Sarkander (v poznámce je

¹¹ Tamtéž, fol. 60r–86r.

¹² Tamtéž, fol. 206r–207r.

¹³ ARSI, Boh 201, 40 fol. Jedná se o opis psaný stejnou písařskou rukou.

¹⁴ Tamtéž, fol. 1r–4v.

¹⁵ Tamtéž, fol. 5r–38 v, většina textu je totožná s jiným opisem z konvolutu Boh 198 (fol. 224r–240r).

¹⁶ ARSI, Boh 200.

¹⁷ Tento plán (*Iconographia Collegii Societatis Jesu Pragae ad S. Clementem*) využila ve svých studiích Petra Oulíková.

¹⁸ ARSI, Boh 192.

¹⁹ Tamtéž, č. 48. V současné době je faksimile této mapy součástí historické expozice Klatovských katakomb.

²⁰ Tamtéž, č. 41, fol. 109r–112r.

²¹ Tamtéž, č. 46, fol. 144r–145v.

uvedeno, že byl umučen „heretiky“!), Kašpar Arsenius z Radbuzy, někdejší děkan pražské metropolitní kapituly, Vilém Lamormain, Pavel Michna z Vacínova, ale i jezuité Martin Sřfeda, slavný iniciátor obrany Brna v roce 1645, či Matěj Burnatius (Burnatý), kterého ubili vzbouření vesničané v Rovensku pod Troskami v roce 1629. V tomto svazku je uchován v originále i velmi zajímavý list rektora klementinské koleje Valentina Coronia referující o průběhu pražské defenestrace.²² Velmi důležitý je i opis jednání z 9. prosince 1584, kdy se pod záštitou papežského nuncia jednalo v domě Viléma z Rožmberka o možnostech zřízení úplné katolické univerzity, tedy přenesení práv té dávné, založené Karlem IV. (jež je nyní obsazena „husity“). Filozofii a teologii by měli přednášet *patres Societatis Iesu*, jak už činí ve svém Klementinu, a tamtéž by se našlo i místo pro posluchárny práv a medicíny.²³

Vydatným zdrojem informací o důležitých řádových kolejích, školách, ale také bouřlivých chvílích roku 1618 a následném vypuzení jezuitů jsou také varia připojená k souboru *litterae annuae* vedenému od roku 1593 a původně uloženému v rámci písemností rakouské provincie.²⁴ V tomto svazku zaujme mj. list P. Václava Schwertfera generálovi do Říma (z 21. 10. 1662), jímž komentuje svůj latinský překlad líčení pražské defenestrace z pera pana Jaroslava Bořity z Martinic, jenž kdysi tento příběh zachytil česky. Dále pater Schwertfer dokládá: „*hanc historiam bohemico idiomate composuit ipse Excellentissimus Regni Burgravius Jaroslau qui eiectus fuerat. Societati fuit intime addictus, cuius opera in spiritualibus ut conuersione suorum subditorum utebatur, immo tota haec familia ab initiis ipsis Societatis Nostris usa et utitur de facto.*“ Toto dobrozdání má vyznít ve prospěch nejvyššího purkrabího Bernarda Ignáce z Martinic a jeho rodu (ačkoliv pan Jaroslav byl konvertitou).²⁵

V předchozím textu jsem popisovala písemnosti, které jsou úhledně uloženy, restaurovány a vázány v pergamenových či polopergamenových vazbách.²⁶ Mnohem méně pečlivě jsou uspořádány dokumenty z Fondo Gesuitico. Jejich obsah je ovšem neméně zajímavý. Písemnosti vztahující se k pražským kolejím jsou zde dochovány (byť torzovitě) v rozsahu od roku 1562 do dvacátých let 18. věku. Týkají se výstavby řádových domů (spolu s plány i těmi nerealizovanými), vizitací, ale jsou tu uloženy i katalogy alumnů Svatováclavského semináře.²⁷

Obrovské množství podnětů skýtají stále ještě ne plně využitě kopiáře dopisů řádových generálů obsahující registry listů posílaných do jednotlivých provincií a zapisovaných vesměs asistenty generálů.²⁸ Pro pražské univerzitní dění jsou důležitá hlavně léta, kdy se české události intenzivně projednávaly i v Římě.²⁹ Aníž bych si v tomto ohledu činila nárok na úplnost, uvedu, že nejvíce listů v akademických záležitostech směřovalo do Prahy mezi lety

²² Tento list je datován hned pět dní po defenestraci 28. 5. 1618 (ARSI Boh 192, fol. 11rv). Následují i další listy jezuitů popisující nejen defenestraci, ale také vyhnání jezuitů z Čech (fol. 14r–21v).

²³ ARSI Boh 192, fol. 4r–5v (pozdější opis).

²⁴ ARSI, Boh 93 (dříve Austriaca 134).

²⁵ Tamtéž, p. 81–102.

²⁶ Restaurování písemností v ARSI probíhalo vesměs od padesátých let 20. století, bohužel některé svazky, především ty, jejichž listy jsou chráněny umělohmotnými fóliemi, jsou místy těžko čitelné.

²⁷ ARSI, Fondo Gesuitico (FG), Collegia, Praga 1541/4.

²⁸ Práci badatelů ztěžuje nejen velké množství těchto listů, kde se zřetelně odráží obrovská úřední agenda římského generálátu, ale i fakt, že se jedná o zběžné zápisy, místy těžko čitelné nejen kvůli neúhlednému rukopisu, ale i špatnému stavu dochování. Inkoust je na mnoha místech propadlý, nebo písmo značně vybledlé.

²⁹ ARSI, *Epistulae generalium*. Pro univerzitu jsou důležité ty, které jsou součástí písemností České provincie, ale také pro starší období ty, které jsou uloženy v Rakouské provincii (Česká provincie Tovaryšstva Ježíšova vznikla v roce 1623 – úvodní svazek listů generálů začíná dnem jejího založení 23. září 1623, kdy se prvním provinciálem stal Gregorius Rumer).

1622–1637.³⁰ Velmi agilním korespondentem byl pater generál Muzio (Mutius) Vitelleschi píšící českému provinciálovi P. Rumerovi a rektoru klementinské koleje a zároveň i rektoru univerzity po předání Karolina jezuitům Petru Ximeniovi (Jimenezovi). Generál přímo nedoporučuje konkrétní postup při řešení sporů, ale odkazuje zejména na konzultace s rakouským provinciálem Vilémem Lamormainem, jenž v mládí prošel pražskou akademií. Velmi zajímavé jsou také listy, které vysvědčují generálovi starost o posílení profesorského sboru rekonstruované katolické univerzity v Praze. Tak mezi lety 1624–1625 psal generál do Prahy hned několik pokynů a instrukcí k příchodu Rodriga Arriagy a jeho převedení ze španělské provincie do české, podobně se píše i o filozofovi a lékaři Ignáci Rojovi. Vitelleschi také ohlašuje jednání s představenými provincie belgické (konkrétně Flandro-belgické), odkud zanedlouho přibyla další významná posila – filozof a teolog Karel de Grobendonc (Grobendoncq).³¹ Později, v roce 1628 počala jednání o uvedení známého matematika Gregoria a S. Vincentio.³²

Další větší soubor dopisů, opět od generála Vitelleschiho, pochází z období kolem roku 1638, tedy z doby, kdy Ferdinand III. jezuitům Karolinum opět odňal. Nejčastějším příjemcem je provinciál P. Martin Sředa. S ostražitostí ale generalát zaznamenal v roce 1638 i snahu hraběte Františka Magnise ze Strážnice, jenž hodlal na své panství uvést piaristy, kteří jako další školský řád představovali pro jezuity velkou konkurenci.³³ Ohlas bojů o Prahu na sklonku třicetileté války doléhal do Říma jen vzdáleně. Generál Vincenzo Carafa ovšem velice děkoval P. Jiřimu Plachému za oslavnou řeč zasvěcenou Neposkvrněnému početí Panny Marie v únoru 1649.³⁴ Většina listů generálů posílaných do České provincie ale stále čeká na podrobný výzkum.³⁵

Je naprosto zřejmé, že římský generalát věnoval největší pozornost pražskému vysokému školství v souvislosti s již několikrát zmíněnými kontroverzemi mezi jezuiti, pražskými arcibiskupy a jinými církevními řády. *Archivum Romanum Societatis Iesu* ale skýtá ještě nepřehledné množství informací k jednotlivým osobnostem působícím či studujícím na fakultách v centru Českého království. Jsou obsaženy především v katalogích (*catalogi breves, catalogi triennales*).³⁶ Tyto písemnosti, stejně tak jako *litterae annuae* nejsou sice v Římě zcela kompletní, ale jedná se rozhodně o největší soubory.³⁷ Některé členy z českých zemí lze dohledat i v tištěných příručkách o provincii rakouské vzniklých díky pečlivé práci Ladislava Lukáče, SJ.³⁸

³⁰ Jedná se částečně o listy uložené v rámci rakouské provincie (Austria 3/I-II, Epp. Generalium 1620–1628) a dále už svazky z České provincie: Boh 1/I-II, Epp. Generalium 1623–1637.

³¹ ARSI, Boh 1/I, zejm. p. 80–81, 87–90, 95, 96.

³² Tamtéž, p. 209.

³³ ARSI, Boh 2/I, fol. 17r.

³⁴ ARSI, Boh 2/II, p. 489.

³⁵ Jedná se o 17 objemných svazků, ARSI, Boh 1/I-II – Boh 9.

³⁶ V rozboru významu těchto katalogů odkazují na práce Kateřiny Bobkové-Valentové (viz pozn. 4) a knihu Markuse Friedricha (viz pozn. 6). Praktickou ukázkou práce s katalogy přinesla nověji např. Markéta HOLUBOVÁ, *Superior – představený rezidence z pohledu jezuitských evidenčních pramenů*, Folia Historica Bohemica 26/1, 2011, s. 89–103 (v článku jsou odkazy na starší autorčiny práce). Pozoruhodná je rovněž studie Jiří HAVLÍK, *Contra (duos) patres Societatis Jesu 1672–1675. Jan Tanner TJ a Vilém Frölich TJ, průběh sporu o jejich teze a jeho dopady*, tamtéž, s. 143–163, kde autor dokázal velmi sofistikovaně využít údajů z římských katalogů.

³⁷ Kompletní přehled těchto pomůcek s vyznačením míst uložení sestavila Kateřina Bobková-Valentová.

³⁸ Ladislaus LUKÁČS (ed.), *Catalogi personarum et officiorum provinciae Austriae S.I.*, I, 1551–1600, Romae 1978, II, 1601–1640, Romae 1982; Týž, *Catalogus generalis seu nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551–1773)*, I–III, Romae 1987–1988.

Stará Česká provincie se podobnou edicí chlubit nemůže, neznamená to ovšem, že bychom podobné přehledy zcela postrádali. V ÚDAUK se nyní nachází Kartotéka a databáze členů Tovaryšstva Ježíšova České provincie (1556)–1773, která je celoživotním dílem Anny Fechtnerové. Navázala na činnost, kterou inicioval kdysi už Karel Chyba, její kolega z Oddělení rukopisů a starých tisků naší největší bibliotéky, která se nyní jmenuje Národní knihovna ČR. Anna Fechtnerová mohla využívat jen zdrojů z českých, moravských a slezských archivů a knihoven, ale podařilo se jí zachytit většinu základních bio-bibliografických dat. Jedná se o soubor několika tisíc biogramů jezuitů, mezi nimiž mnozí prošli i pražskou univerzitou.³⁹ Nyní bude jen třeba, aby další badatelé doplnili tato data o římské údaje a především aby byl tento soubor převeden do elektronické podoby a tím byly plody v dnešní době až neskutečné píle A. Fechtnerové zpřístupněny i širší veřejnosti.⁴⁰

IVANA ČORNEJOVÁ

Quellen zur Geschichte der Prager Universität im Zentralarchiv der Jesuiten in Rom

ZUSAMMENFASSUNG

Der Aufsatz bringt grundlegende Informationen über die wichtigsten Schriftstücke, die sich zur Geschichte der Prager Universität im Archivum Romanum Societatis Iesu (ARSI), vor allem aber im Bestand der Böhmisches Provinz der Gesellschaft Jesu (Provincia Bohemiae) und im Fondo Gesuitico, der sich vor allem auf die Zeit nach 1622 bezieht, erhalten haben. Gleichzeitig wird auf die wichtigsten Studien der tschechischen Historiographie hingewiesen, die in den letzten Jahren auf der Grundlage dieser Dokumente entstanden sind, sowie auf die Notwendigkeit einer kritischen Reflexion bei der zumeist von einseitigen Ordenszeugnissen ausgehenden Heuristik.

Die meisten Autoren, die bei uns vor 1989 über die Geschichte der Prager Universität nach 1622 und der Prager Jesuitenakademie schrieben, mussten von Quellen ausgehen, die sich vor allem in unseren Archiven befanden. Dank eines ausgeklügelten Systems der Erfassung des Schriftverkehrs innerhalb des Jesuitenordens war es freilich möglich, auch diesen Quellen grundlegende Informationen zu entlocken. Das jesuitische Zentralarchiv bewahrt die wichtigsten Dokumente auf, die sehr übersichtlich geordnet sind, und legt Zeugnis davon ab, welche Dokumente für das Ordenszentrum – das römische Generalat – von erstrangiger Wichtigkeit waren. Außerdem bewahrt das ARSI Schriftstücke aus seinen Provinzen in der ganzen Welt, die genauso übersichtlich geordnet sind, so dass sie die Möglichkeit für weitere vergleichende Studien bieten. Auf das Phänomen des globalen schriftlichen Kommunikationssystems innerhalb der Gesellschaft Jesu hat jüngst bereits Markus Friedrich in seinem Buch *Der lange Arm Roms?* (Frankfurt a. M. – New York 2011) übrigens auf sehr verdienstvolle Weise aufmerksam gemacht.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

³⁹ Před lety vydaná příručka I. ČORNEJOVÁ – A. FECHTNEROVÁ, *Životopisný slovník*, citovaná v pozn. 4, je jen malou ukázkou ze zmíněné databáze.

⁴⁰ Údaje o jezuitěch z ARSI lze v současné době nalézt i v *Bio-bibliografické databázi řeholníků v českých zemích v raném novověku*, <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalogy/>, která vznikla v rámci grantu Postavení jednotlivce v řádových komunitách Čech a Moravy v raném novověku (GA AV ČR, IAA 800150902 2009–2011, jehož nositelem byl Historický ústav AV ČR, v.v.i., a řešitelkou Kateřina Valentová). Databáze je průběžně doplňována. Základní informace o této databázi viz na hlavní stránce Historického ústavu AV ČR, v.v.i. (www.hiu.cas.cz).

Kronika

Archivy v (mezinárodním) spojení

Archive im Verbund: Netzwerke und Kooperationen

Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 13.–15. 3. 2013

Organizátoři: Fachgruppe 8 im Verband deutscher Archivarinnen und Archivare e. V.; Česká archivní společnost; Ústav dějin UK a archiv UK

V polovině března 2013 se v Praze sešlo přes sedmdesát archivářů univerzitních a vědeckých institucí ze čtyř zemí – Německa, Rakouska, Švýcarska¹ a Česka. Hlavní část účastníků tvořili němečtí archiváři, kteří jsou sdruženi ve Svazu německých archivárek a archivářů v odborné sekci archivů vysokých škol a vědeckých institucí.² Pro svou pravidelnou jarní výroční schůzi zvolili neobvyklý model a uspořádali ji poprvé v zahraničí a za účasti kolegů z dalších zemí. Partnerem v tomto záměru se jim stal Archiv Univerzity Karlovy, který je spojen velmi úzkou spoluprací s jedním z největších německých univerzitních archivů, archivem univerzity v Lipsku.³

Záměru a charakteru setkání odpovídal i jeho název *Archivy ve spojení: síťování a spolupráce* (Archive im Verbund: Netzwerke und Kooperationen) a rovněž nemalá část příspěvků, které se zaměřovaly na společné projekty a mezinárodní kooperaci.

Zahájení 13. března ve Vlasteneckém sále Karolina se zúčastnil rektor Univerzity Karlovy Václav Hampl a rektorka Univerzity v Lipsku Beate Schücking. Václav Hampl ve své zdravici navrhl přítomným archivářům ke zvážení myšlenku vypracovat srovnávací publikaci o insigniích evropských univerzit.⁴ Beate Schücking poprvé veřejně představila mezinárodní Cenu Ludwiga Weickmanna za nejlepší práce v oboru dějin univerzit a vědy, kterou hodlá Univerzita v Lipsku od roku 2014 udílet.⁵ Účastníky pak pozdravila také předsedkyně České archivní společnosti Marie Ryantová. Hlavní prostor však patřil Ivanu Hlaváčkoví, jenž zahájil odbornou část konference zamyšlením nad tématem *Archivy v minulosti, současnosti a budoucnosti?* Jeho vystoupení bylo především historickým exkurzem do konstituování oboru archivnictví od nejstarších počátků v šlechtických kancelářích až po dobu poválečnou.

Druhý konferenční den otevřela vystoupení předsedkyň archivních společností či jejich univerzitně-vědeckých sekcí, které se na konferenci podílely. Sabine Happ představila Svaz německých archivárek a archivářů, Juliane Mikoletzky prezentovala Svaz rakouských archivárek a archivářů a Marie Ryantová Českou archivní společnost.

Následující panel přinesl širokou tematickou paletu od prezentace konkrétních projektů po teoretická zamyšlení. Marek Ďurčanský (AUK) a Jens Blecher (UA Lipsko) shrnuli

¹ Švýcarsko bylo zastoupeno jednou účastnicí.

² Verband deutscher Archivarinnen und Archivare e.V. – Fachgruppe 8: Archive der Hochschulen sowie wissenschaftlicher Institutionen.

³ Největší měrou se na organizaci akce podíleli z české strany Marek Ďurčanský (AUK), z německé Jens Blecher (UA Leipzig) a Sabinne Happ (UA Münster).

⁴ Celý projev rektora Václava Hampla zde: <http://iforum.cuni.cz/IFORUM-14233.html> (ověřeno 9. 4. 2013).

⁵ Celý projev rektorky Beate Schücking zde: <http://iforum.cuni.cz/IFORUM-14234.html> (ověřeno 9. 4. 2013).

ve společném příspěvku dosavadní bohatou spolupráci univerzitních archivů v Praze, Lipsku a částečně rovněž v Krakově, a předestřeli tak možnosti, jež mezinárodní spolupráce nabízí (společné publikace, výstavy, výměna pracovníků pomocí programu Erasmus atd.). Alena Pazderová a Jitka Křečková z Národního archivu v Praze prezentovaly mezinárodní projekt Monasterium a zapojení své instituce do něj. Pracovník Národního filmového archivu v Praze Tomáš Lachmann představil internetový portál European Film Gateway zpřístupňující filmy a dokumenty z řady národních filmových archivů.

Nejteoretičtější příspěvek panelu a zároveň i celé konference přednesla Susanne Kogler (UA Kunstuniversität Graz), která se přimlouvala za diskusi o východiscích archivní práce. Kladla otázky, zda je archiv spíše uzavřeným místem pro skladování písemností či institucí otevřenou veřejností a zda má být archivář spíše historikem či „manažerem informací“. Vzhledem k nedostatku času na diskusi byly však její výzvy spíše podnětem k individuálnímu přemýšlení.

Panel zakončoval Klaus Nippert (UA Karlsruhe), který představil stav a perspektivy dlouhodobé archivace elektronických dat v německých vysokoškolských archivech. Základem jeho příspěvku bylo vyhodnocení ankety mezi 53 vysokoškolskými archivy. Zmínil, že o elektronickou archivaci se v Německu starají ze 43 % univerzitní archivy, z 6 % univerzitní knihovny a ze 41 % výpočetní střediska univerzit. Mezi nejpočetnější elektronické dokumenty předávané v budoucích letech do archivů budou přitom podle ankety patřit fotografie. Palčivou otázkou, kterou v současnosti německé univerzitní archivy řeší, je sjednocení standardů pro archivaci elektronických dat dokládajících průběh studia.

Odpolední čtvrtěční program byl věnován krátkým poradním zasedáním rakouské a německé odborné sekce archivních společností a z větší části nabitému společenskému programu – prohlídce Karolina, univerzitního archivu, Starého města a nakonec společné večeři.

Páteční část konference byla nejvíce naplněna příspěvky, které se však odehrávaly v šesti paralelních tematických sekcích. První z nich se věnovala sdružením pro řešení krizových situací (Notfallverbände), druhá tématu spolupráce mezi archivy, knihovnami a muzei, třetí digitalizaci a správě elektronických dat, čtvrtá pozici archivů na poli historické vědy, pátá regionálním archivním sdružením a šestá významu a informační přínosnosti neúředních pramenů.

Autor této zprávy se zúčastnil aktivně jednání digitalizační skupiny, a proto může informovat toliko o ní. O dva vstupní referáty, zamýšlené jako podněty k následné plenární diskusi, která byla hlavní částí dvouhodinového sezení, se postarali Jakub Jareš (AUK) a Stephan Luther (UA Chemnitz). Jakub Jareš představil digitalizační projekt „Studenti pražských univerzit 1882–1939“, v jehož rámci jsou v AUK digitalizovány matriky, katalogy a rigorózní protokoly české i německé univerzity v Praze. Stephan Luther zhodnotil stav internetových portálů zpřístupňujících inventáře i fondy jednotlivých archivů a problém jejich roztržiténosti spjatý s federativním uspořádáním Německa. V následné diskusi se postupně představili všichni účastníci v sále a prezentovali stručně svůj pohled na téma a problémy spjaté s digitalizací, které řeší jejich vlastní pracoviště. Nejdiskutovanější otázkou bylo, zda Německo potřebuje jednotný archivní rozcestník či nikoli a v jakém stavu se příprava takzvaného „Archivportal-D“ nachází. Jde již o několik let vyvíjenou snahu, která však naráží na nedostatek financí a na nejednotnost německé archivní soustavy spjatou s federativností státu. Dále byly probírány otázky spjaté se standardy pro ukládání

elektronických informací o studiu a s možnostmi malých odborných archivů v oblasti digitalizace archiválií (zde byl zřejmý kontrast mezi velkým archivem, jako je například archiv lipské univerzity, a celou řadou menších archivů, jež jsou většinou institucemi jednoho zaměstnance). Diskuse nedospěla k žádným jednoznačným závěrům, avšak smysl setkání, tedy informovat se o problémech kolegů a sdílet s nimi své vlastní otázky a pochyby, byl naplněn vrchovatou měrou.

Celou konferenci zakončil závěrečný reflexní panel moderovaný prof. Dieterem Speckem (UA Freiburg), jehož cílem bylo celou akci zhodnotit, vyzdvihnout přínosná témata a poskytnout zpětnou vazbu organizátorům. Úvod obstarali zástupci tří zúčastněných zemí,⁶ kteří v krátkých vstupech odpovídali na otázku: „Co si odnáším z tohoto setkání?“. Řada účastníků konference pak v následné diskusi vyzdvihovala jako hlavní přínos možnost seznámit se s kolegy z jiných zemí a především s problémy, které ve své práci řeší, a přimlouvala se za možnost v určitém horizontu podobnou akci zopakovat.

Jakub Jareš

Kámen úhelný II

Kámen úhelný, který zavrhlí dělníci

Jan Hus – člověk, křesťan, kazatel a reformátor

Planoucí osa českých dějin

Dne 21. 3. 2013 se uskutečnilo v konferenčním centru FÚ AV ČR druhé kolokvium projektu NAKI „Jan Hus roku 1415 a 600 let poté. Dějiny, tradice a jejich prezentace v České republice a v Evropě 21. století“, věnované osobě, dílu a druhému životu M. Jana Husa. Pořadatelem setkání bylo Husitské muzeum v Táboře a Společnost Husova muzea v Praze ve spolupráci s Centrem mediévistických studií AV ČR a UK.

Kolokvium se skládalo ze dvou základních částí – dopoledního vědeckého symposia a odpolední rozpravy nad výtvarnými návrhy nové expozice v Kostnici.

Dopolední referáty zazněly ve dvou blocích. První byl věnován Husovu myšlení a bezprostřední reakci církve na jeho působení v české společnosti. Jana Nechutová se zamyslela nad textem Husova odvolání ke Kristu, který analyzovala filologicky a z pohledu překladatelky, aby na závěr dospěla k úsudku, že text obsahuje anakolut, který svědčí o rozrušení, za kterého Hus své odvolání psal.

Martin Dekarli se věnoval Husovu konceptu Kristova zákona, pojetí svobody a obediencie na základě analýzy spisu *De ecclesia*. Naznačil kontrapozici Husova a moderního pojetí svobody. Definování poslušnosti vyústilo u Husa v teorii jednání a klasifikace skutků.

Dušan Coufal seznámil přítomné s výsledky své pramenné heuristiky týkající se interrogatoria vydaného kostnickým koncilem jako pomůcky pro vyhledávání kacířů následujících Husa. Referent dokument nově datoval, spojil jej s událostmi roku 1417 a komparoval s interrogatoriem papeže Martina V. Z diskuse vyplynula možnost, že se v těchto textech

⁶ Lars Nebelung (UA Hannover), Paulus Ebner (UA Technische Universität Wien), Jakub Jareš (AUK).

promítá nejen boj církevních institucí s husity, ale i vzájemné soupeření koncilu a papeže o uznání jejich superiority.

Druhý blok byl koncipován jako několik zastavení nad druhým životem Husa v moderní tradici. Bohdan Zilynskyj představil román Oskara Wöhrle o posledním dni Jana Husa, vydaný v roce 1933 i v českém překladu, a nastínil okolnosti jeho uvedení do českého prostředí, ohlasy na něj a české vazby autora.

Richard Vlasák se věnoval hnutí Pryč od Říma a sledoval rétoriku lákající k přestupům do evangelických církví nebo Církve československé i její výsledky.

Jiří Kotyk shrnul myšlenky z projevů T. G. Masaryka o Janu Husovi a konstatoval, že Masaryk neměl rád povrchní přístup k Husovým oslavám a hledal ve svých projevech hloubku Husova odkazu.

Jiří Kořalka přinesl další kamínek do mozaiky skládající obraz Husovy tradice v Kostnici na přelomu 19. a 20. století. Zaměřil se na místní Čechy a jejich krajanské spolky soupeřící o přednost při péči o tzv. Husův kámen, památník na místě jeho upálení. V centru jeho zájmu byl pivovarník Gustav Jeřička s rodinou, k nimž našel nový zajímavý materiál písemný i fotografický.

Na závěr dopoledního jednání informoval Thomas Krzenek o stavu aktuálně nepřístupné databáze *Repertorium fontium Hussiticarum* (RFH) a o prvních krocích k její revitalizaci, na níž sám spolupracuje v Lipsku. Snaha je vedena směrem k zahrnutí dat RFH do projektu *Manuscripta mediaevalia* (<http://www.manuscripta-mediaevalia.de>), jehož cílem je on-line zpřístupnění katalogů rukopisů z německojazyčných oblastí.

Prodloužená polední přestávka umožnila účastníkům seznámit se s deseti soutěžními návrhy výtvarného řešení budoucí expozice v Husově domě v Kostnici, které byly vystaveny v zasedacím sále Filosofického ústavu AV ČR. Odpolední program pak byl plně věnován seznámení s průběhem soutěže a jejími výsledky i diskusi k zveřejněným návrhům. Úvodní informaci přednesli Jan Kalivoda a Jakub Smrčka. Rozprava pak přinesla podněty k realizaci připravované expozice.

Příspěvky, které zazněly na druhém husovském pracovním semináři, budou publikovány ve speciálním svazku periodika *Colloquia mediaevalia Pragensia*.

Blanka Zilynská

Recenze a zprávy

Martin Nodl, Dekret kutnohorský

Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2010, 451 s.

Kniha Martina Nodla přináší monografické zpracování jedné z klíčových událostí nejstarších dějin pražské univerzity, která svým významem patří i do českých dějin obecně a do dějin evropských univerzit.

Práci M. Nodla je možno rozdělit do dvou (pomyslných) částí. Ta první (kapitoly I–IV) je zasvěceným a osobitým úvodem k vlastnímu výkladu o Dekretu kutnohorském (kap. V, s. 181–323). Celému textu se svým způsobem vymyká první kapitola, nazvaná autorem „Národ a ideologie“, která je shrnutím přístupů historiografie ke kontroverznímu tématu Dekretu. Patrný je především polarizovaný česko-německý pohled, který byl doposud určujícím při interpretaci událostí na pražské univerzitě počátku 15. století. Stěžejní pátá kapitola je věnována detailní analýze cesty k Václavovu mandátu a jeho prosazení na univerzitní půdě. Závěrečné pasáže pak shrnují Nodlovu interpretaci událostí na předhusitské pražské univerzitě.

Výklad M. Nodla o Dekretu kutnohorském (mluvit bychom měli spíše o panovníckém mandátu, o panovníckém nařízení) je nesen třemi základními tezemi: pražská univerzita prvního půlstoletí nebyla tak konfliktním společenstvím, jak se zdá prismatem Dekretu kutnohorského, samotný Dekret kutnohorský pak nebyl prvkem „organický“ vzešlým z předchozího vývoje, ale spíše prvkem diskontinuity a „nacionalizovaným“ vyústěním předchozích věroučných a náboženských střetů. Autor sám to výstižně shrnuje slovy: „*Silná závislost na panovníkovi, projevující se změnou přísahy rektora a všech studentů při intitulaci, v níž se slibuje věrnost králi a zemi, u českých mistrů jen potvrzuje přesvědčení, že restaurace poměrů před rokem 1409 není možná. Pro jistotu však z univerzitních statut vymazali veškeré zmínky o concordia nacionum a o staré přísaze a s největší pravděpodobností nechali z univerzitních statut vyškrábat i samotné znění této obecné dohody...*“ (s. 330).

I když je Nodl přesvědčen, že jeho výklad je značně netradiční, nelze popřít již dříve konstatované „polygenetické“ důvody vzniku Václavova mandátu (shoda zájmů politických, náboženských a vnitřněuniverzitních), a bez nadsázky převratné a dalekosáhlé důsledky Dekretu kutnohorského pro vývoj univerzit ve střední Evropě. Tendence k „regionalizaci“ univerzit, které se objevily již v předchozím období, našly totiž své vyústění v panovníckém zásahu do podoby pražské univerzity roku 1409, která měla formativní význam pro podobu evropských univerzit. Je totiž nepřehlédnutelnou skutečností, že vývoj přinejmenším středoevropských univerzit po Dekretu kutnohorském směřoval od původního „universalistického obecného učení“ k „zemské univerzitě“, poplatné ve všem zemi svého působení, a Praha má v tomto vývoji bezesporu (smutnou) prioritu.

Jinak souhlasím s Nodlovou interpretací univerzitní dohody z roku 1385 (tzv. *concordia nacionum*), včetně „machinací“ s jejím textem v univerzitních statutech, která bývá obvykle vydávána za jakousi „předehru“ událostí okolo Dekretu kutnohorského, a navozuje tak představu „historických kořenů“ sporů na pražské univerzitní půdě v předhusitském období.

Stejně tak jsem s autorem zajedno v tom, že Václavův mandát není možné chápat jako izolovanou událost, ale musí být interpretován pouze a výlučně v dobovém kontextu, včetně onoho (machiavelistického) využití nacionalistických a mocenskopolitických aspektů.

Kdyby však Nodl zvolil jinou „optiku“ pohledu (od univerzity samotné), asi by nemohl tak jednoznačně mluvit o Dekretu kutnohorském jako o „diskontinuitním prvku“ vývoje pražské univerzity. Musel by totiž přiznat, že pražská středověká univerzita představuje mezi evropskými univerzitami případ *sui generis*. Připomeňme jen samotné založení pražského obecného učení, na němž se podílí moc církevní i světská, to, že panovník mu dává do vínku dva naprosto odlišné vzory univerzit (Paříž a Boloňu), že univerzitní kancléř se musí postarat o její první vnitřní pravidla (statuta) až desetiletí po jejím založení, a nakonec připomeňme i důsledky oné „dichotomie“ pražské univerzity, která vedla k rozdělení původního *studia generale* na dvě samostatné univerzity v roce 1372 (za mlčenlivého souhlasu zakladatele univerzity i jejího kancléře). To vše vytváří obraz univerzity, která spíše než konflikty nebo neustálým hledáním shod je určována jakousi „neustáleností“, nejistotou naprosté novinky střední Evropy – první univerzity na východ od Paříže a na sever od Alp. Pokud použijeme toto „vidění“, klíč k plnému pochopení Dekretu kutnohorského pak neleží tolik v politických, náboženských a ideových souvislostech vývoje českých zemí (jakkoli jsou nepopíratelné), jako v pochopení zásadní proměny tradiční instituce v „novém světě“. Tento pohled nabízí tak „čtení“ Dekretu kutnohorského jako vyvrcholení jisté dvojkolejnosti pražského obecného učení, které jí je vlastní od samého počátku. Králův mandát z roku 1409 je pak „součtem“ všech zmíněných faktorů, mezi nimiž převládají vnitřní strukturální prvky univerzity, které jsou akcentovány tu mocenskými ambicemi panovníka, tu požadavky na reformu dobové společnosti, tu věroučnými spory a do té doby nebývalými projevy nacionalismu. Mám na mysli skutečnou funkci univerzitních národů jako určujícího principu pražské univerzitní samosprávy, „socioprofesi“ rozdělení (řečeno Nodlovými slovy) členů pražské akademické obce na příslušníky průpravné a nemovitě artistické fakulty (v Praze však dominantní) a mistry a studenty „vyšších“ fakult, rozdělení univerzity na „zajištěné“ kolegiáty a většinu ostatních, na juristy oddělené od třířadní většiny atd. Za tím vším pak stojí kardinální otázka, zda univerzita je prvkem „klerickým nebo laickým“, zda se má řídit zakládacími akty papeže nebo panovníka. Pražská univerzita je v univerzitním vývoji bezpochyby prvkem přelomovým, takže i Dekret kutnohorský, přestože zdaleka není v dějinách prvním zásahem do univerzitní autonomie, můžeme interpretovat jako počátek nové univerzitní éry, v níž ingerence okolního světa, zvláště univerzitních fundátorů, jsou vydávány za uplatnění jejich zakladatelských práv. Viděno z univerzitní perspektivy není pak zásah panovníka do vnitřních záležitostí v dějinách středověkých univerzit až tak neobvyklým a novým jevem stejně jako hrozba secesí (hromadným odchodem). Nesporné je však jedno: narušení jednoho ze základních prvků univerzitní samosprávy (parity univerzitních národů, parity mistrů a studentů, parity fakult) představovalo na jedné straně hrubé porušení samých základů univerzitního zřízení, na straně druhé je však pragmatickým přiznáním nové podoby, jakou univerzity nabyly ve střední Evropě, přiznáním početní dominance oné „průpravné“ artistické fakulty, přiznáním dominance mistrů-kolegiátů a nakonec i přiznáním významu (zakladatelských) práv panovníka k univerzitě.

To vše představuje jen různé úhly pohledu, zdůraznění jednoho nebo druhého aspektu vývoje pražské univerzity a nemělo by překrýt fakt, že Nodlova kniha, založená na perfektní

znalosti pramenů a odborné literatury, přináší detailní popis a interpretaci události, okolo které se „točí“ naše dějepiscectví bezmála dvě staletí. Ocenění si zaslouží po mém soudu i terminologická korektnost, která je základem věcného a přesvědčivého výkladu. K nesporným kladům práce bych přidal i vyčerpávající seznam pramenů a literatury a zevrubný poznámkový aparát, které z knihy činí nepominutelné dílo dalšího bádání. Nepopírám, že kniha M. Nodla je náročnou lekturou, avšak četbou napínavou a vpravdě hledačskou. Především však: po Nodlově knize se jeví dosud nejobvyklejší a mimo odbornou veřejnost stále panující nacionálně laděný výklad Dekretu kutnohorského jako ahistorický paseismus, chcete-li nonsens, který vypovídá spíš o době a místu svého vzniku, než o středověké realitě.

Michal Svatoš

Univerzity v Olomouci a Trnavě – stále atraktivní badatelské téma

Vysoké učení v Olomouci vzniklo jako v chronologickém pořadí třetí nejstarší univerzita v zemích Koruny české v roce 1573. Za svůj vznik vděčí především aktivitě biskupa Viléma Prusinovského z Víckova a za kvalitní výuku v prvních dvou letech své existence řádu Tovaryšstva Ježíšova. Těchto faktů si všímali a oceňovali je nejen historikové před rokem 1948, ale pozitivně hodnotila jezuitské působení i publikace vytištěná ve výročním roce 1973.¹ Univerzita Palackého v Olomouci je hrdá na své dějiny stále, ale kromě toho dokáže historii citlivě integrovat do současného života, jak dosvědčuje např. velmi úspěšná rekonstrukce někdejšího jezuitského konviktu, kde získalo své sídlo umělecké centrum UP. Při této příležitosti vydal kolektiv autorů velmi obsáhlou monografii hodnotící tuto stavbu, její osudy a význam.² Jedním z iniciátorů tohoto díla byl Jiří Fiala, jenž se stal hlavním redaktorem i dalších dvou skvěle graficky vypravených knih, zasvěcených olomoucké univerzitě od dob dávných až po současnost.³

Kolektiv autorů zpracoval přehledně historii této vysoké školy na podkladě některých pramenů, ale zejména starších odborných prací. Texty jsou určeny i širší veřejnosti, styl je sdělný, poznámky nahrazuje podrobný seznam pramenů a literatury připojený na závěr.⁴ Knihu otevírá studie Zdenka Kašpara věnovaná olomouckému školství před příchodem jezuitů.⁵ Centrem jeho zájmu je především zdejší proslavená městská škola u sv. Mořice.

¹ Václav NEŠPOR, *Dějiny university olomoucké*, Olomouc 1947; Jan NAVRÁTIL a kol., *Kapitoly z dějin olomoucké university 1573–1973*, Ostrava 1973; František ŠANTAVÝ – Emil HOŠEK, *Organizace, pečeti a insignie olomoucké university v letech 1573–1973*, Olomouc 1980.

² Jiří FIALA – Leoš MLČÁK – Karel ŽUREK (edd.), *Jezuitský konvikt – sídlo uměleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci. Dějiny – Stavební a umělecké dějiny – Obnova a využití*, Olomouc 2002. O této knize jsem referovala v AUC-HUCP 44, 2004/1–2 (vyšlo 2006), s. 243–245.

³ Jiří FIALA – Zdeněk KAŠPAR – Leoš MLČÁK – Miloslav POJSL – Pavel URBÁŠEK, *Univerzita v Olomouci 1573–2009*, Olomouc 2009, 181 s.; TITÍŽ, *Univerzita v Olomouci 1573–2013*, Olomouc 2013, 190 s.

⁴ Domnívám se, že by bylo vhodnější texty doplnit příslušnými vědeckými odkazy. Toto upozornění není výtkou, jen spíše připomenutím vlastní zkušenosti získané při práci na čtyřdílných dějinách pražské univerzity, kde poznámkový aparát rovněž chybí, a myslím, že je to na škodu věci (František KAVKA – Josef PETRÁŇ (red.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, I–IV, Praha 1995–1998).

⁵ Zdeněk KAŠPAR, *Dějiny školství v Olomouci do příchodu jezuitů*, in: Univerzita v Olomouci, Olomouc 2009, s. 13–24.

Autor líčí nejen správní historii této vzdělávací instituce, vztahy mezi městem a školou, ale zastavuje se také u dějin vnitřních. Zdárně tak navazuje na starší práce Jiřiny Holinkové.⁶

Jiří Fiala se věnoval jezuitské akademii a dalším učilištím, která stát vybudoval po zrušení jezuitského řádu v roce 1773.⁷ Nejvíce prostoru určil pro časově nejrozsáhlejší etapu jezuitské akademie, o níž už psal i v připomenuté publikaci o jezuitském konviktu. Tyto pasáže jsou nejvíce vystavěny na původních pramenech (jak lze alespoň soudit ze závěrečného seznamu). Autor dokládá, jak olomoucká akademie v péči řádu prosperovala a řadila se po bok jiných důležitých škol, na nichž působili otcové Tovaryšstva Ježíšova. Dění po roce 1773 se už řídilo zcela státními direktivami. Olomoucká akademie sice už před rokem 1773 podléhala státním zásahům v rámci tereziánských reforem, ale osudy olomouckého vysokého (resp. vyššího) školství po tomto datu byly více než dramatické. Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 18. věku státní úředníci rozhodli o nedlouhém trvání univerzity v Olomouci a v Brně, aby pak tuto školu degradovali na pouhé lyceum. Pokud zde hovořím o „degradaci“, pak mám na mysli především právní status školy, protože úroveň vyučujících byla dobrá. Na jejich žádost také císař František I. v roce 1827 zdejší instituci znovu povýšil na univerzitu (podobně jako ve Štýrském Hradci, kde byla někdejší jezuitská univerzita také po roce 1773 přeměněna na lyceum) s filozofickou, teologickou a právnickou fakultou a s ne zcela plnoprávnými lékařsko-chirurgickými studii. Tato univerzita byla zrušena v roce 1860 a Morava až do založení Masarykovy univerzity v Brně zůstala bez samostatné vysoké školy.

V Olomouci poté až do roku 1946 přežívala jen fakulta teologická zlikvidovaná nedlouho po „Vítězném“ únoru. Přešla sice ještě do svazku nově zřízené Univerzity Palackého (1946), ale soustředěně tažení proti církvím v roce 1950 už nepřežila. Olomoucká teologie byla obnovena roku 1968, ale strádala zanedlouho pod ataky silícího normalizačního režimu a svou činnost musela ukončit v roce 1974.⁸

Konstatovala jsem už, že v Olomouci dbali i za minulého režimu na výzkum nejstarších a starších dějin své školy. Ovšem až po roce 1990 se otevřel prostor pro sondy do působení Univerzity Palackého za éry socialismu. Této možnosti plně využil Pavel Urbášek. V recenzované publikaci sumarizoval řadu svých starších badatelských počínů a předložil čtenáři ucelený pohled na dění nejen za komunistického režimu, ale i v letech „porevolučních“.⁹ Možná, že by se jeho textu dalo vytknout přílišné soustředění na prověrky a opakované čistky, zatímco vlastní výuka a činnost vyučujících zůstávají poněkud v pozadí. Chápu ale, že na nevelkém prostoru autor tyto negativní, byť bohužel často profilující aspekty upřednostnil právem. Situaci po roce 1989 pojímá Urbášek už spíše jako výčet událostí a změn.

Josef Mlčák připojuje pohled na univerzitní budovy od dob nejstarších až k dnešku.¹⁰ Opět jen připomenu, že tentýž autor před časem velmi pěkně zachytil dějiny někdejšího

⁶ Srv. např. Jiřina HOLINKOVÁ, *Dvě studie k dějinám městské školy na Moravě v předbělohorském období*, Olomouc 2005, kde jsou citovány i její starší práce.

⁷ Jiří FIALA, *Jezuitská akademie a univerzita v Olomouci (1573–1773)*, in: Univerzita v Olomouci, s. 25–58; Týž, *C.k. univerzita v Olomouci a v Brně 1773–1784*, tamtéž, s. 59–64; Týž, *C.k. lyceum v Olomouci 1782–1827*, tamtéž, s. 65–74; Týž, *C.k. Františkova univerzita v Olomouci 1827–1860*, tamtéž, s. 75–84.

⁸ Miloslav POJSL, *Teologická fakulta v Olomouci (1860–1946)*, in: Univerzita v Olomouci, s. 85–96; Týž, *Bohoslovecká fakulta v Olomouci (1968–1974)*, tamtéž, s. 97–102.

⁹ Pavel URBÁŠEK, *Univerzitní budovy v Olomouci (1946–2009)*, in: Univerzita v Olomouci, s. 125–146.

¹⁰ Josef MLČÁK, *Univerzitní budovy*, in: Olomoucká univerzita, s. 125–146.

jezuitského konviktu. Nyní se Univerzita Palackého honosí osmi fakultami, ale jejím skutečným půvabným jádrem je kampus ve středu města. Dokonce si myslím, že Olomouc je naším jediným městem se skutečným univerzitním koloritem srovnatelným např. s Oxfordem či Cambridge.

Krásné pojednání o olomoucké univerzitě doplňuje ještě seznam rektorů a přehled nejdůležitějších dat z univerzitní historie.¹¹ Na počátku jsem zmínila, že knihy o dějinách olomouckého vysokého učení jsou dvě a dosud jsem citovala jen tu z roku 2009. Důvodem není má nedbalost, ale fakt, že ačkoliv publikace mají téměř totožný název (i obsah), rozdílný je především rok vydání. Abych tedy byla zcela konkrétní: druhé, „upravené“ vydání z roku 2013 nepřináší příliš nového. Až do s. 122 jsou texty obou vydání naprosto totožné. Kniha z roku 2013 má na s. 123 přidány tři nové odstavce, které s poněkud kritickým nádechem naznačují, že ani současný stav vysokého školství není prost problémů, a zcela nový je doslov prorektora pro mezinárodní vztahy prof. PhDr. Ladislava Daniela, Ph.D.¹²

O řadě titulů vztahujících se k historii někdejší jezuitské univerzity v Trnavě jsem už referovala opravdu mnohokrát. Začnu tentokrát titulem, který nepochází z „dílny“ tamního Ústavu dejín Trnavskej univerzity, ale postarali se o něj jejich maďarští kolegové. Praměny k dějinám trnavské univerzity byly do poloviny 20. století uloženy v archivu Budapešťské univerzity a odtud pak přesunuty do Magyar Orgszágos Levéltár (Maďarského národního archivu). Jeho budova byla ale v čase povstání v roce 1956 zasažena sovětským dělostřelectvem, došlo k požáru a značná část trnavských písemností byla zničena. Naštěstí ne úplně; trnavských pramenů se ujal Archiv Univerzity Eötvöse Loránda, jehož pracovníci doslova mravenčím úsilím shromažďovali rozptýlená data o trnavských studentech, aby vytvořili dokument suplující ztracené matriky. Spiritus agens této činnosti byl i u nás dobře známý historik László Szögi. Jeho kolegům a kolegyním se pak podařilo usoustavnit přehledy trnavských absolventů z let 1635–1777.¹³ Nejnověji byl vydán seznam posluchačů teologické fakulty zpracovaný na podkladě matrik uložených v archivu Katolické univerzity Petra Pázmáně.¹⁴ Tato kniha vznikla při příležitosti 450. výročí příchodu jezuitů na Slovensko. Obsahuje údaje o úctyhodném počtu 4734 mužů, kteří prošli trnavským bohosloveckým učením. U každého jedince je uveden původ (místo narození), národnost, u jezuitů i datum vstupu do řádu, umístění v jednotlivých seminářích či konviktech, případně i zařazení do společenské vrstvy. Tato rekonstruovaná matrika je skvělou ukázkou odborné práce svého druhu a zaslouží si nejvyššího ocenění.

V roce 2010 proběhly v Trnavě oslavy 375. výročí založení zdejšího vysokého učení. O některých publikacích, jež byly k tomuto jubileu připraveny, jsem už v tomto časopise

¹¹ Jiří FIALA – Miloslav POJSL, *Rektoři univerzity a děkani samostatné teologické fakulty v Olomouci a Základní data dějin univerzity v Olomouci*.

¹² Titul knihy je z hlediska bibliografického záznamu ovšem odlišný; že by tomu tak bylo pod tlakem soutěže o body do RIVu?

¹³ Attila ZSOLDOS, *Matricula universitatis Tyrnaviensis 1635–1701*, Budapest 1990; Kristína BOGNÁR – József KISS – Júlia VARGA, *A Nagyszombati Egyetem fokozatot szerzett hallgatói 1635–1777*, Budapest 2002.

¹⁴ Zsófia KÁDÁR – Beáta KISS – Ágnes PÓKA, *A Nagyszombati Egyetem Hittudományi Karának hallgatói 1635–1773*, Fejérveték az Eötvös Loránd Tudományegyetem történeéből 26, Varia Theologica – PPKE HTK 3, Budapest 2011, 430 s. Kniha má i německé resumé, ale za skutečnost, že o této hodnotné publikaci mohu referovat (nechci předstírat, že umím maďarsky), vděčím laskavosti PhDr. Alžbety Hološové, ředitelky Ústavu dejín Trnavskej univerzity, která mi poslala svou slovenskou recenzi na tuto práci.

psala,¹⁵ ale mezitím se objevily ještě další, stejně hodnotné. Především je to obsáhlá kolektivní monografie, která vyšla jednak slovensky, jednak v německé verzi.¹⁶

Nemohu zde zmiňovat všechny příspěvky, připomenu tedy hlavně ty, jejichž témata se neobjevila v jiných publikacích (samozřejmě i zde je patrná aktivita Alžbety Hološové i předchozího ředitele Ústavu dejín Jozefa Šimončiče). Články obsažené v této publikaci (celkem jich je 33) lze rozdělit do několika hlavních tematických okruhů: správní dějiny a historie jednotlivých fakult a oborů, okolnosti založení a osobnost zakladatele, studenti a významní představitelé trnavské vědy, tiskárna a důležité tisky. Kromě vědců známých už z předchozích zpracování se objevují i nové tváře, zastoupeni jsou badatelé nejen ze Slovenska, ale i Maďarska, Rumunska, České republiky a Itálie (resp. zde se jedná o polského jezuitu působícího na římské Gregorianě). Je těžké na malém prostoru pojednat o všech, ale stejně je těžké vybrat jen některé studie a neurazit jiné, stejně kvalitní autory. Důležité je, že studie jako celek přináší barvitý obraz dějin trnavského vysokého učení. Autoři podávají přehled dění na teologické i filozofické fakultě, mapují výuku práv i nedlouhé trvání fakulty lékařské, seznamují čtenáře se složením posluchačů, zkoumají zakladací listiny univerzity, či její erb. Zdaleka ne všechny jezuitské vysoké školy se mohly chlubit tím, že jejich poslucháři prošel muž, jenž se později stal generálem Tovaryšstva. V Trnavě tomu tak bylo – v letech 1761–1762 se zde věnoval matematice Gabriel Gruber, jenž se po zrušení řádu v roce 1773 odebral do Ruska, kde se jezuité těšili ochraně samotného cara. A právě zde byl v roce 1802 Gruber zvolen za generálního představeného Societatis (dlíci t.č. vlastně v diaspoře).¹⁷

Autoři ve svých příspěvcích potvrzují věhlas vysokého učení podobně, jako učinil v roce 1701 někdejší student Štefan Selecký, jenž personifikoval univerzitu jako „krásnou paní“. „*Ona též Trnavu miesti vychýrila, po krajinách, ktorým prv známa nebyla [...]* a všetky pro ňu vied'á včil o Trnavie...“¹⁸ Selecký vyslovil svůj upřímný obdiv, i když jeho slovenština je nám dnes hůře srozumitelná.

Snad všechny jezuitské koleje po celém světě byly vybaveny „astronomickými věžemi“, hvězdárnami sloužícími k pozorování nadzemského prostoru. Např. tu pražskou si denně mohou připomínat všichni posluchači rozhlasu, čtenáři novin a diváci různých moderních masmédií, když jim jsou pravidelně zvěstovány teplotní rekordy pocházející ze záznamů klementinské observatoře, ale jen málokdo přitom ví, že se o její zrod zasloužili jezuité. Stejně kvalitním pozorováním se honosila i hvězdárna při trnavské univerzitě, jejíž základní kámen byl položen v roce 1753. Pohřichu její existence o mnoho nepřezila existenci „starého“ řádu Tovaryšstva Ježíšova. Nejprve byla tolerována jen jako pobočka budínské univerzity, kam – do centra Uher – bylo z rozhodnutí Marie Terezie přeneseno z Trnavy vysoké

¹⁵ *Svědectví o tom, jak lze výročí založení univerzity oslavit hodnotnými publikacemi*, AUC-HUCP 51/2, 2011, s. 140–142.

¹⁶ Alžbeta HOLOŠOVÁ a kol., *Trnavská univerzita vo svetle dejín*, Ústav dejín Trnavskej univerzity v Trnave – Towarzystwo Slowaków w Polsce, Trnava – Kraków 2012, 441 s.; TAŽ, *Die Tyrnauer Universität im Licht der Geschichte*, Ústav dejín Trnavskej univerzity v Trnave – Towarzystwo Slowaków w Polsce, Trnava – Kraków 2012, 491 s. Ačkoliv vesměs pějí na trnavské publikace chválu, ohledně německé verze konferenčního sborníku musím připomenout, že je na kvalitě překladu bohužel patrné, že ji nepřipravovali většinou rodilí Němci.

¹⁷ Marek INGLÓT, *Páter Gabriel Gruber (1740–1805): študent Trnavskej univerzity, ktorý sa stal generáлом Spoločenosti Ježíšovej*, in: Trnavská univerzita vo svetle dejín, s. 225–243.

¹⁸ Bohumil CHMELÍK, *Apoteóza Trnavskej univerzity v básni Štefana Seleckého Obraz panej krásnej perem malovaný*, in: Trnavská univerzita vo svetle dejín, s. 355–357.

učení. Josef II. pak rozhodl o dalším transferu: z Budína se v roce 1784 univerzita přemístila do Pešti a o rok později zaniklo zcela i trnavské „observatorium“. Naštěstí se dochovaly alespoň záznamy nejen o zdejších astronomických a meteorologických pozorováních, ale třeba i podrobný inventář „astronomické věže“ a pomůcek z přírodovědných kabinetů, který byl vyhotoven v roce 1773. O tom všem vyprávějí Alžbeta Hološová a Henrieta Žažová v další pěkně vypravené publikaci o dějinách observatoře na Trnavské univerzitě.¹⁹ Kromě kvalitního textu přináší kniha množství stejně zdařilého obrazového materiálu: dobová vyobrazení univerzity, ukázky autentických tisků, kopie dobových inventářů i ukázky astronomických přístrojů a reprodukce z matematických, astronomických či optických příruček a učebnic.

Aniž bych chtěla vyslovovat nějaké apodiktické soudy, je zřejmé, že menší města si svých vysokých učení váží asi více než ta větší. V České republice se spokojíme s tvrzením, že úcta k Univerzitě Karlově by měla vyplývat i z toho, že je nejstarší ve střední Evropě či na sever od Alp (etc.). Na Slovensku se vždy připomíná, že jejich nejstarší vysokou školou byla Academia Istropolitana v Bratislavě. Ano, toto vysoké učení bylo založeno uherským králem Matyášem Korvínem v roce 1465, ale zaniklo zcela nejpozději v roce 1490. Současná Univerzita Komenského v hlavním městě Slovenska vděčí za svůj vznik až Československé republice, byť se k tradicím Istropolitany hlásí, zatímco trnavské vysoké učení fungovalo spolehlivě mezi léty 1635–1773, kdy na Slovensku žádná jiná univerzita nebyla. Zato na obnovení univerzity si museli v Trnavě počkat až do roku 1990.

Ivana Čornejová

Dana Jakšičová, Dcery své doby? Školské sestry v českých zemích v letech 1851–1938 (1950)

České Budějovice, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích a Teologická fakulta Jihočeské univerzity 2012, 2 sv., 720 s. (průběžné stránkování svazků), černobílá a barevná obrazová příloha, české a anglické résumé (= Jihočeský sborník historický – supplementum 5)

Možná, že se mezi čtenáři tohoto časopisu najde někdo, kdo má, stejně jako já, rád Chodskou trilogii Jindřicha Šimona Baara, která vyšla nedlouho před autorovou smrtí ve dvacátých letech minulého století. Kdo tyto svazky četl, snad si vybaví, že jednou z hlavních postav Baarova textu je český kněz, kaplan u sv. Martina v Klenčí, Jakub FASTER. Již méně čtenářů si patrně bude pamatovat, že se na několika místech Baarova textu objevuje jako kontrast k vlastenci FASTERovi jiný kaplan, Gabriel SCHNEIDER z Hiršova. SCHNEIDER do příběhu nikdy nevstupuje přímo, dozvídáme se o něm pouze to, že v Hiršově „staví klášter“, a že se za ním z celého okolí scházejí zbožné kostelní báby ne nepodobné postavě Eulálie Čubíkové ze slavných Chevallierových Zvonokos. Jen málokdo pak ví, že páter SCHNEIDER byl historickou postavou a v rozporu s nelichotivým portrétem z Chodské trilogie se významně zasloužil o rozvoj vzdělávání žen a dívek v Čechách.

¹⁹ Alžbeta HOLOŠOVÁ – Henrieta ŽAŽOVÁ, *Dejiny observatória na Trnavskej univerzite 1756–1785*, Trnavská univerzita v Trnave – Ústav dejín Trnavskej univerzity, Trnava 2012, 117 s.

O tom, jak to bylo s kaplanem Schneiderem, jeho celoživotním zájmem o církevní školství, a o celé řadě dalších věcí z dějin pedagogiky v Čechách podává zevrubnou zprávu ve své dvousvazkové disertační práci obhájené na Jihočeské univerzitě Dana Jakšičová. Autorka si vybrala tři kongregace, které vznikly v českém prostředí v druhé polovině 19. století: Kongregaci školských sester de Notre Dame (notredamky), Kongregaci chudých školských sester Naší Paní (bavorské sestry) a Kongregaci školských sester sv. Františka (františkánky). Podobnost jmen v tomto případě není náhodná, neboť zakladatelé (zakladatelky) různých typů těchto institucí v 19. století o sobě věděli a vzájemně se inspirovali.

Práce je rozdělena do dvou svazků, jež studují dějiny kongregací z různých historických perspektiv, nejde tedy pouze o chronologický výklad, ale také o dějiny spirituality, každodennosti, pedagogiky, sociální a zdravotní péče. Na začátku je obligátní pojednání o pramenech a literatuře, v němž se dozvídáme dvě důležité věci. Především, že k tomuto tématu existuje jen velmi málo moderní podrobné literatury, a to v celé střední Evropě (jako patrně nejúplnější uvádí autorka Heimbucherovu monografii ze 30. let 20. století). Dále pak – a zde je jedno ze silných míst Jakšičové práce – že naprostá většina archivních pramenů k dějinám kongregací 19. století je stále v soukromých rukách. Badatel tedy nepochodí v klasické síti archivů a musí se obrátit na řeholní instituce samotné, což Jakšičová učinila.

Následující část obsahuje místy až detektivní historie zakládání jednotlivých institucí v Čechách. Zde najde čtenář vedle slibovaných informací o Gabrielu Schneiderovi též pohled na řeholní kongregace coby instituce na jedné straně vycházející z konzervativního prostředí katolické církve, ale na druhé straně angažované v (na svoji dobu) progresivních sociálních službách. Tato část je důležitá nejen pro pochopení českých dějin sociální péče a vzdělávání, ale také naznačuje, jak složitý proces představovalo zrození nového sociálního učení katolické církve. I když to autorka nikde přímo neuvádí, osvětluje kontext vzniku řady institucí, které v 19. století existovaly v západní Evropě jako reakce na industrializující a urbanizující se společnost. Poskytuje také určitou nápovědu k otázce, proč tyto instituce ne vždy uspěly a proč se v posledních desetiletích řada z nich dostala do těžké existenční a morální krize.¹

Dále v práci najdeme kapitoly zabývající se aspekty kolektivní biografie, autorka například diskutuje o vývoji pohledu na poslušnost a o tom, jak vydání nového *Codex iuris canonici* v roce 1917 ovlivnilo život v kongregacích. S tím souvisí také studium různých projevů spirituality v nejširším slova smyslu. Otvírá tím nejen téma modernizace oficiální zbožnosti (módní „amerikanizace“ ve 20. letech inspirovaná filiálkami v USA), ale i té neoficiální (vedení kongregace nerado vidělo, když sestry „šmelily“ se svatými obrázky). Domnívám se, že tato část dějin zbožnosti je zatím v Čechách jen málo prostudovaná nejen na půdě zmiňovaných kongregací, ale obecně. Přitom je zde stále přítomna (oltářičky zasvěcené Nejsv. Srdci Páně rozeseté po českých kostelích), navíc jistá část této ve své době moderní zbožnosti byla retrospektivně označena jako „kýč“ a z kostelů zčásti zmizela (památkáře by dnes patrně ohrožoval apoplektický záchvat, kdyby někdo umístil nad hlavní oltář jméno „Maria“ umě sestavené z žároviček).

¹ Zde mám na mysli například kongregace vzniklé na počátku 19. století coby moderní sociální instituce, jež však byly v některých zemích v poslední době spojeny s řadou skandálů. Patrně nejvýraznější byl tento fenomén analyzován v Irsku, kde také probíhalo rozsáhlé nezávislé vyšetřování. Týkalo se mimo diecézního kněžstva např. kongregace Brothers of Charity (založeno 1807), Congregation of Christian Brothers (zal. před 1802), či Salvatoriánů (1881) a dalších.

Všechny tři náboženské instituce se věnovaly především výchově, z čehož plyne, že si musely také na svůj provoz nějakým způsobem vydělávat. Jedna kapitola je proto věnována právě hospodářským dějinám. Vedle toho pak čtenář narazí i na zevrubnou analýzu každodennosti či pedagogické a sociální práce všech tří institucí. Vždy se jedná o výklad zasvěcený, pravidelně prokládaný většinou dobře vybranými citacemi z pramenů.

Kdybych měl shrnout hlavní výhody práce Jakšičové, byly by to následující body. Předně – jak jsem již zmiňoval – jde o studii na téma, jež zatím historiografie přecházela téměř úplným mlčením. Navíc je založená na českých, německých i římských pramenech z větší části umístěných v soukromých rukách. Za velmi cennou považuji též analýzu prolínání modernity a tradicionalismu v české zbožnosti 19. a první poloviny 20. století. Toto vše je sepsáno s neobyčejným porozuměním, jež vychází patrně i z toho, že autorka v průběhu práce na své monografii vstoupila do kongregace notredamek. Svědčí o tom úvodní stať, kterou k monografii sepsal Miroslav Novotný, školitel Jakšičové. Pakliže si ovšem někdo myslí, že členství v řeholní instituci nějak otupilo autorčinu kritickou analýzu, pak jej musím vyvést z omylu. Na řadě míst v textu jsem se setkal s pasážemi kritizujícími různé autority, počínaje kuriálními úřady, přes postup některých zakladatelů až po komentáře ke konzervativní moralitě pěstované v kongregacích 19. století, jež byla založena na kombinaci disciplíny, pocitu výlučnosti a zároveň viny.

Jako konkrétní příklad lze uvést Jakšičové posudek prvního v Čechách vydaného životopisu zakladatele notredamek Gabriela Schneidera, jehož autorem nebyl nikdo jiný než pozdější kardinál Josef Beran. Autorka se nerozpakuje Beranův životopis kritizovat jako jednostranný; doslova ho popisuje jako „medvědí službu“. Výhodou neztupeného ostří kritiky je výklad, který působí svěže a objektivně (pokud lze toto adjektivum v kontextu moderní historické metodologie vůbec použít). Zejména osoby zakladatelů (u notredamek G. Schneider, u bavorských sester K. Gerhardingerová a u českých františkánek sestry Zahálkovy) vystupují z historického výkladu neobyčejně plasticky se všemi svými sny, přednostmi i nedostatky. Rozhodně nejde o apologetickou legendistiku (budoucích) světců-zakladatelů.

Jen těžko se hledají věci, které bych mohl kritizovat. Některé body budou spíše otázkou názoru. Já se domnívám, že etické hodnoty jako služba, pokora, skromnost, střídmost atd. nejsou vůbec závislé na víře a definovat život mimo řeholní instituci jako „bezbrhé carpe diem“ (s. 248) jde proti osobní zkušenosti mnoha bezvěrců. Patrně by se též dalo polemizovat s tezí o sociálním novátorství katolické církve v 19. století, jak ji autorka formulovala na s. 52. Působení panovníků jako byli Josef II. či Napoleon (s. 12) bych viděl poněkud méně negativně než autorka, protože sice mnohé zrušili, také ale budovali sekulární sociální instituce (u nás např. všeobecnou fakultní nemocnici) právě díky zdrojům získaným rušením klášterů (v tomto případě Damenstift).

Jinak jsou mé výhrady jen drobnostmi. Domnívám se, že by práci velmi prospěl místní rejstřík (osobní zde je). Jakšičová se při citacích drží úzu, kdy u cizojazyčných textů (v naprosté většině německých) uvádí jak originál, tak i překlad. Vzhledem k tomu, že dle medailonku na záložce němčinu vystudovala, považuji to za zbytečné, protože originál není předmětem nějakého jazykového rozboru. Někdy bych citace z pramenů zkrátil, ale jen vzácně. Například zásadní ideový dopis zakladatelky štyrských františkánek Antonie Lampelové se v textu objevuje dvakrát in extenso (s. 53–55 a s. 60).

Svoji recenzi mohu uzavřít konstatováním, že Jakšičová poskytla českému čtenáři práci výborně napsanou, obsáhlou a bohatě dokumentovanou. Nemohu nezmínit zajímavou

fotografickou dokumentaci, částečně čerpanou z osobních archivů sester. Práci Jakšičové lze bez nadsázky označit za průkopnickou studii do dosud neprobádané oblasti, jež bude v budoucnu velmi důležitá kupříkladu pro badatele v oblasti dějin zdravotních sester, neboť se v 19. století rozvíjely podobně jako ty školské (kongregace sester boromejek vznikla ve 30. letech). Je důležitá také pro historiky 19. století obecně či zájemce o studium dějin náboženství, vzdělanosti a genderové problematiky.

Karel Černý

Jiří Šouša, Mezi brázdou a bankovním úvěrem. O agrárních a peněžních dějinách 19. a 20. století. Ed. Jan Kahuda – Eduard Kubů – Jiřina Juněcová – Jiří Novotný

Praha, Národní archiv v Praze 2012, 644 s., ISBN Národní archiv 978-80-7469-002-0, ISBN nová tiskárna Pelhřimov 978-80-7415-063-0

Významná životní jubilea univerzitního lidu lze připomínat různými způsoby. Kolegové se např. domluví a bez vědomí oslavence připraví sborník svých vlastních prací, které by podle jejich názoru mohly jubilanta zajímat a eventuelně i potěšit. Anebo – a to je méně častý případ – na jubilantovu počest připraví výbor jeho dosavadních prací, který shromážděn do jednoho svazku vyzdvihne přednosti nebo odhalí slabiny autora. V případě Jiřího Šouši, jehož šedesátiny se staly podnětem k redaktorské aktivitě jeho kolegů a přátel, Jiřího Novotného, Eduarda Kubů, Jiřiny Juněcové a Jana Kahudy, tato druhá varianta dárku příliš slabin jubilantovi neodhalí. Zarytí odpůrci novověkých dějin si sice na své v publikaci nepřijdou, zato novověkáři, a zejména historikové hospodářských dějin, se potěší.

Úvodní zdravici věnovala Jiřimu Šoušovi současná ředitelka Národního archivu Eva Drašarová. Po editorském slově připojil *laudatio* Eduard Kubů. A následují již vlastní studie, přetištěné z řady periodik, mezi nimiž dominují *Acta Universitatis Carolinae*, *Paginae Historiae*, *Documenta Pragensia*, *Vědecké práce Národního zemědělského muzea* a řada dalších. Hojně jsou zastoupeny i konferenční sborníky a kolektivní monografie, ať už domácí či zahraniční. Časově postihují celé období jubilantova dosavadního vědeckého působení.

Jubilant, severočeský rodák, pochází ze starobylé selské rodiny s mlynářskými prvky. Ač absolvoval studium archivnictví a historie na pražské Filozofické fakultě a již předtím strávil jako přípravu rok jako praktický archivář v okresním archivu v České Lípě, aby celou svou následnou kariéru spojil s dráhou pedagoga na své Alma mater, rodinné kořeny neopustil. Zůstal jim věrný v tématech studií, které záhy po absolvování vysokoškolských studií začal publikovat a publikuje dosud. Novověké dějiny zemědělství a finančnictví v českých zemích i širším středoevropském regionu, tedy dvě témata, která musí být vlastní každému podnikateli na venkově, chce-li být alespoň trochu úspěšný, pronikají celou knihou.

Monografie není řazena chronologicky, nýbrž tematicky. Zahrnuje tři velké celky, a sice pomocné vědy historické, dějiny zemědělství a dějiny peněžnictví. V jejich rámci je publikováno celkem 29 (9 + 12 + 8) staří.

První část, věnovaná ponejvíce dějinám správy a novověké diplomacie, rozkrývá řadu podstatných i dílčích okolností, které stály za fungováním předních hospodářských institucí

19. a první poloviny 20. století, jako byly např. Česká zemědělská rada nebo některé české banky. Dává nahlédnout do jejich chodu a do agendy zaměstnanců. Vedle toho tu najdeme i životopisy původně finančníka, později zaměstnance státního podniku Jaromíra Bečky (1897–1958) a JUDr. Jana Vašatého (1836–1898), významných představitelů úřednictva v předních ekonomických institucích, což je právě pole bádání, v němž autor exceluje, když se pouští po často na první pohled nepatrných stopách osobností, pro jiné badatele nudných a nezajímavých, a nachází důležité paralely, dokladující vývoj „jejich“ instituce či ekonomického sektoru. Najdeme tu i velmi důležitou studii k Rašínově měnové reformě po roce 1919.

V druhé části knihy se přesuneme na pole – řečeno s Františkem Grausem – dějin venkovského lidu. Odrazíme se od zemědělské správy v Čechách kolem poloviny 19. století, nahlédneme do schůzí řady zemědělských spolků i do jejich knihoven, abychom vystoupali až k podnikatelským a manažerským elitám českého agrárního hnutí a časově až k vypuknutí druhé světové války. Mezitím nám ještě zbude prostor pro seznámení s osobnostmi představitelů agrarismu Janem Antonínem (1832–1915) a Adolfem (1868–1934) Prokúpkovými i s prvorepublikovým Vladislavem Brdlíkem (1879–1964). Nutno podotknout, že spoluautorem některých studií v této části (a jedné v první a jedné ve třetí partii knihy) je Eduard Kubů.

Ve třetím oddíle najdeme jako spoluautora většiny příspěvků Jiřího Novotného, dlouholetého archiváře České národní banky, takže je nabíledni, že se při četbě budeme pohybovat ve finančních kruzích. Vývoj bank, finanční politika státu i soukromých subjektů ve 2. polovině 19. století a v Československu po 1. světové válce jsou tu popisovány a vysvětlovány s velkou erudicí a náhledem až do tajných skříněk bankovních trezorů.

Knihy je doplněna podrobnou bibliografií Jiřího Šouši do počátku roku 2012, seznamem jeho diplomantů a tématy obhájených diplomových prací. Nechybí ani jmenný a místní rejstřík a anglická resumé všech uveřejněných statí.

Milada Sekyrková

Ota Konrád, Dějepisectví, germanistika a slavistika na Německé univerzitě v Praze

Praha, Nakladatelství Karolinum 2011, 362 s.

Knihy Oty Konráda se zabývá, jak už napovídá název, vývojem dějepisectví, slavistiky a germanistiky na pražské Německé univerzitě od konce první do konce druhé světové války, a tím i konce celé Německé univerzity. Jak uvádí sám autor, zajímá ho nejen vývoj oborů samotných, ale také vývoj oborů a jejich metodologie v souvislosti s politickými událostmi. Proto je logické, že hlavním mezníkem dělicím knihu na dvě části není událost vnitrouniverzitní, ale událost svrchovaně politická – 15. březen 1939 (i když k zásadnímu zlomu v chodu univerzity, převzetí do správy říše, došlo v zápětí). Kniha se tedy člení na dvě základní kapitoly, období před březnem 1939 a po něm. Dílčí kapitoly jsou věnovány jednotlivým oborům i univerzitě a univerzitní politice obecně.

Výběr oborů, kterými se Konrád zabývá, také není náhodný. Jsou to obory klíčové, pokud se badatel, tak jako Konrád, hodlá zabývat vztahy mezi vědou a politikou. Jedná

se, jak se autor snaží dokázat, o vztahy oboustranné. Nejenom že věda byla ovlivňována politikou, ale v nemenší míře i samotné vědecké bádání se podílelo na utváření politického diskurzu.

Konrád tak nepřináší pouhý faktografický rozbor jednotlivých oborů, ale snaží se o analýzu jejich vývoje v závislosti na vývoji soudobé vědy i politické situace. Autor ve své práci pracuje s rozsáhlým korpusem pramenů – od pramenů úřední provenience (fondy Německé univerzity v Praze, Úřadu říšského protektora a mnohé jiné) po pozůstalosti jednotlivých vědců a v neposlední řadě podrobuje analýze i díla jednotlivých vědeckých osobností.

Výzkum vývoje germanistiky, historie a slavistiky ve 27 politicky neklidných letech je tak i sondou do vývoje myšlení německé menšiny (minimálně její intelektuální elity) v nově vzniklém Československu. Konrád opakovaně dokládá, jakým způsobem se intelektuální elita německé menšiny v Československu vyrovnávala s menšinovým postavením a snažila se udržovat co nejužší vztahy se zahraničními německými univerzitami a spolupracovat s nimi, což otevírá otázku pražské německé univerzity a její nacifikace v návaznosti na nacifikaci univerzit německých. Největším strachem představitelů univerzity byla obava z odtržení od německého akademického provozu a zaujetí marginálního postavení. Druhou stránkou vyrovnání se s postavením německé menšiny bylo vytvoření idey sudetoněmectví – jednotné větve německého národa v meziválečném Československu. Konrád zde věnuje prostor vzniku konceptu sudetoněmecké vědy a vývoji německého národopisu.

Velká pozornost je věnována otázce kontinuity oborů po roce 1939, tedy po rozsáhlých personálních čistkách, založení nových oborů, vzniku Heydrichovy nadace a příchodu nových politicky angažovaných osobností (např. Hippus či Beyer).

Je tedy zřejmé, že Konrádovu knihu můžeme číst jako knihu o vývoji humanitních oborů od doby, kdy nejen v historických vědách slábla idea pozitivismu a objevovala se nová národní angažovanost, která získala na síle v druhé polovině třicátých let a svůj vrchol zažila v politicky angažovaných výzkumech v období druhé světové války (nejedná se jen o analýzu prací Hippia či Heinze Zatscheka, ale také o rozbor zadávaných disertačních prací). V knize můžeme najít i rovinu problematiky vědecké a osobní integrity jednotlivce v politicky obtížné době. Tímto prizmatem lze číst především příběh Eugena Rippla, a sledovat tak proměny názorů zpočátku blízkého spolupracovníka slavisty, aktivistického politika a člena československé vlády Franze Spiny. A pokud si odmyslíme dobově vypjatou atmosféru, můžeme se nad knihou zamyslet i jako nad analýzou univerzitní praxe, kde osobní a koncepční spory mají vliv na celý další vývoj oboru. Na příkladu germanistiky je velmi názorně předvedeno, jakým způsobem ovlivňují vývoj oboru významné osobnosti profesorů (Sauer) a jakým způsobem mohou být alternativní směry bádání marginalizovány (příklad dlouho zamítané habilitace Josefa Körnera).

Co se týče jazykové stránky knihy, je psána velmi kultivovaným jazykem a má jasnou logickou strukturu. Jediné, co jí lze po této stránce vytknout, je stažení poměrně velkého korpusu informací do poznámkového aparátu (např. biogramy vědců), což snižuje komfort čtení. Naštěstí jsou poznámky pod čarou a nikoli v závěru knihy, takže lze i tento dílčí nedostatek poměrně lehce přejít.

Jana Ratajová

Martina Bečvářová a kol., Zapomenutý matematik Henry Lowig (1904–1995)
Praha, Matfyzpress 2012, 294 s. vč. 96 obr. příloh (Dějiny matematiky, sv. 50),
ISBN 978-80-7378-189-7¹

„*Měl bych před sebou celé dvacáté století,*“ zpívá Jaromír Nohavica v písni Těšínské nebe, začínající slovy: „*Kdybych se narodil před sto lety v tomhle městě*“. Hrdinovi recenzované knihy chybělo pouhých devět let k tomu, aby svým životem obsáhl toto století celé. Varianty jeho jména – Heinrich Löwig, Jindřich Löwig, Henry Lowig – naznačují složité národnostní a jazykové poměry panující nejen ve střední Evropě, ale i v anglicky mluvícím světě, kde později našel domov. A to jen na okraj podotýkám, že původní příjmení rodiny z otcovy strany znělo „Löwi“, až do 17. března 1905, kdy bylo na otcovu žádost úředně změněno do podoby „Löwig“. Heinrichovi byly v té době teprve čtyři a půl měsíce.

Vyrůstal v rodině smíšené národnostně i nábožensky. Otec byl Němec židovského vyznání, do katolické církve vstoupil kvůli sňatku s dívkou německo-českého původu, jejíž rodina byla katolická. Do obecné školy a gymnázia chodil Heinrich v Liberci, kam se rodina v roce 1907 přestěhovala z Královských Vinohrad. Od podzimu 1923 studoval matematiku, fyziku a astronomii na přírodovědecké fakultě Německé univerzity v Praze. Doktorát přírodních věd odstartoval jeho vědeckou dráhu, zároveň ale musel pomýšlet na každodenní obživu, kterou mu poskytovaly pedagogické úvazky na středních školách. Ve třicátých letech se na své *alma mater* úspěšně habilitoval, ale v dalším rozletu mu zabránil nacistický režim, tvrdě postihující i židovské míšence. V očích nacistů mu jistě přitížilo, že se krátce po vzniku Protektorátu Čechy a Morava přihlásil k československé národnosti. Neveselé zkušenosti z nuceného nasazení v pracovních táborech v Polsku a středních Čechách (v Tvoršovicích a Bystřici u Benešova), trvajících naštěstí pouze několik měsíců, zachytil ve stručných pamětech pod titulem *Mé zážitky v době od 14. října 1944 do 5. května 1945*. V knize jsou publikovány vůbec poprvé (na s. 149–154) z rukopisu uloženého v archivu rodiny Lowig-Jackson v Sydney.

Ani poválečné mezičasy před nástupem komunistů k moci situaci Jindřicha Löwiga podstatně nezlepšilo. Neoctnul se sice mezi odsunutými krajany, ale v tehdejší československé společnosti byl považován za občana nižší kategorie. Němci, byť byli antifašistického a demokratického smýšlení, nesměli na československých vysokých školách přednášet. Velmi rezervovaně k nim přistupoval i muž tak noblesní, jako byl profesor Bohumil Bydžovský. V českých vědeckých kruzích nenacházel Jindřich Löwig přátele, výjimkou byl profesor Vladimír Kořínek, o němž vyšla v edici Dějiny matematiky pěkná monografie z pera Zdeňky Kohoutové a Jindřicha Bečváře (2005).

Dalšímu totalitnímu režimu, tentokrát komunistickému, se Jindřich Löwig vyhnul odjezdem do Austrálie. Tam ho totiž na rozdíl od Univerzity Karlovy chtěli: od března 1948 přednášel na University of Tasmania v Hobartu, od roku 1951 v hodnosti docenta (Senior Lecturer). Dočkal se i rodinného štěstí – v září 1949 se oženil s Libuší Ottovou, která za ním do Austrálie přijela. V manželství se narodila dcera Ingrid a syn Evan. Jindřich Löwig se pod dojmem nacistických zločinů styděl za svůj německý původ, v anglicky mluvícím

¹ Anglická verze: The forgotten mathematician Henry Lowig (1904–1995). Prague, Matfyzpress 2012 (History of mathematics, vol. 52), ISBN 978-80-7378-203-0.

prostředí (anglicky se naučil poslechem lekcí na gramofonových deskách za druhé světové války) využil proto příležitosti a úředně si změnil jméno a příjmení na „Henry Lowig“ (celým křestním jménem Henry Francis Joseph). Doma u Lowigů se hovořilo důsledně česky, takže Ingrid a Evan vládnou jazykem svých rodičů bezvadně – u Čechů narozených v cizině to není samozřejmé. Henry Lowig udržoval styky s Vladimírem Kořínkem, jemuž se podařilo „protlačit“ několik jeho příspěvků do časopisu *Czechoslovak Mathematical Journal*.

V roce 1957 přišla další změna – Henry Lowig byl jmenován profesorem matematiky na univerzitě v Edmontonu v kanadské provincii Alberta. Tato univerzita byla jen o dva roky mladší než on sám. V Kanadě si podobně jako v Austrálii vybudoval pevnou pozici v odborných kruzích i ve společnosti. Žil poklidným rodinným životem tak trochu stranou od politického dění ve světě. Není divu – řeči o tom, že bychom měli aktivně zasahovat do událostí kolem sebe, znějí sice uvědoměle, ale Henry Lowig prožil „vymknutí doby z kloubů“ tolikrát, že měl takzvaných veřejných poměrů zcela právem „plné zuby“.

Martina Bečvářová líčí životní příběh obyvatele tří kontinentů Henryho Lowiga strhujícím způsobem. Vychází přitom z poctivého a dalekosáhlého výzkumu pramenů, doplněného osobním svědectvím členů Lowigovy rodiny, zejména dcery Ingrid. Ta ještě za otcova života přesídlila do Austrálie, profesně se uplatnila především v oblasti takzvaného řízení lidských zdrojů a firemní komunikace; nyní je již v penzi. Na nejmenší kontinent se po manželově smrti vrátila vdova Libuše Lowigová. Pouze syn Evan zůstal v Kanadě, přestoupil k pravoslaví, a stal se dokonce pravoslavným knězem. Tento mimořádně vzdělaný muž, ovládající nejméně dvanáct jazyků, opustil v roce 2002 pravoslavnou církev a vstoupil do církve řeckokatolické. Navíc chodí pravidelně do synagogy, čímž vlastně navazuje na kořeny otcova rodu. Zajímavá obrazová příloha knihy čítá téměř sto položek, fotografie protagonistů a dalších s nimi spjatých osob se v ní střídají se snímky budov a reprodukcemi důležitých dokumentů.

Matematiky bude zajímat především důkladná analýza Lowigova díla, kterou ve třech kapitolách provedli autorčini kolegové Antonín Slavík, Jindřich Bečvář a Vlastimil Dlab. Lowigovy studie z funkcionální analýzy a algebry jsou zasazeny do evropského a světového kontextu, výsledky, k nimž dospěl zejména v oblasti teorie svazů, jsou dodnes citovány v prestižních matematických časopisech.

Je potěšitelné, že publikace Martiny Bečvářové a jejích spolupracovníků vyšla krátce po českém vydání také v anglické verzi. V edici *Dějiny matematiky* je v pořadí padesátým, tedy jubilejním svazkem (anglická verze je 52. svazek). Až tato recenze vyjde, budou mít autoři a editoři zmíněné edice ve své bibliografii další svazky z dějin matematiky. Přála bych jim, aby v budoucnu nalezla i čistě matematická část jejich publikací dostatek čtenářů, kteří budou jejich zasvěceným výkladům bez potíží rozumět. Nepatřím k těm humanitně orientovaným lidem, kteří se svou ignorancí v oblasti matematiky holedbají, jako by to byla kdovíjaká přednost; je to nedostatek, s nímž ovšem ve svém věku „nic nenadělám“. Tím spíše si přeji, aby se celkově změnil dosavadní dosti zlehčující přístup české společnosti k matematice a matematikům.

Marie Štemberková

Tato fakulta bude rudá! Katedra české literatury Filozofické fakulty Karlovy univerzity očima pamětníků. Redigoval Jiří Holý za spolupráce Katky Volné
Praha, Akropolis 2009, 701 s.

Domnívám se, že dějiny terciárního školství a vědy po roce 1945 (které v poslední době zažívají v české historiografii nemalý boom) sestávají z několika zdánlivě samostatných, ve skutečnosti však komplementárních součástí vytvářejících ve vzájemné souvztažnosti relativně celistvý historiografický „obraz“ této tematiky. Do tohoto „obrazu“ spadají dějiny vzdělávacího a vědního systému, dále dějiny institucí – vysokých škol, fakult a adekvátních vědeckých organizací, a také dějiny jednotlivých vědních oborů, které se v československých podmínkách v oblasti terciárního školství do značné míry kryjí s nejnižšími organizačními jednotkami vysokoškolské struktury – katedrami nebo ústavy.

Zastávám též názor, že posledně uvedená výzkumná oblast zůstávala doposud stranou pozornosti historiků. A není divu. Vždyť v popředí takového výzkumu musejí být jednotlivé osobnosti, jež svou pedagogickou a vědeckou činností příslušný obor naplňovaly, ale také konglomerát nejrůznějších interpersonálních vztahů i „stýkání a potýkání“ těchto jednotlivců s tlakem, který uplatňoval vůči vysokoškolským organismům vládnoucí režim. A zcela pochopitelně by stranou pozornosti neměla zůstat pravděpodobně vůbec nejobtížnější součást dějin jednotlivých vědních oborů – tedy pokus o zhodnocení edukačního, a zejména vědeckého přínosu daného oboru v konfrontaci s domácím či dokonce zahraničním badatelským prostředím.

Pokusím se prostřednictvím takto ideálně formulovaných – a nesporně nemálo náročných požadavků – pohlédnout na recenzovanou publikaci. Na úvod si dovoluji ještě jednu poznámku, která vyplývá ze zkušeností autora této recenze jako olomouckého univerzitního archiváře. V posledních letech v našem archivu rostl počet badatelů, kteří se zabývají různými aspekty dějin jednotlivých vědních oborů pěstovaných od roku 1946 na zdejší filozofické fakultě. Tento badatelský zájem vyvolala deklarovaná snaha děkana Filozofické fakulty UP v Olomouci Jiřího Lacha o dějiny jím vedené fakulty, jejichž zkoumání podpořil financemi z interní grantové agentury. Není také sporu o tom, že se olomoucký děkan Jiří Lach do značné míry inspiroval aktivitami mladého badatelského kolektivu, který se s příkladnou vervou (a prokazatelnými a odborně vysoce kvalitními výsledky) pustil do zpracování „normalizačních dějin“ pražské filozofické fakulty.

Přístup olomouckých univerzitních badatelů k dané problematice však vnímám s nemalými rozpaky. Badatelé mladšího věku (studenti doktorského studia) přistupují k dílčím tématům historie olomoucké filozofické fakulty bez tolik potřebného hlubšího a kontextuálního vhledu; studentům nehistorických oborů schází i elementární historická akribie. U starších badatelů – pamětníků událostí před rokem 1989 – shledávám úpornou snahu se vyhnout snad všemu, co by mohlo být dnes považováno za kontroverzní, přičemž tato opatrnická tendence apriorně kritické zpracování příslušné látky nemálo omezuje. Takový přístup ke zkoumané látce tak akcentuje v řadě případů až bezobsažné marginálie, které rozhodně nesměřují k dějinám pěstovaných oborů ve smyslu výše uvedené definice.

Hlavní editoři recenzované publikace, Jiří Holý a Katka Volná (autorský kolektiv doplnili Marek Dobrý, Anna Holmanová Christou a Jan Hron), vytvořili takřka ideální

autorskou dvojici pro výzkum oborových dějin z let 1948–1989, které institucionálně reprezentovala katedra české literatury Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Zatímco věkově mladší Katka Volná disponuje širšími znalostmi o dějinách terciárního školství a zejména pražské filozofické fakulty v letech tzv. normalizace, pak literární teoretik a historik Jiří Holý je do jisté míry generačním (a plně oborovým) „insiderem“, jenž v sedmdesátých letech absolvoval pražskou filozofickou fakultu a posléze působil v Ústavu pro českou a světovou literaturu Československé akademie věd. Akademický literárněvědný ústav představoval politicky méně exponované pracoviště, což umožňovalo v podstatně vyšší míře unikat režimnímu dozoru a soustředit se na relativně kvalitní literárněvědné bádání.

Základní metodou pro rekonstrukci událostí na katedře české literatury FF UK v Praze v „normalizačním období“ se stala orální historie. Autoři tak shromáždili celkem 18 rozhovorů s pedagogy dotyčné katedry, přičemž tyto narátory rekrutovali ze tří generačních skupin. Nejstarší generaci reprezentovaly osobnosti, které studovaly na filozofické fakultě na přelomu čtyřicátých a padesátých let (Zdeněk Pešat, Miloš Pohorský, Květa Sgallová, Miloš Hoznauer, Zdeněk Karel Slabý, Antonín Jelínek, Jaroslava Janáčková, Vladimíra Gebhartová). Tuto „generaci modrých košil“ – použijeme-li termínu olomouckého historika a příslušníka této generace Josefa Bieberleho – formovaly válečné zkušenosti a těsně poválečný entuziasmus, které přirozenou cestou dovedly tyto pedagogy k politickému angažmá v komunistické straně. A neméně přirozenou cestou tato generace přivítala reformy ve druhé polovině šedesátých let vrcholící Pražským jarem. Po porážce Pražského jara většina těchto narátorů nuceně i dobrovolně opustila komunistickou stranu, což vedlo i k ukončení jejich plnohodnotné akademické kariéry.

Generaci „sweet sixties“ (Věra Menclová, Vladimír Binar, Bohuslav Hoffmann, Jiří Hošna) zásadním způsobem ovlivňovalo nadějně společenské „oteplení“ šedesátých let a výrazný intelektuální rozměr tohoto období. Jejich profesní osudy v letech tzv. normalizace předurčily kádrové čistky z počátku tohoto období. Věra Menclová se stigmatem tzv. vyškrtnutí z komunistické strany zůstala na univerzitním pracovišti v podřízeném postavení a s omezenými publikačními a kvalifikačními možnostmi; oproti tomu celoživotní nestraník Vladimír Binar nuceně ukončil profesi vysokoškolského učitele hned na počátku sedmdesátých let. Bohuslav Hoffmann a Jiří Hošna vstupovali do akademického prostředí v letech tzv. normalizace jako středoškolská učitelé nahrazující ty pedagogy, kteří v důsledku kádrových čistek katedru opustili; jejich akademická kariéra se ovšem propojila s členstvím v komunistické straně.

A konečně tzv. ztracenou generaci reprezentují věkově nejmladší učitelé katedry (Eva Štědroňová, Vladimír Heger, Miloš Zelenka, Milan Pokorný, Petr A. Bílek, Alexej Mikulášek), kteří započali své působení na katedře české literatury FF UK v průběhu osmdesátých let. To již členství v komunistické straně bylo automatickou a všeobecně přijímanou podmínkou k získání relativně atraktivní a společensky vážené profese vysokoškolského učitele.

Pokud pečlivě čteme jednotlivé rozhovory, pak se nám čtyřicetiletý příběh literární historické katedry na nejvýznamnější československé univerzitě postupně vyjevuje až s neuvěřitelnou plasticitou. Uvědomuji si přitom poněkud neskromně, že takové hodnocení mi umožňují jak zkušenosti s uplatňováním orální historie, tak znalosti archivních pramenů z oblasti dějin vysokého školství, a to jak v ohledu institucionálním, tak v ohledu

celostátním. Odvažují se dokonce tvrdit, že bez použití orální historie je historiograficky relevantní zpracování dějin vysokoškolských oborů a jednotlivých vědeckých disciplín před rokem 1989 jen těžko představitelné.

Při sledování dějů na katedře české literatury pražské filozofické fakulty mne napadá ještě jedna důležitá věc: kontinuita a diskontinuita vývoje vysokoškolských organismů po roce 1948. Bez ohledu na náraz tupé ideologie a ponurou celospolečenskou atmosféru v padesátých letech minulého století situaci na katedře i mimo ni zprvu formovaly osobnosti typu Alberta Pražáka, Jana Mukařovského, Karla Krejčího či posléze v dalších letech Felixe Vodičky. Bez ohledu na jejich více či méně prorežimní habitus tak existovala zřejmě kontinuita s předúnorovým obdobím, kterou se prostřednictvím jejich žáků – byť v omezené míře – dařilo udržovat až do konce šedesátých let. Jenže čistky z počátku sedmdesátých let znamenaly významný a krajně negativní diskontinuitní předěl. Nositelé tolik potřebné kontinuity opustili katedru či alespoň plnohodnotnou akademickou činnost. A tak se etalonem akademického pedagoga a vědce pro studenty a nastupující učitele stalo mocichtivé a vědecky bezvýznamné duo Vítězslav Ržounek – Zdenka Bastlová. Především z tohoto kontinuálního a diskontinuálního pohledu pokládám léta tzv. normalizace za období, které mimořádně degradovalo akademické prostředí na českých vysokých školách.

Rozhovory s učiteli katedry české literatury FF UK v Praze doplnili autoři dalším materiálem. Recenzovaná publikace tak obsahuje úryvky z dobových učebních textů, autobiografické a fikční texty inspirované děním na příslušné katedře a *Kalendárium* s podtitulem *Učitelé a předměty na katedře, významné události, dokumenty 1948–1989*. Jejich zařazení pokládám za velmi přínosné. V kontextu užití orální historie jako základní metody zkoumání dějů na katedře zejména oceňuji *Kalendárium* přinášející koncentrovaný přehled dějin této katedry a synergické doplnění poznatků, které čtenář načerpá z jednotlivých rozhovorů.

S rozpaky ovšem pohlížím na zveřejnění úryvků z učebních textů. Sám Jiří Holý přiznává, že rozhovory i další publikované materiály přinášejí poměrně málo informací o pedagogické, neřkuli vědecké práci uskutečňované na katedře. Jiří Holý určitě dobře zaznamenává postupnou personální degradaci katedry způsobenou nuceným odchodem výrazných vědeckých osobností a současně příchodem učitelů bez náležitých vědeckých ambicí. Nakonec jsem sám v obecné rovině registroval tuto tendenci v zamyšlení o kontinuitě a diskontinuitě vysokoškolských organismů po roce 1948. Ale přesto musím (být jako laik v oblasti literární vědy) položit otázku, zda na katedře české literatury FF UK i během strnulého období tzv. normalizace neexistoval v dobovém slova smyslu alespoň náznak „ostrůvku pozitivní deviance“, a to jak v oblasti pedagogické, tak v oblasti vědecké. Pohled autorů recenzované publikace na prostředí katedry české literatury FF UK je náležitě erudovaný, přesto je ale evidentní, že se – možná s jistým apriorně negativním odsudkem – ani nepokusili proniknout za převažující politickou a vztahovou „krustu“, aby učinili průkopnický pokus o zhodnocení pedagogické a vědecké práce na této katedře.

Přes tuto výhradu – či chcete-li promarněnou šanci – pokládám recenzovanou práci autorského kolektivu vedeného Jiřím Holým a Katkou Volnou za vynikající a nanejvýš inspirativní příspěvek. A to nejen k „malým“ (tj. oborovým) dějinám českého terciárního školství, ale také k bouřlivě se rozvíjející české orální historii.

Pavel Urbášek

Jakub Jareš – Matěj Spurný – Katka Volná a kol., Náměstí Krasnoarmějců 2: učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace
Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2012, 400 s.

Historie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v období tzv. normalizace se těší dlouhodobému zájmu skupiny někdejších studentů, dnes většinou doktorandů této fakulty. Díky jejich nyní již četným publikacím¹ patří dějiny této akademické instituce k nejrozsáhlejším sondám do dějin české společnosti v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století.

Představených dvacet let vývoje společenskovědní fakulty tvoří detailní sondu do historie normalizace. Tu autoři nechápu jen jako tradiční pojmenování dějinného úseku ani jako synonymum pro konsolidaci (období upevnění moci nového vedení KSČ na přelomu šedesátých a sedmdesátých let), ale jako obecnou „charakteristiku doby“ zahrnující oficiální ideologii, mechanismy politického řízení a sociálně-kulturní praxi, které určovaly sdílený (či vynucený) společenský konsenzus. Metodicky vycházejí zejména z německých inspirativních prací týkajících se výzkumu jednání elit a sociální praxe v autoritativních režimech.² Jejich práce se tak poněkud rozchází s dosavadním českým přístupem k interpretaci dějin poválečného vysokého školství i doby normalizace obecně.

Autoři zdůrazňují své soustředění na jednání učitelů a studentů Filozofické fakulty a proklamativně se distancují od cíle představit institucionální dějiny fakulty jako celku či jako přehled vývoje vědeckých oborů, které se na fakultě pěstovaly. Soustředují se na poznání dobové sociální praxe, sdíleného konsenzu a loajality vůči panujícímu politickému uspořádání, přičemž fakultní mikrokosmos představují jako výrazně zpolitizované (a politicky zdeformované) prostředí. Záměrně se tak nevěnují některým tématům, která zkoumá tradiční historiografie vysokého školství. Týká se to zejména absence pohledu na Filozofickou fakultu jako vědeckou instituci a její zaměstnance jako vědce (akademičtí pracovníci jsou důsledně nazýváni jen „učitelí“), případně obvyklých sond do vývoje hlavních fakultních vědeckých oborů.

Kniha obsahuje vedle metodologického a historického úvodu čtyři velké celky. První je věnován nástupu normalizace na Filozofické fakultě, krátkému, ale důležitému období, které zformovalo diskurz, který určoval fungování fakulty po celé sledované dvacetiletí. Druhá část popisuje fakultu jako instituci, vedle vlastní struktury fakulty a jejího vztahu k nadřízeným orgánům se soustřeďuje na fungování fakultní stranické organizace. Třetí část je věnována učitelům, obsahuje příkladovou biografii jednoho z výrazných pedagogů sledovaného období – historika a archiváře Rostislava Nového. Poněkud nelogicky je do této části zařazena i sonda mapující vztah Státní bezpečnosti vůči učitelům a studentům

¹ Katka VOLNÁ a kol., *Prověřená fakulta: KSČ na Filozofické fakultě UK v letech 1969–1989*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2009, 308 s. (edice dokumentů); Jakub JAREŠ – Matěj SPURNÝ – Katka VOLNÁ a kol., *S minulostí zúčtujeme. Sebereflexe FF UK v dokumentech 70. a 90. let 20. století* (v tisku). K. Volná se podílela na přípravě publikace Jiří HOLÝ (ed.), *Tato fakulta bude rudá! Katedra české literatury Filozofické fakulty Karlovy univerzity očima pamětníků a dokumentů*, Praha: Akropolis (Filip Tomáš), 2009, 726 s. Další výstupy autorského týmu obsahuje web <http://www.proverenafakulta.cz/>.

² M. Spurný odkazuje v metodologickém úvodu např. na práci Ralph JESSEN, *Zwischen Bildungspathos und Spezialistentum. Verhaltungen und Identitätskonstruktionen der Hochschullehrerschaft in West- und Ostdeutschland nach 1945*, in: Peter HÜBNER (Hg.), *Eliten im Sozialismus: Beiträge zur Sozialgeschichte der DDR*, Köln 1999, s. 361–380, či komparativní studii Volker ZIMMERMANN – Peter HALINGER – Tomáš NIGRIN (Hgg.), *Loyalitäten im Staatssozialismus: DDR, Tschechoslowakei, Polen*, Marburg 2011.

a fakultě jako celku. Čtvrtá část je věnována studentům, popisuje přijímací řízení, vstup na fakultu, politické a sociální aspekty studia a život na kolejích.

Důsledným představením organizace fakulty a zejména jejích politicko-mocenských struktur práce přesáhla deklarovaný záběr a vedle učitelů a studentů přibližuje fakultu v celkovém pohledu – jako vysokoškolskou instituci a její akademickou obec.

Dějiny normalizace v širším slova smyslu, tedy období 1969–1989, byly dosavadní českou historiografií zpracovány ze dvou přístupů: jednak jako politické dějiny se zaměřením na nejvyšší politické orgány, dějiny represe a rezistence a jednak jako sociální dějiny vybraných společenských vrstev, přičemž jsou využívány různé typy pramenů. Autoři *Náměstí Krasnoarmějců* zkoumají dějiny Filozofické fakulty oběma přístupy. Analyzují jednání sociální skupiny, přičemž jako primární využívají dostupné archivní prameny úřední provenience a doplňují je orálně historickými prameny – rozhovory s vybranou skupinou pamětníků.

Dostupnost pramenů je jedním z faktorů, který ovlivňuje vyznění celé knihy. V případě archivních zdrojů je přístupnost ovlivněna jejich zachováním, zpracováním a omezeními danými platnou legislativou. Akademické instituce ne vždy předávaly (a předávají) své písemnosti do archivů, dokumenty pocházející z nedávných desetiletí nejsou dosud většinou zpracovány a orientace v nich je jen velmi obtížná. Velká část archiválií z období normalizace obsahuje osobní údaje ještě žijících osob a je z tohoto důvodu badatelsky jen obtížně přístupná. Výjimku z tohoto zákonného omezení představují archiválie z provenience organizací sdružených v Národní frontě (především KSČ) a činnosti státních úřadů před rokem 1990. Autoři práce tak vycházeli především z pramenů stranické provenience (především registratury fakultní organizace KSČ, která tvoří součást fondu Filozofická fakulta UK uloženého v Archivu Univerzity Karlovy, a nadřízených stranických orgánů), z dokumentů akademické (fakultní a rektorátní) provenience mohli čerpat jen v omezené míře, v některých případech je měli k dispozici jen v anonymizované podobě. Podstatnou výjimku tvoří podrobná zpráva rehabilitační komise z počátku 90. let.³ Pokud jde o orálně historické prameny, výběr zpovídaných pamětníků byl do značné míry ovlivněn možnostmi autorů a jejich přirozenými kontakty souvisejícími s odborným zázemím tazatelů. Ve skupině osob, se kterými byl veden strukturovaný rozhovor, a dalšími pamětníky, kteří byli dotazováni jen k dílčím tématům, proto převažují absolventi studia a učitelé historie (dějepisu), případně bohemistiky (češtiny) a rusistiky. Studenti a učitelé jiných oborů pěstovaných na FF UK byli zpovídati v daleko menší míře.

Rozsáhlá, ale typově omezená a neúplná pramenná základna pochopitelně ovlivnila možnosti poznání autorů a do jisté míry determinovala celkové vyznění knihy. Toto konstatování však není kritikou. I přes uvedená omezení je výběr respondentů pro orálně historické rozhovory rozsáhlý a do značné míry reprezentativní. Další archivní prameny budou přístupné a plně „vytěžitelné“ až v dlouhodobém horizontu po jejich archivním zpracování a především po té, co pomine ochrana osobních údajů ještě žijících osob.

Díky detailní znalosti a důslednému vytěžení dostupných archivních pramenů (zejména z provenience fakultní organizace KSČ) a jejich konfrontaci s otevřenými prameny a vzpomínkami pamětníků vznikla velmi zajímavá a ojedinělá (mikro)sonda. Dosavadní historiografie využívala spíše archivních pramenů týkajících se počátečního a koncového

³ Edice zprávy in: J. JARĚŠ – M. SPURNÝ – K. VOLNÁ a kol., *S minulostí zúčtujeme* (v tisku).

období normalizace, tedy dynamických „krizových“ období. Využití pramenů pocházejících ze stabilních („bezčasých“) let normalizačního dvacetiletí je (s určitou výjimkou dokumentů z provenience StB) zejména pro nepolitické dějiny spíše ojedinělé. I díky tomu mohla vzniknout do značné míry průkopnická analýza fungování instituce a jednání jasně vymezené sociální skupiny.

„Normalizace“ a existence Filozofické fakulty v tomto období jsou představeny ze dvou diskurzů. V několikaletém období přelomu šedesátých a sedmdesátých let je vývoj fakulty zachycen z pohledu dynamického procesu „konsolidace“ na pozadí neúspěšné obrany reformních pozic a nástupu nových sil doprovázených čistkami. Většina normalizačního období je pak líčena z perspektivy relativně stabilního vynuceného konsenzu a loajality. Právě fungování tohoto vynuceného konsenzu a mechanismů udržování stability je jedním z hlavních problémů, které autoři zkoumají.

Sebedisciplinace, zapojení se do politických a mocenských struktur fakulty a opakované prověřování a stálá kontrola byly dlouhodobými projevy tohoto konsenzu. Přímá represe a postihy se objevovaly jen ve vyhraněných případech, které narušovaly zaběhnutý pořádek. Autoři však dokazují, že v těchto momentech mohl zdánlivě zkosnatělý aparát fakultní organizace KSČ a děkanátu reagovat s překvapivou akceschopností.

Účel fungování této stability a důvody, proč drtívá většina zaměstnanců a studentů dodržovala podmínky vnucené loajality, měly pochopitelně různou motivaci a podobu. Byly zdůvodňovány jako podmínka další existence fakulty, zachování si pracovních míst, kariérního a mocenského růstu, kontinuity vědních oborů či jako možnost získání vysokoškolské kvalifikace.

Úroveň poznání (a interpretace) fungování fakulty jsou přímo úměrné nejen dostupným pramenům, ale i přístupu a pohledu autorů. Ti píší jednoznačně „fakultní“ historii z pohledu zevnitř. „Svoji“ školu tak představují především z hlediska vnitřního fungování. Velmi podrobně se proto věnují struktuře fakulty, jejích akademických orgánů, jejímu profilu. Vzhledem k dostupným pramenům (a dosavadnímu badatelskému zájmu autorů) je nejpodrobněji zmapována činnost fakultní organizace KSČ a stranických orgánů, které dohlížely na FF UK. Poněkud méně plastický je obraz vztahu fakulty k nadřazeným státním orgánům (zejména ministerstvu školství) a zejména vztahy vůči rektorátu a dalším součástem Univerzity Karlovy. V této oblasti vidím jedno z „bílých“ a matoucích míst jinak podrobné analýzy. Nepoučený čtenář tak může nabýt dojmu, že Filozofická fakulta UK byla v sedmdesátých a osmdesátých letech samostatně fungující vysokou školou, nikoliv jednou ze součástí centrálně řízené univerzity. Nepřiliš vyjasněn je proto podíl univerzitních funkcionářů a orgánů na řízení fakulty, ale ani zapojení zaměstnanců a studentů FF UK do celouniverzitní politiky, jejich struktur a neformálních mocenských vztahů.

Fakulta (a její učitelé a zaměstnanci) je představena jako svébytný mikrosvět, který ve vztahu k vnějšímu světu představuje objekt, který je třeba kontrolovat, prověřovat, disciplinovat a ideologicky indoktrinovat. V dalším výzkumu by bylo vhodné tento přístup doplnit analýzou role fakulty a jejích učitelů jako nástroje, případně aktivního subjektu vysokoškolské (a obecně vzdělanostní) politiky v Československu 70. a 80. let dvacátého století.

Náměstí Krasnoarmějců přináší nový pohled na dějiny českého poválečného vysokého školství. Není oslavnou oficiální publikací, nepřináší ani kritickou analýzu vysokoškolského

systemu jako inspirující práce Pavla Urbáška.⁴ Nejsou ani pokusem o systematické dějiny instituce jako příslušné kapitoly z *Dějiny Univerzity Karlovy*⁵ či *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě*.⁶ Nenabízí ani multiperspektivní pohledy jako syntetizující příběhy z dějin brněnské univerzity.⁷ Dějiny Filozofické fakulty představují především z perspektivy pokusu o analýzu a pochopení kontextu doby a jejího dopadu na vysokou školu a jednání jejích učitelů a studentů. V tomto smyslu jsou velmi zajímavým a přínosným příspěvkem k dějinám „normalizované“ společnosti.

Petr Cajthaml

⁴ Pavel URBÁŠEK, *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*, Olomouc 2008.

⁵ Jan HAVRÁNEK – Zdeněk POUŠTA (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, IV, 1918–1990, Praha 1998.

⁶ Pavel URBÁŠEK a kol., *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990*, Olomouc 2003.

⁷ Lukáš FASORA – JIRÍ HANUŠ, *Masarykova univerzita v Brně: příběh vzdělání a vědy ve střední Evropě: [1919–2009]*, Brno 2009; Tiž, *Filozofická fakulta Masarykovy univerzity – pohledy na dějiny a současnost*, Brno 2010.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 2013

HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy

Tomus LIII. Fasc. 1

Redakční rada:

doc. PhDr. Petr Svobodný, Ph.D., předseda,

PhDr. Blanka Zilynská, Ph.D., tajemnice,

prof. PhDr. Marie Bláhová, CSc., doc. PhDr. Ivana Čornejová, CSc., † doc. PhDr. Vilém Herold, CSc.,

prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc., PhDr. Milena Josefovičová, prof. JUDr. Karel Malý, DrSc., prof. PhDr. Jiří

Pešek, CSc., prof. PhDr. Josef Petráň, CSc., PhDr. Jiří Stočes, Ph.D., PhDr. Michal Svatoš, CSc., prof. PhDr. Fran-

tišek Šmahel, DrSc., PhDr. Pavel Urbášek

Prorektor-editor: prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc.

Vedoucí redaktor: doc. PhDr. Petr Svobodný, Ph.D.

Výkonní redaktoři: PhDr. Eva Doležalová, Ph.D., a PhDr. Blanka Zilynská, Ph.D.

Obálku navrhly Mgr. Jana Ratajová, Ph.D., a Kateřina Řezáčová

Graficky upravila Kateřina Řezáčová

Vydala Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum, Ovocný trh 3–5, 116 36 Praha 1

<http://cupress.cuni.cz>

Praha 2014

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum

Vydání 1.   Náklad 500 výtisků   Periodicita 2× ročně

MK ČR E 18593

ISSN 0323-0562

Adresa redakce: Ústav dějin UK a archiv UK, Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1

petr.svobodny@ruk.cuni.cz